

หลักในการตัดสินใจตัดสินใจเรื่องจีนนั้น

...ถ้าพวกจีนวิวาทกันเป็นความเล็กน้อยก็ให้ว่ากล่าวตัดสินให้แล้ว ถ้าจีนฟ้องไทยก็ให้รับมาเสนอต่อผู้สำเร็จราชการเมือง แกรงการถ้าไทยฟ้องจีนก็ให้ช่วยนำเกาะตัวจีนมาว่ากล่าวพร้อมด้วยผู้สำเร็จราชการเมือง แกรงการพิจารณา และการอื่นๆ จงประพฤติให้ถูกต้อง⁴⁸...

การทะเลาะเบาะแว้งหรือปัญหาที่เกิดขึ้นของจีนในสยามคงเป็นเรื่องธรรมดาจริงๆ ปัญหาที่เกิดขึ้นหลายสิ่งจบลงไปด้วยการ “.....เปรียบเทียบปรับ.....” ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเอง ก็พบว่าตัวของพระองค์นั้นออกจะเป็นห่วงจิตใจของชาวจีนอยู่มาก ข้อความจากพระราชดำรัสหลายแห่งก็พบว่าพระองค์ทรงมองว่าชาวจีนส่วนใหญ่ในไทย ยังสงบดี

...ถ้าพวกจีนวิวาทกันขึ้นแห่งใด ให้เจ้าพนักงานไปห้ามปรามโดยดีก่อน เมื่อไม่ฟังให้ขู่โดยอำนาจ ถ้าขู่ไม่ฟังตั้งให้ยิงพอที่จะให้สอบการวิวาท ถ้าพอสงบลงเวลาใดให้หยุดยิงทันที ให้ว่ากล่าวกันโดยดีต่อไป...

และหากจะมีการยิงขู่

“...การซึ่งอนุญาตให้ยิงนี้ ต้องเข้าใจว่าจะใช้ต่อเมื่อเวลาจัดอย่างอื่นไม่ได้แล้วค่อยทำ...”⁴⁹

รัชกาลที่ 5 เองนั้นท่านทรงรู้ลึกจริงๆ ในพระราชหฤทัยอย่างใดเราไม่สามารถทราบได้ แต่จากพระราชดำรัสที่พระองค์ทรงตรัสนี้ แสดงว่าพระองค์มิได้ทรงแบ่งแยกชาวจีนออกจากกลไกในสังคม โดยเฉพาะหากชาวจีนคนนั้นเป็นผู้เก็บผลประโยชน์ให้แก่แผ่นดิน เมื่อมีจีนเจ้าภาษีออกตรวจตรา รัชกาลที่ 5 ท่านก็ทรงให้โปลิส (ตำรวจ) คอยดูแล โดยทรงอ้างเหตุผลการดูแลนี้ว่า “...เป็นหน้าที่ของโปลิส ที่จะรักษาการวิวาทและรักษาประโยชน์แผ่นดินอยู่แล้ว...”⁵⁰

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน.

⁴⁹ ประชุมพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พระนคร : คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี, 2509), หน้า 28.

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 93.

ในสมัยรัชกาลที่ 5 ชาวจีนที่มีปัญหาในสายตาของรัฐก็คือชาวจีนที่มีการรวมตัวกัน มีพฤติกรรมที่น่าสงสัย ไม่เรียบร้อย ไม่สามารถปกครองได้ง่ายๆ ในพิษณุโลกเอง มีการกล่าวถึงเรื่องอั้งยี่และจีนเกเรบ้างแต่ไม่ปรากฏเป็นองค์กรชัดเจน ดังปรากฏหลักฐานในปี พ.ศ. 2430 ว่า ในแขวงเมืองป่าหมากเมืองขึ้นพิษณุโลกนั้น ได้ฟ้องร้องว่า พระจงรณฤทธิ ซึ่งเป็นพระไชยบุรมย์ปลัดเมืองพิษณุโลกนั้นรับเงินจากผู้ร้าย ปลอมตัวผู้ร้าย อีกทั้ง

...คบคิดกับพวกจีนต่างประเทศ พวกอั้งยี่ แลคิดฟันเสพสุราเป็นนิตย'...

ชื่อของจีนอั้งยี่จึงปรากฏมาพร้อมๆ กับการแสดงให้เห็นว่า อำนาจในท้องถิ่นในปี พ.ศ. 2430 อันเป็นปีที่มณฑลพิษณุโลกยังไม่ตั้งขึ้นนั้น เป็นอำนาจที่สามารถให้ชาวจีนที่ไม่ปฏิบัติตามกฎหมายไทยฟังฟังได้ หากมอบทุนทรัพย์ให้แก่ตน เพราะหลักฐานตอนหนึ่งกล่าวถึง สาเหตุของการฟ้องว่าเป็นเพราะปลัดเมืองพิษณุโลกเรียกเงินจากผู้ร้ายแล้วปลอมตัว ทุนทรัพย์ของชาวจีนที่มีมากทำให้ชาวจีนส่วนหนึ่งกลายมาเป็นนายทุนเงินกู้ และมีเรื่องทะเลาะกับผู้กู้ยืมหลายครั้งถึงแม้ผู้ยืมจะเป็นกรรมการเมืองหรือผู้มีอำนาจในท้องถิ่นก็ตาม ดังเช่นกรณีปลัดเมืองศรีพิรม เมืองขึ้นเมืองพิษณุโลก ยืมเงินจีนฮุยฮิมโม จนเกิดการเรียกเงินคืนเป็นความกัน⁵²

ปัญหาของชาวจีนที่เกิดขึ้นช่วงการปกครองระบบมณฑลนั้น กรณีวิวาทของเจ้าภานีนายอากรชาวจีนในพิษณุโลกกับชาวบ้านในการบังคับให้จ่ายอากรมืออยู่มากแม้เจ้าภานีนายอากรถูกลดบทบาทลง ในบางครั้งก็ทะเลาะกันกับวัดและศิษย์วัดต่างๆ เช่น การจัดงานระหว่างนายอากรบ้านวังข่มข่า⁵³ ทะเลาะกับพระและศิษย์วัดที่ศิษย์วัดแอบเล่นการพนันแทนที่พระจะว่ากล่าวและเกรงใจกลับให้ท้ายและออกรับแทนศิษย์วัด⁵⁴ ไม่เพียงแต่ทะเลาะวิวาทกับชาวบ้านเท่านั้น ชาวจีนเจ้าภานีนายอากรก็ยังคงทะเลาะกับชาวจีนด้วยกันเป็นเรื่องปกติ เช่น วิวาทกันเรื่องการค้ำสุรา⁵⁵ หรือเรื่องยืมเงิน เหตุการณ์เช่นนี้ เป็นเรื่องกันเรื่อยมา แต่ในสายตาของข้าราชการผู้ปกครองแล้วกลับมองว่า

⁵¹ หจข., รล. ฎีกา เล่ม 3 . ศก 1249 หน้า 247.

⁵² หจข., ม. รล. ตราหน้า 2 เล่ม 2 ปี จ.ศ.1239 – 1442 หน้า 447.

⁵³ บ้านวังข่มข่าปัจจุบันคือบ้านวังส้มซ่า ในเขตอำเภอเมืองพิษณุโลก - ผู้เขียน

⁵⁴ กหข., รัชกาลที่ 5 ม.2.12 ก/4 [27] 24 ตุลาคม ร.ศ.110.

⁵⁵ กหข., รัชกาลที่ 5 ม.2.12 ก/1 [21 - 22] ร.ศ.98

"...แต่ความจันทกนเล็กน้อยในบ้านเมือง..." ตามที่พระรัตนานุภตภักคิปลัดจีนเมืองพิษณุโลกหรือพิษณุโลกในขณะนั้นรายงานลงมา⁵⁶

จีนอีกประเภท ที่เป็นจีนที่รัฐจับตามองเป็นพิเศษในขณะนั้น ก็คือ ชาวจีนในบังคับของต่างชาติ ในสมัยรัชกาลที่ 4 จีนบางกลุ่มในพิษณุโลกได้รับความคุ้มครองจากกงสุลฝรั่งเศส โดยทางกงสุลทำจดหมายบอกมายังเจ้าเมืองให้จีนอากรสุราในพื้นที่เดิม ยอมให้จีนในบังคับของกงสุลฝรั่งเศสขายสุรากับชาวบ้านในแถบพิษณุโลก อุตรดิตถ์ และเมืองใกล้เคียง ซึ่งเป็นการทำทนายอำนาจรัฐในขณะนั้นมีประกาศมา ห้ามราษฎรซื้อขายฝิ่นหรือสุราจากต่างประเทศ⁵⁷ จีนอันธพาลก็มีอยู่โดยทั่วไป เช่น จีนกุลาที่ทำทางรถไฟได้ขายฝิ่นเถื่อน คัมเกล้าเถื่อนอย่างออกหน้าออกตา หากใครเข้าไปใกล้ก็ทำร้าย มีช่องจีนอยู่ในป่าลึกข้างทางรถไฟ ต้องใช้ทหารมาปราบ⁵⁸

นอกเหนือไปจากนั้นแล้ว จะหาความวุ่นวายด้วยเกิดจากกลุ่มจีนในพิษณุโลกยากเต็มที แต่สันนิษฐานว่า พิษณุโลกเป็นเมืองที่มีสายสัมพันธ์กับสมาคมลับของจีนในเมืองศูนย์กลางทั้งพระนคร / ปากน้ำโพ และท่าอิฐ ซึ่งเป็นแหล่งการค้าสำคัญของชาวจีน(บางโพท่าอิฐ – อุตรดิตถ์) รายงานของหลวงเทศาภิบาลภายหลังรัชกาลที่ 5 เสด็จสวรรคตได้ 3 ปี กล่าวถึงร่องรอยของชาวจีนเก๊กเหม็ง ซึ่งมีการก่อตั้งสาขาองค์กรก๊กมินตั๋งในไทยในปี 2452 ที่ปากน้ำโพ และท่าอิฐ ซึ่งเป็นดินแดนใกล้ซิดคิคิด้านเหนือและด้านใต้ของเมืองพิษณุโลก มีพฤติกรรมที่น่าสงสัยและมีคอนหนึ่งกล่าวถึงบรรดาจีนเก๊กเหม็งที่ "...ก่อการสไต้รั..." ในกรุงเทพ เลียงหน้ามาอยู่ที่พิษณุโลก⁵⁹ จากหลักฐานดังกล่าว สันนิษฐานได้ถึงสภาพเมืองพิษณุโลก แม้ก่อนช่วงรัชกาลที่ 6 มีสายสัมพันธ์กับเหล่าก๊กจีนในพระนครหรือปากน้ำโพเช่นพวกจีนลักกัก หรือพวกจีนเก้ายอด อาจด้วยสายสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจหรือจะด้วยเหตุใดก็ตาม หากเป็นเรื่องเศรษฐกิจย่อมมีความเป็นไปได้สูง เพราะนอกจากการสรุปของงานศึกษาทางเศรษฐกิจหลายชิ้น ก็ชี้ให้เห็นว่า การขึ้นลงและค้าขายแลกเปลี่ยนระหว่างชาวจีนในภูมิภาคนี้มีอยู่ตลอดเวลา และบางครั้งก็เป็นธุรกรรมที่ต้องทำให้เสร็จสิ้น เช่น การขึ้นมาทวงหนี้ของเจ้าตัวจีนจากส่วนกลางขึ้นมาทวงหนี้ที่หัวเมืองฝ่ายเหนือ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5⁶⁰ ในสมัยนี้ ยังไม่พบความกำเริบ หรือกบฏของจีนในเมืองพิษณุโลกอย่างใด นอกจากเรื่องราวขัดแย้งเล็กๆ น้อยๆ ซึ่งก็ล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องของปัจเจกบุคคล ชาวจีนในพิษณุโลก การทำกิจกรรม

⁵⁶ กนข., รัชกาลที่ 5 ม.2.12 ก/1 [119] ศก.101 บอคมืองพิษณุโลก

⁵⁷ กนข., จดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 เลขที่ 161 ร.ศ. 1228 อากรสุราเรื่องขุนเทพ (สมุดโตดำ เขียนดินสอขาว)

⁵⁸ ร.ศ. 124 ประชุมกฎหมายประจำศก, เสถียร ลายลักษณ์.

⁵⁹ ม.ร.6 ม/6 หน้า 24 9 สิงหาคม ร.ศ. 131.

⁶⁰ กจข., รัชกาลที่ 5 ม.12 ค/6 ใบบอคมืองพิษณุโลก

ต่างๆ ที่แสดงให้เห็นถึงการรวมกลุ่มกันระหว่างจีนกับไทยยังคงมี เช่น นายเป๊ะและนายหลี่ เยน่า ยังได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกสหกรณ์ เมื่อมีการจดทะเบียนสหกรณ์วัดจันทร์ซึ่งเป็นสหกรณ์แห่งแรกในประเทศไทยในราวปีพ.ศ. 2459⁶¹

ชีวิตชาวเมืองก็ยังคงดำเนินต่อไป ชาวจีนรุ่นใหม่ ๆ ที่มีเชื้อชาวจีนเดิมที่เคยอาศัยตั้งถิ่นฐานอยู่ในพิษณุโลกก็ก้าวเข้ามาเป็นจำนวนมาก จากงานศึกษาของ Skinner อ้างว่าเมื่อเศรษฐกิจขยายตัวนับตั้งแต่ไทยทำสนธิสัญญาเบาริ่ง พิษณุโลกเป็นอีกเมืองหนึ่งที่ชาวจีนหลั่งไหลเข้าไปมาก แต่หลังจากที่การค้าในนครสวรรค์และลานนารุ่งเรืองขึ้นเหนือเมืองอื่นๆ ได้ดึงดูด ชาวจีนให้ขึ้นเหนือและลงได้ไปทำมาหากินจนทำให้ปริมาณของชาวจีนในพิษณุโลกที่เคยมีมากเป็นอันดับต้นๆ ของประเทศในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ตกลงมาเป็นรองปากน้ำโพ และตกลงมาเป็นรองหลายๆ พื้นที่ทั่วประเทศในปี 2438 เมืองนครสวรรค์มีคนจีนมากถึง 2,887 คน และพิษณุโลกมีเพียง 554 คน น้อยกว่าเมืองพิจิตร ซึ่งมีชาวจีนเพียง 865 คนเสียอีก⁶² แม้ว่าการนับปริมาณคนงานในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้น อาจจะทำให้ให้นับได้น้อยกว่าความเป็นจริง เนื่องจากเราคงปฏิเสธไม่ได้ว่า น่าที่จะมีคนจีนที่มีลักษณะบางประการที่ผู้สำรวจนับไว้เป็นไทยแล้ว

ใน พ.ศ. 2447 มีการสำรวจสำมะโนประชากรซึ่ง Skinner กล่าวว่า ผลการนับดังกล่าวจะนับคนจีนได้จำนวนที่ต่ำกว่าความเป็นจริงเพราะลำบากที่จะนับคนที่มิเชื่อชาติจีนอาจไม่ถึงคนเป็นจีน หรือมีลักษณะภายนอกที่ดูเป็นปกติ เช่น ลูกจีนที่มีพ่อแม่เป็นจีนแต่โตในไทย หรือ ลูกจีนลูกครึ่งก็ไม่ได้แสดงออกแตกต่างออกไป จำนวนชาวจีนในพิษณุโลกเองหรือแม้แต่ในภูมิภาคอื่นๆ อาจจะมีมากกว่านี้ก็เป็นได้ แต่อย่างไรก็ดี จำนวนเท่าไคนั้นอาจไม่ใช่เรื่องสำคัญมาก เราทราบแน่นอนว่าชาวจีนดำรงอยู่ แต่อยู่อย่างไรและดำรงชีวิตอย่างไรนั้นเป็นเรื่องสำคัญ

ตามที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น เมืองพิษณุโลก หลังจากที่ไทยทำสนธิสัญญาเบาริ่ง จนตั้งเป็นมณฑล ความเจริญได้หลั่งไหลเข้ามาในพิษณุโลกมากมาย สิ่งหนึ่งที่กล่าวได้ว่ามีความสำคัญอย่างมากต่อการรับรู้ต่ออำนาจส่วนกลางของคนพิษณุโลก ก็คือ การเกิดขึ้นของส่วนราชการ ที่เป็นการส่งตรงจากส่วนกลางมาปกครองอย่างรูปธรรม ดังเช่นอำนาจของสมุหเทศาภิบาลนั้น เป็นเรื่องที่รับรู้กันทั่วไปในเมืองขนาดเล็ก 2 ริมฝั่งน้ำเขย กัลยาณมิตร คือสมุหเทศาภิบาลคนแรกที่เข้ามาปฏิบัติราชการปกครองและใช้มาตรการที่ค่อนข้างเด็ดขาดในการจัดการกับปัญหาต่างๆ ใน พระ

⁶¹ สัมภาษณ์ นายมงคล บุญธรรม , วันที่ 4 ตุลาคม 2544 ณ สหกรณ์วัดจันทร์ จังหวัดพิษณุโลก

โดยนาย ชวนนท์ ละเอียด

⁶² กช., รัชกาลที่ 5 ม. 2.14/81 รายงานกรมหลวงดำรงตรวจมณฑลพายัพ และ กช., รัชกาลที่ 5 ม.2.14/82 รายงานกรมหลวงดำรงตรวจราชการเมืองพิจิตร เมืองพิษณุโลก ร.ศ. 117

ราชหัตถเลขาของรัชกาลที่ 5 ทรงตรัสชมเชยความเจียมขนาดในการทำงานของท่านว่า พระยาสุรสีห์วิสิษฐศักดิ์ ได้จัดการโจรที่ชุกชุมในพิษณุโลกด้วยรูปแบบการทำงานที่ถึงลูกถึงคน เชยกล้าหาญมิตร คงสามารถสร้างความเกรงกลัวของคนเมืองพิษณุโลกที่มีต่ออำนาจของรัฐไม่มากนัก การกระทำของท่านก็ได้รับการยอมรับจากชาวจีนในด้านการดูแลกำจัดโจรท้องถิ่น ที่อาจเป็นอันตรายแก่การค้าของคนจีน ซึ่งในข้อนี้ สมเด็จพระยาดำรงฯทรงรับสั่งชมเชยว่า

...ฟังดูเสียงพวกพ่อค้าแลราษฎร เสียงที่จะร้องว่าถูกกดขี่โดยทุจริตอย่างใดเป็นไม่มีเลย โดยเฉพาะในเสียงพวกพ่อค้าคนจีน ย่อมสรรเสริญเป็นเสียงเดียวกันทั่วไปว่าทุกวันนี้ได้ทำมาค้าขายโดยความผาสุก กระทำให้เจริญผลยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อนเป็นอันมา จะไปค้าขายที่ใดพอเข้าไปในเขตมณฑลพิษณุโลกก็รู้สึกว่ปราศจากทางที่จะมีภัยอันตรายแก่ตัวทรัพย์สินสมบัติ ด้วยเหตุโจรผู้ร้ายเป็นต้น⁶³...

แม้จนเลยผ่านพ้นสมัยของท่านไปแล้ว เมืองพิษณุโลกอาจจะดูไม่เป็นระเบียบเรียบร้อยเท่าในสมัยของท่านนัก แต่ความเป็น "เจ้าคุณเทศา" ท่านต่อๆ มา ก็คงมีอำนาจมากพอที่จะทำให้ชาวจีนหลายคนแสดง "ธรรมเนียมพ่อค้า" ด้วยการรับออกค่าใช้จ่ายทั้งหมดในการรับรอง ".....เจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดิน....." ดังกรณีคดีนายอากรสุรามณฑลพิษณุโลกได้เคยทำ⁶⁴

สถาบันราชการในพิษณุโลกนี้ เป็นเครื่องมือในการส่งผ่านมาตรฐานบางอย่างที่เหมาะสมตามแต่ส่วนกลางกำหนดลงไปยังท้องถิ่นได้ รวมถึงการคัดต่อราชการก็กลายมาเป็นวัฒนธรรมที่ชาวบ้านสามารถเรียนรู้ได้อย่างเป็นรูปธรรมได้ และ"มาตรฐาน" ที่ระบบราชการส่งลงไปยังพิษณุโลกนั้น มีผลต่อการแสดงตนของคนจีนในพิษณุโลก โดยเริ่มต้นนั้นได้ตั้งสมให้เกิดความจงรักภักดีจากคนในหน่วยงานของตนเอง และในขณะเดียวกัน ระบบราชการก็ได้เป็นศูนย์รวมของความหวังของผู้ที่ต้องการ ดังกล่าว เพื่อที่จะให้ตนได้รับความดูแล ขณะเดียวกันเขาเหล่านั้นก็พร้อมที่จะแลกเปลี่ยนโดยปรับมาตรฐานตามที่กลไกราชการกำหนดไว้

ชาวจีนส่วนใหญ่ที่ตั้งถิ่นฐานในพิษณุโลกมักอาศัยอยู่ในแพบ้างก็อาศัยอยู่ริมแม่น้ำ โดยเช่าหรือปลูกห้องแถวอยู่ ดังเช่นชีวิตของนายโต โลกุตตระ ที่เข้ามาค้าขายในพิษณุโลกก่อนที่รถไฟ

⁶³ หจข., รัชกาลที่ 5 ม.2 14/82 รายงานกรมหมื่นดำรงราชานุภาพตรวจราชการเมืองพิจิตร เมืองพิษณุโลก ร.ศ 117.

⁶⁴ จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ, "ประวัติขุนแห่งจีนนคราห์", บันทึกของคนท้องถิ่น (พิษณุโลก : โครงการท้องถิ่นศึกษา มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2542), หน้า 368 – 369.

จะตัดผ่านพิษณุโลก นายโต มีเชื้อสายแต้จิ๋ว ขาของโนแพ และในบางครั้งก็จะล่องเรือซื้อข้าวของป่าทางเหนือ ลงไปยังกรุงเทพฯ หรือบางครั้งก็ลงไปแคว้นนครสวรรค์ เมื่อขายเสร็จก็จะซื้อของขึ้นมาค้าขายอีก ทำอย่างนี้เรื่อยมาจนกระทั่งรถไฟสายเหนือตัดผ่านพิษณุโลก และจะตัดขึ้นไปยังเชียงใหม่ จึงได้ย้ายขึ้นบนบกและยังทำกิจการรถลากให้เช่า⁶⁵ นั้นแสดงว่ามีชาวจีนในพิษณุโลกที่ทำมาหากินอย่างเป็นปกติก่อนการเข้ามาของรถไฟ

จากการพิจารณาจำนวนคนจีนที่อพยพเข้ามาพิษณุโลก ปริมาณที่มากและถูกบันทึก เอาไว้สูง จากทะเบียนคนต่างด้าวพิษณุโลก คือช่วงเวลาหลังจากปี 2450 เป็นต้นมา ข้อมูลของคนจีนในช่วงนี้ส่วนใหญ่ผู้เขียนได้มาจากผู้ให้ข้อมูล ผู้เป็นลูกเป็นหลานหรือญาติมิตรที่ใกล้ชิดชีวิตของพวกเขาเหล่านี้เป็นเรื่องเล่าขานที่มีสีสันและสัมพันธ์ไปกับการเปลี่ยนแปลงของเมืองพิษณุโลกที่สะท้อนให้เห็นการปรับตัวอยู่ภายในเมืองไทย

เพื่อให้มองเห็นภาพของคนจีนที่ดำรงชีวิตหลังจากที่ปัจจัยสถาบันราชการ / กองทัพ / การศึกษาต่างๆ และการคมนาคมนำความเจริญ เป็นจำนวนมากมาสู่พิษณุโลก ผู้เขียนจึงจะยกบทบาทของจีนผ่านเป็นเรื่องชาวจีนในฐานะปัจเจกชนโดยอธิบายสัมพันธ์ไปกับการบริบทของเมืองพิษณุโลกด้วย โดยกลุ่มคนดังกล่าว จัดเป็นจีนรุ่นเกิดในเมืองจีนเข้ามาในพิษณุโลกประมาณ ปี พ.ศ. 2450 - 2470 หรือเป็นลูกจีนที่เกิดในพิษณุโลกที่ใช้ชีวิตวัยหนุ่มในช่วง พ.ศ. 2450 - 2470 เช่นเดียวกัน

ตามที่ได้กล่าวขึ้นมาข้างต้นว่า เมืองพิษณุโลกมีหน่วยงานราชการเข้ามาตั้งอยู่ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมาเป็นจำนวนมาก รัชกาลที่ 5 ทรงโปรดเกล้าให้ตั้งมณฑลพิษณุโลก การตั้งกรมบัญชาการทหารบก การตั้งศาลมณฑล โรงเรียนตัวอย่างประจำมณฑล การเกิดขึ้นของสวัสดิการ เช่น โรงพยาบาล ศาลยุติธรรมมณฑล คนจีนที่เข้ามาพิษณุโลก หากต้องการแสวงหาผลประโยชน์จึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องสัมพันธ์กับรัฐ ผู้ที่ประสบความสำเร็จส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ขอมผูกพันความเป็นจีนของตนเข้ากับระบบศักดินาไทย ดังชีวิตของนายลิ้มเล่งฮะ หรือต่อมา คือ หลวงวิจารณ์ภัยกิจ นายลิ้มเล่งฮะ มีความสัมพันธ์อันดีกับข้าราชการ เช่น พระองค์เจ้าคำรบ แม่ทัพน้อยที่ 2 พิษณุโลก (2454 - 2457) ซึ่งเป็นเสด็จพ่อของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช และความสัมพันธ์อันนี้ก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ ลิ้มเล่งฮะ ตั้งคนสร้างเนื้อสร้างตัวจนกลายเป็นหลวงวิจารณ์ภัยกิจ แต่เส้นทางของ ลิ้มเล่งฮะ ไม่ได้มีเพียงความสัมพันธ์ที่ดีต่อพระองค์เจ้าคำรบเท่านั้น ยังรวมไปถึงวิธีการดำรงชีวิตของลิ้มเล่งฮะ และแนวคิดอุดมการณ์ที่พร่ำสอนต่อลูกหลานอีกด้วย

⁶⁵ ที่ระลึกในงานฉนภาพนภกิจศพ นางมณี สุขโรจน์ ณ วัดสระแก้วปทุมทอง 19 มิถุนายน 2544

ชาตะ 21 พฤศจิกายน 2463 มรณะ 12 มิถุนายน 2544.

เมื่อลิ้มเล่งสะเกิดนั้น ชีวิตที่เกิดที่ทุ่งมุง นครเชียงไฮ้ (2413) ได้ผลักดันให้ออกเดินทางมา แสวงโชคในเมืองไทยเมื่อปี 2453 และได้เดินทางเข้ามาในคอนในของสยาม มาทำมาหากินที่ พิชณโลก ลิ้มเล่งสะเล่าให้ภรรยาและลูกๆ ฟังว่า ลิ้มเล่งสะ เมื่อเข้ามาในพิชณโลกนั้นได้นั่งเล่น บริเวณหน้าวัดใหญ่⁶⁶ ซึ่งเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ขณะนั้นลิ้มเล่งสะก็ได้พบกับพระองค์เจ้าคำรบ พระองค์เจ้าคำรบก็ได้เข้าไปพูดคุยด้วยและเห็นว่าลิ้มเล่งสะเป็นคนหนุ่มหน้าตาดี จึงรู้สึกถูกชะตาและชักชวนให้ลิ้มเล่งสะทำโรงสี เมื่อลิ้มเล่งสะปรึกษาเรื่องการทำมาหากิน ลิ้มเล่งสะจึงได้เริ่ม กิจการโรงสีจากจุดนี้ โดยเริ่มจากการทำโรงสีครกกระเดื่องก่อน รับซื้อข้าว ส่งข้าวขายให้กองทัพ ลิ้มเล่งสะมีคู่ชีวิต คือ นางกิมกี(กิ่งทอง) และต่อมาได้นางกิมเฮียะ(ทองใบ)น้องสาวนางกิมกีมาเป็น ภรรยาช่วยงานอีกคน ลิ้มเล่งสะก็ได้ดำเนินกิจการโรงสีจนเจริญก้าวหน้าเรื่อยมา มีขอวาในการ ทำงานก็คือนางกิมกี ภรรยาใหญ่ ซึ่งเป็นคนคอยควบคุมดูแลกิจการเกือบทุกประเภท นางกิมกีเอง ก็เป็นลูกจีนที่อาศัยอยู่ในพิชณโลก ตั้งแต่เข้าชีวิตของสองสามีภรรยาจะทุ่มให้กับการทำงาน นาง กิมกีจะคุมคนงานในโรงสีให้เปิดประตูหลังบ้านรับชาวบ้านที่เข็นล้อกระทะแทะเทียมโคเข้ามา ซึ่งจะ แยกชาวบ้านออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มที่เอาข้าวมาสี กับกลุ่มที่เอาข้าวมาขายที่โรงสีของหลวงวิจารณ์ จะสีให้โดยไม่คิดมูลค่า แต่โรงสีจะเก็บเอารำและปลายข้าวเอาไว้ หากนำข้าวมาขาย นางกิมกีก็จะ เป็นผู้คุมคุณภาพและให้ราคาข้าวตามคุณภาพข้าว ข้าวที่รับซื้อไว้ส่วนใหญ่ จะกะปริมาณให้พอขาย ในจังหวัดก่อน เมื่อได้ข้าวเป็นปริมาณมากจึงจะส่งไปขายที่กรุงเทพฯ โดยต้องเรือลงไป การลง ไปแต่ละครั้งนั้นนอกจากจะนำข้าวลงไปขายแล้ว ยังไปเก็บเงินลูกค้าที่ซื้อเอาไว้และทางนางกิมกี ได้ให้เครดิตซื้อก่อนจ่ายทีหลังไว้ด้วย ลูกค้าส่วนใหญ่ของลิ้มเล่งสะก็คือ เหล่าบรรดาร้านขายข้าว ในแถบถนนทรงวาด คนที่เป็นผู้เก็บเงินและลงไปทำงานเกือบทุกครั้งคือนางกิมกี โดยเฉพาะช่วง ที่ลิ้มเล่งสะสุขภาพไม่แข็งแรงหรือไม่มีเวลา

ครอบครัวของลิ้มเล่งสะนั้น ถือได้ว่ามีความเคารพและนับถือ รวมถึงสนิทสนมกับ พระองค์เจ้า คำรบเป็นอันมาก เมื่อนางกิมกีลงไปกรุงเทพฯ เคยได้ไปพักที่บ้านของท่านบ่อยๆ พื้นที่ในค่าย ทหารของบ้านลิ้มเล่งสะก็เข้าไปบ่อยครั้งทั้งนำข้าวไปส่งและไปมาหาสู่จนคุ้นเคย นางกิมกีเองก็ได้ อาศัยพื้นที่ในค่ายเป็นที่ปล่อยครั้งเลี้ยวไว้ด้วย

ความสำเร็จของลิ้มเล่งสะนั้น เป็นคนในที่มีชื่อเสียงมากในสมัยนั้น หากจะถามลูกจีนรุ่นต่อ มา (ที่เกิดในช่วง 2470 ลงมา) ว่าใครที่มีชื่อเสียงมากในยามที่เขาเป็นเด็ก โดยส่วนมากก็จะตอบ ตรงกันว่า “เจ้าแก่เหลียง” นั้น “ดังที่ 1”⁶⁷ ความสำเร็จในการงานและสังคมนั้น ไขว่คว้ามีความ

⁶⁶ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ -ผู้เขียน

⁶⁷ สัมภาษณ์ นายลิ้มกิมหยุน, ณ สมาคมฮากกา พิชณโลก , 7 กันยายน 2543

เป็นอิสระมากนัก ลี้มเล่งฮะดูเหมือนจะยังความกตัญญูและสร้างสายสัมพันธ์อันดีต่อสถาบันราชการ ไม่ว่าจะเป็นต่อพระองค์เจ้าคำรบหรือต่อผู้คนรอบข้าง ครั้งหนึ่งเมื่อถูกคุกคามถึงเหตุผลที่ขกรยยนต์ของที่บ้านให้ท่านข้าหลวงและขกเรือให้ทำการป่าไม้ ลี้มเล่งฮะอธิบายว่า

....รถและเรือเรามีไว้สำหรับเที่ยวเตร่ ไม่ได้เกิดประโยชน์อะไร ให้ทางราชการเอาไปใช้ในกิจธุระดีกว่า...

นอกจากนั้น การบำรุงโรงเรียนก็เป็นสิ่งที่ลี้มเล่งฮะเคร่งครัดเสมอมา เมื่อส่งลูกเรียน 3 คนที่น้อง ทางโรงเรียนก็จะลดค่าเล่าเรียนให้หนึ่งคน เพราะมีกฎว่าหากสามคนที่น้องเรียนพร้อมกันก็จะได้ลดค่าเล่าเรียน 1 คน ลี้มเล่งฮะไม่รับส่วนลดนั้น โดยบอกทางโรงเรียนว่าให้เก็บค่าส่วนลดนี้ไว้เป็นทุนสำหรับเด็กอื่นๆ หรือแม้แต่การขอมลอบและปล่อยวางต่อทรัพย์สินบางส่วนให้แก่ทางราชการ เช่น โรงเรียนของนายลี้มเล่งฮะนั้นมี 2 ที่ แห่งแรกคือบริเวณวัดน้อย (วัดธรรมจักร) และแห่งที่สองคือบริเวณบ้านชีขาวปะหาย เหนือวัดน้อยขึ้นไป ต่อมาเมื่อทวงถามติดต่อบริเวณบ้านชีปะขาวหายนำไปขอดังโรงกระดาศ ลี้มเล่งฮะก็มอบให้โดยดีโดยไม่ขอสิ่งใดตอบแทน แม้ต่อมาระดาศดังกล่าวจะไม่ได้สร้างก็ตาม

ไม่เพียงแต่ราชการเท่านั้น แม้แต่ความสำคัญกับชาวบ้านทั่วไป ลี้มเล่งฮะก็ยังให้ความสำคัญ เช่น เมื่อเวลาตรุษจีน บ้านของลี้มเล่งฮะจะทำขนมแข่งและจัด หมู เห็ด เป็ด ไก่ มากมายใส่ตะกร้า 2 ชั้นแบบจีน เทียวเดินแจกจ่ายชาวบ้านและเลือกให้ลูกสาวซึ่งเติบโตในเมืองไทยตลอดเป็นผู้นำไปให้ชาวบ้าน แทนที่จะเลือกลูกชายซึ่งพูดไทยไม่ชัด เพราะถูกส่งไปเรียนเมืองจีนตั้งแต่เด็ก ชาวบ้านแถบนั้นก็ออกจะสนิทกับบ้านลี้มเล่งฮะไม่น้อย เมื่อครั้งวันสงกรานต์ ชาวบ้านจะเอามามอบให้เช่นเดียวกัน เช่น พวกขนมจีนน้ำยา น้ำพริก ขนมกวน ข้าวเหนียวแก้ว เป็นต้น

ลี้มเล่งฮะหรือต่อมาได้รับบรรดาศักดิ์เป็นหลวงวิจารณ์ภัยกิจ เป็นคนจีนรุ่นก่อนการ เปลี่ยนแปลงการปกครองที่ยังคงดำรงชีวิตอยู่ใกล้ชิดกับชาวเมืองกับระบบปกครองท้องถิ่นเป็นอย่างมาก อาจจะเป็นเพราะกิจการขายข้าวให้แก่กองทัพนั้น ทำให้ลี้มเล่งฮะต้องสัมพันธ์กับราชการ แต่หากจะพิจารณาแล้ว ลี้มเล่งฮะเองก็ไม่ได้เป็นคนไร้เส้นสายเสียเลย น้องชายแท้ๆ ของลี้มเล่งฮะก็คือขุนกำจร พ่อค้าข้าวคนดังของเมืองปากน้ำโพ ขุนกำจรเป็นพ่อค้าอยู่แถบสะพานดำ ซึ่งเป็นศูนย์กลางการค้าโดยเฉพาะการค้าของป่าระหว่างคนเมืองนครสวรรค์กับพวกชาวบ้านต่างอำเภอ แต่ในขณะเดียวกัน วิถีทางของขุนกำจรก็ไม่ได้ต่างจากลี้มเล่งฮะหรือหลวงวิจารณ์ภัยมากนัก “ท่านขุน” ตามที่ชาวปากน้ำโพเรียก หรือขุนกำจรรีบประมูลข้าวให้แก่ฉะลพทหารบกที่ 4 นครสวรรค์เช่น

กัน สายสัมพันธ์ในการทำโรงสีของลี้มเล่งฮะ จึงไม่เพียงแต่อาศัยราชการอย่างเดียว การที่สัมพันธ์กับทางปากน้ำโพน่าจะเป็นส่วนหนึ่งที่ส่งเสริมให้ลี้มเล่งฮะมีความก้าวหน้า

การสานสัมพันธ์กับชาวบ้านรอบข้างนั้นเป็นเรื่องที่สำคัญ โรงสีของลี้มเล่งฮะนั้นส่วนหนึ่งก็อยู่ได้เพราะการที่ชาวบ้านนำข้าวมาขายให้ การทำโรงสีต้องทำให้ชาวบ้านนั้นเชื่อใจ และไว้วางใจ ก่อนจึงจะขายข้าวผูกกัน ลี้มเล่งฮะยังต้องสัมพันธ์กับชนชาติอื่น บางหมู่บ้านก็เป็น ชาวลาว ที่มาจากหมู่บ้านกรรมทัน ในสมัยนั้นบางคนในโรงสีเห็นลักษณะคันยาวกว่าคนอื่น เทียมควายเข้ามาก็จะรู้กันว่าเป็นชาวลาจากหมู่บ้านกรรมทันนั่นเอง

วิถีชีวิตเช่นเดียวกันกับหลวงวิจารณ์ นายสงหรือขุนศรีพานิช หรือนายอึ้งฮงเฮงเข้ามาพิษณุโลกช่วงพุทธศักราช 2460 นายสง เกิดที่ประเทศจีน เมื่อ พ.ศ. 2421 เข้ามาเมืองไทยช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 (เมื่อเขาอายุได้ 14 ปี) เมื่อแรกนั้นนายสงเข้าไปอาศัยอยู่กับญาติที่กรุงเทพ ก่อนจะเข้ามาพิษณุโลก จุดเปลี่ยนของชีวิตนายสง อยู่ที่การได้รู้จัก พลโทหม่อมเจ้าอลองคณี สุขสวัสดิ์ ลูกหลานของนายสง บันทึกเรื่องราวนี้ว่า

...คุณพ่อขายข้าวลาดหน้าไข่ดาวบ้าง หมูทอดบ้าง ณ หน้าโรงเรียนนายร้อยปรากฏว่าขายดีมีนักเรียนนายทหารตลอดจนครูบาอาจารย์มาอุดหนุนกันมาก คุณพ่อจึงได้รู้จักหม่อมเจ้าอลองคณี ท่านคงทรงเอ็นดูด้วยเห็นคุณพ่อเป็นเด็กหนุ่มหน้าตาสะอาดหมดจด นิสัยดี ขยันขันแข็ง.... เมื่อได้ทรงย้ายไปเป็นแม่ทัพที่จังหวัดพิษณุโลกทรงชวนคุณพ่อไปค้าขายที่นั่นด้วย⁶⁸...

นายสงเมื่อไปปักหลักฐานโดยค้าขายในกรมทหารที่พิษณุโลกได้แต่งงานกันกับนางน้อยลูกจีนแซ่ลิ ซึ่งเกิดที่เมืองพิษณุโลก ในปีพ.ศ 2439 เป็นบุตรของนายขุนแข็ง และนางเล็ก แซ่ลิ เมื่อแต่งงานกันแล้วก็ช่วยกันทำมาหากิน ทำให้การค้าขายเจริญขึ้นจนเพิ่มการค้าขายเข้ามาค้าในตลาดใช้ชื่อร้านว่า "อึ้งฮงเฮงจัน" รับเป็นเอเย่นด์ขายสุรา บุหรี่ น้ำตาล น้ำมันก๊าด ปูนซีเมนต์⁶⁹ อีกทั้ง

⁶⁸ อนุสรณ์ในพิธีบรรจุศพขุนศรีพานิช (นายสง ผู้ภักดี) นางศรีพานิช (น้อย ผู้ภักดี) นายชูศิลป์ ผู้ภักดี (บุตร) ณ วัดธรรมจักร จังหวัดพิษณุโลก วันที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ. 2527, หน้า 38.

⁶⁹ อนุสรณ์ในพิธีบรรจุศพขุนศรีพานิช (นายสง ผู้ภักดี) นางศรีพานิช (น้อย ผู้ภักดี) นายชูศิลป์ ผู้ภักดี (บุตร) , หน้า 43.

ยังรับส่งสินค้าระหว่างกรุงเทพฯ กับพิษณุโลก ต่อมาก็ขยายกิจการเป็นโรงภาพยนตร์พิษณุบันเทิง หรือวิกไต้⁷⁰

ต่อมาหม่อมอลงกฎจึงได้ขอพระราชทานบรรดาศักดิ์จากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ นายสง จึงกลายมาเป็นขุนศรีพานิช ชีวิตในนามของ "ขุนศรีพานิช" นั้น นับว่าเป็นความภาคภูมิใจสูงสุดของนายสง ความเป็น "ขุนศรีพานิช" จึงเป็นเสมือนเครื่องประดับสูงค่า งดงาม และน่าภาคภูมิใจ ดังนั้น หากนายสงจะไปติดต่อราชการ นายสงจะไปในฐานะ "ขุนศรีพานิช"

...คุณพ่อจะแต่งกายแบบไทย คือนุ่งผ้าม่วงใส่เสื้อนอกติดกระดุมทองลงยาพระนาม
ของพระองค์ท่าน คุณแม่ได้เก็บไว้แจกลูกคนละเม็ด”...

การแสดงออกดังกล่าวคือความภาคภูมิใจที่ฉายชัดออกมาซึ่ง อาจหมายถึง ความสะดวกที่จะ
ได้รับการติดต่อกับ ราชการ และแสดงตนเป็นส่วนหนึ่ง ของระบบศักดินาแบบไทย

“...และเมื่ออยู่กับบ้าน คุณพ่อก็จะแต่งกายแบบจีน คือ นุ่งกางเกงขี้ม้าสวมเสื้อกุยเฮง”...

การแสดงออกของนายสง และความสัมพันธ์อันดีระหว่างลิ้มเล่งฮะกับราชการเป็นการปรับตัว
อย่างง่ายที่มีต่อการดำรงอยู่ของคน อำนาจที่ทั้งสองพึงพา “พระองค์เจ้าคำรบ”และ “พลโทหม่อม
เจ้าอลงกฎ” ก็ล้วนแล้วแต่มอบโอกาสที่ดีในการเลื่อนขั้นทางสังคมให้แก่คนทั้งสอง

วิถีชีวิตส่วนใหญ่ของลิ้มเล่งฮะและขุนศรีพานิช เป็นตัวแทนของคนจีนชั้นสูงที่ผูกพันเข้ากับ
ระบบศักดินาไทย การแสดงออกซึ่งความเป็นจีน เช่น การนุ่งกางเกงขี้ม้า สวมเสื้อกุยเฮง หรือการ
ทำบุญจีนของทั้งสองนั้นไม่ได้มีอุปสรรคในการแสดงตนเป็นหนึ่งในระบบศักดินาไทย การยอมรับ
ในการเป็นขุน เป็นหลวงและการปรับตัวในการดำรงชีวิตเพื่อให้ได้รับความยอมรับจากอำนาจ
รัฐนั้น ทำให้คนจีนชั้นสูงเช่นลิ้มเล่งฮะและขุนศรีพานิชแบ่งพื้นที่ให้กับความเป็นไทย

ผลบางประการที่นอกเหนือจากประโยชน์ที่ทั้งสองได้รับการสัมพันธ์กับผู้นำชั้นสูง ยังคง
เป็นที่น่าสังเกตแม้จะดำรงชีวิตโดยให้ความร่วมมือกับระบบราชการนั้นอย่างดี แต่ชีวิตส่วนตัวของ
ทั้งสอง ซึ่งนับเป็นคนที่มีสถานะสูงในหมู่ของชาวจีนด้วยกันในขณะนั้นมีจุดที่น่าสนใจหลายอย่าง

⁷⁰ ปัจจุบันอยู่บริเวณตลาดไต้ -ผู้เขียน

⁷¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 45.

⁷² เรื่องเดียวกัน.

...คุณพ่อสอนลูกทุกคนให้รักแผ่นดินไทย ที่ให้พวกเราอาศัยอย่างมีความสุข มีทางใดจะตอบแทนได้แม้จะเล็กน้อยก็ยังดี..."⁷³

จากคำกล่าวข้างต้นไม่น่าสงสัยว่าลิ้มเล่งฮะรู้สึกดีต่อโชคที่เขาได้รับจากแผ่นดินไทยเพียงใดในชีวิตส่วนตัวของลิ้มเล่งฮะเองก็สอดคล้อง ลิ้มเล่งฮะนั้นหากมีเวลาจะถ่ายทอดความรู้สึกหรือประสบการณ์ให้แก่ผู้คนในครอบครัวรับทราบอยู่เนือง ๆ ทุก ๆ วันจันทร์ ลิ้มเล่งฮะจะเรียกลูกๆ ทุกคนมานั่งตรงนอกชาน ระหว่างนั้นก็ให้คนงานในบ้านไปซื้อขนมเกี่ยวกับจากในตลาดมานั่งทานกันไปคุยกันไปปฏิบัติเช่นนี้เป็นประจำ ลูกๆ ยังได้รับรู้คำสั่งสอนและประสบการณ์จากพ่อเรื่อย ๆ

ลิ้มเล่งฮะนั้น ใช้ชีวิตและมีธรรมเนียมที่ต้องมีเกียรติ สังเกตได้จากอาหารการกินในบ้าน แม้ลิ้มเล่งฮะจะทานข้าวต้มแบบวิสัยคนจีนทั่วไป แต่กับที่ทานนั้นก็กลับเป็นอาหารจานพิเศษเสมอๆ มีการจ้างพ่อครัวมาทำอาหารให้ทำประจำบ้าน และในโอกาสพิเศษหรือในช่วงเวลาที่ลิ้มเล่งฮะ สุขภาพไม่ดี นางกิมก๊กภรรยาก็จะจ้างก๊วกจากกรุงเทพฯ มาทำอาหารให้ทานเป็นพิเศษ เช่น คิมซ่า เป็ดย่าง หูฉลาม เป้าฮื้อ นอกจากนั้นหากอยากทานอะไรพิเศษก็จะสั่งมาจากทางเรือ เช่น ลิ่นจีคอง ซึ่งเป็นของที่ดี แพง และหาทานยากในสมัยนั้น

วิถีชีวิตดังกล่าว จึงเป็นวิถีชีวิตที่สบาย การจัดหาซื้อของราคาแพง การจ้างหรืออยู่ดีกินดีในบ้านนั้น การสรรหา การจ้างคน การซื้อของแพงๆ จึงเป็นเรื่องที่ทำให้บ้านของหลวงวิจารณ์นั้น แม้จะไม่ได้มีชาติตระกูลเป็นคนไทยชั้นสูงแต่ก็สามารถใช้ "ทุนทรัพย์" กินอยู่ได้อย่างคนไทยชั้นสูงได้ นอกจากจะสัมพันธ์กับคนชั้นสูง ระบบราชการแล้วความมีน้ำใจเอื้อเฟื้อแก่ผู้คน ลิ้มเล่งฮะ ยังเลือกที่จะแสดงออกอย่างแหลมคม การเลือกให้วิบูลรัตน์ ลูกสาวนำขนมและของไหว้ในช่วงตรุษจีนนั้นไปมอบให้ชาวบ้านโดยทั่วไป เป็นการเลือกลูกที่พูดไทยชัดและเติบโตเข้าใจธรรมเนียมไทย อีกทั้งเป็นหญิงสาว ความอ่อนน้อมนุ่มนวลจึงมีมากกว่าลูกชายคนโตที่ถูกส่งไปเมืองจีนตั้งแต่เด็กๆ ทั้งธรรมเนียมไทยและภาษาไทยก็อ่อนด้อย นางกิมก๊กเองก็เป็นอีกผู้หนึ่งที่ออกทำความรู้จักและสานสัมพันธ์กับกลุ่มคนภายนอกด้วยตนเอง ที่บ้านโรงสีนั้น นางกิมก๊กจะเลี้ยงผึ้งไว้เยอะมาก และนำผึ้งมาทำเป็นสีผึ้งทาปากจ่ายแจกให้แก่พรรคพวก นางกิมก๊กนั้นพูดไทยชัดมาก เพราะเกิดเมืองไทยจึงมักจะออกงานเป็นเร็วแรงสำคัญในงานต่างๆ ของหลวงวิจารณ์เสมอๆ การที่ลิ้มเล่งฮะให้เมียและลูกสาวออกหน้าในการเข้าสังคมเมืองนั้น ดูจะขัดกันกับการส่งให้ลูกชายไปเรียนหนังสือ

⁷³ สัมภาษณ์ นางจิรพันธ์ สุดารัตน์, ณ หอพักสุดารัตน์, พิษณุโลก, 24 สิงหาคม 2544

ยังเมืองจีน การเรียนหนังสือในเมืองจีนนั้นอาจเป็นการสนองความต้องการสืบต่อภาษาจีนเพื่อธุรกิจจีน ในขณะที่ความเป็นจริงแล้ว บทบาทของผู้หญิงในบ้านของลิ้มเล่งสะกลับเป็นสิ่งที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตในสังคมไทย การปฏิบัติดังกล่าว ทำให้เราเห็นมุมมองต่อ “ความเป็นผู้หญิง” ของลิ้มเล่งสะ และสำนึกต่อความเป็นผู้หญิงของนางกิมก็ ว่าแยกไปจากความเป็นผู้หญิงจีนในสังคมจีน เพราะในขณะนั้น ผู้หญิงจีนจากถิ่นกำเนิดเดียวกันกับนางกิมก็คงไม่สามารถออกหน้าแทนสามีหรือตัดสินใจในกิจการแทนสามีได้ ลักษณะของผู้หญิงที่ออกมาทำงานและเป็นใหญ่ในการทำมาหากินนั้น โดยธรรมชาติแล้ว ผู้หญิงในสยามจะเป็นเช่นนั้นมากกว่า ดังเช่น บทบาทการเป็นกำนันตลาด หรือการเป็นหลักในพิธีกรรมและความเชื่อบางอย่างที่เพศหญิงเป็นใหญ่

การรับเอาระบบศักดินาเข้ามาผูกพันกับวิถีชีวิตของคนนั้น ทำให้การระลึกถึงอดีต ความเป็นมาของคนนั้น มีการแทรกความเชื่อหรือเรื่องราวแสดงถึงความไม่ธรรมดาของตน ใน คุณาวากกลางสมุทร ฉบับที่ระลึกของงานพระราชทานเพลิงศพของ นายสุวิทย์ หวังหลี ซึ่งเป็นจีนในกรุงเทพฯ กล่าวถึง ประวัติความเป็นมาของคันฉ่อง ซึ่งเป็ฯหวังหลีรุ่นแรกซึ่งเข้ามาเมืองไทยสมัยรัชกาลที่ 5 ประวัติของนายฉ่องมีการสอดแทรก คำนานเชื่อเรื่องเล่าบางประการ ที่ทำให้รู้สึกว่ คันฉ่องฉ่อง “ไม่ธรรมดา” เช่น

...เมื่อนายฉ่อง รอนแรมมาบนเรือสำเภาในการเดินทางมากรุงเทพฯ เป็นครั้งแรกนั้น ในคืนๆ หนึ่งเมื่อเรือใกล้ถึงเมืองสยามได้มีงูตัวมหึมาเลื้อยขึ้นมาจากทะเล เข้ามาในห้องนอนเรือ มาขดตัวรอบนั้งอยู่บนหมอนที่นายฉ่อง หนุนนอนหลับอยู่ และอยู่นิ่งจนรุ่งเช้า เมื่อฉ่องตื่นขึ้นมาก็เลื้อยกลับหายไปในเกลียวคลื่น”...

บางบันทึกก็ว่า

...ระหว่างการเดินทางมาสยามในครั้งแรกนั้น เมื่อนายฉ่องเปิดประตูเข้าไปในห้องบาหฺลียของตน ก็ตกใจที่พบงูทะเลขนาดใหญ่มาขดอยู่บนเตียงนอน เขาวิ่งลงมาบอกลูกเรือให้ขึ้นไปช่วยไล่ แต่งูหายไ้ เป็นอย่างนี้ 3 ครั้ง เหมือนงูจะไม่ให้คนอื่นเห็นถ้าไม่ใช่ นายฉ่อง”...

⁷⁴ คุณาวากกลางสมุทร : ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพนายสุวิทย์ หวังหลี ณ วัดเทพศิรินทราวาส (กรุงเทพฯ : ม.ป.ท. , 2538), หน้า 46.

⁷⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 47.

การอธิบายเรื่อง ประวัติของคนหรือของตระกูลของคนด้วยความเชื่อที่เหนือธรรมชาตินี้ จึงเป็นสิ่งที่ถูกปรับให้ประวัติชีวิตของเขาเหล่านั้นให้ "พิเศษ" "ไม่ธรรมดา" และเป็นบุคคลที่ "เหมาะสม" แก่การมีอนาคตที่ดี ก็ปรากฏอยู่ในชีวิตของนายสงหรือขุนศรีพานิชอีกทั้ง นางน้อย ภรรยาที่เช่นเดียวกันนายสงก่อนที่จะมาตั้งถิ่นฐานที่พิษณุโลก ได้มีจีนแสบที่ชื่อ ทงหยิน⁷⁶ มาทำนายให้ จีนแสบเรียกราคาค่าบริการตามลักษณะโหงวเฮ้งของผู้ที่ให้ดู สำหรับนายสงนั้นจีนแสบเห็นลักษณะชอบใจจึงขอดูให้โดยเรียกค่าดูถึง 100 ตำลึง ซึ่งแม้ไม่มีเงินแต่จีนแสบ บอกว่ารอให้รวยก่อน แล้วค่อยจ่ายทีหลัง

...จีนแสบได้ทำนายคุณพ่อไว้ว่า ตามลักษณะของท่านไม่ใช่ต้องขายข้าวแกงเล็กๆ น้อยๆ อย่างนี้ ต่อไปจะเป็นเจ้าสัวใหญ่ มีร้านค้าใหญ่โตจะเป็นผู้มียศลาบรรดาศักดิ์มีคนนับหน้าถือตา..

ส่วนนางน้อย เมื่อเกิดก็มีเรื่องราวพิสดารเกิดขึ้น เช่นเดียวกันคือ เมื่อมารดาของนางน้อยตั้งครรภ์นางน้อย เมื่อคลอดออกมาในตอนรุ่งเช้าได้ยินเสียงเป็กร้องดัง อยู่นานจนผดงักเกิดเมื่อบิดาของนางน้อยไปดูว่าเป็กร้องอะไร

...ดังมีเทพยดาคลใจให้นึกอยากจุกลงไปตอนที่เป็ดยืนร้องอยู่ขุดไปไม่ลึกนักก็พบ ไทกระเทียมและเมื่อเปิดดูก็เห็นมีเงินกลม เงินเหรียญ บรรจุอยู่เต็ม จึงมีความยินดี เห็นเป็นนิมิตมงคลสำหรับบุตรน้อยที่เกิดใหม่ ได้กราบขอบคุณเทพยดาอารักษ์”...

การสอดแทรกเรื่องราวที่เหนือธรรมชาติลงไปในชีวิตนั้น เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นกับวิถีชีวิตของคนที่ได้รับรู้ว่าคนนั้นเป็นผู้มีเกียรติในสังคม และเป็นวิธีการอธิบายของการได้มาซึ่งความสำเร็จแบบที่ศักดินาไทยถนัด บุคคลชั้นสูงมักใช้อธิบายที่มาของความสำเร็จของคน ดังเช่นกษัตริย์, ขุนนาง

อย่างไรก็ดี นายสง และ ถิ่นเต่งฮะ เป็นตัวอย่างของชาวจีนชั้นสูง จีนรุ่นก่อนประเทศไทย เปลี่ยนแปลงการปกครอง และเป็นคนที่มีความรู้ เป็นส่วนหนึ่งของคนจีนที่ประสบความสำเร็จ มี

⁷⁶ อนุสรณ์ในพิธีบรรจุศพขุนศรีพานิช (นายสง ผู้ภักดี) นางศรีพานิช (น้อย ผู้ภักดี) นายชูศิลป์ ผู้ภักดี (บุตร) , หน้า 31.

⁷⁷ เรื่องเดียวกัน.

โอกาสเลื่อนฐานะทางสังคมให้สูงขึ้นกว่าเดิม โดยหากพิจารณาแล้ว เข้าได้ปรับลักษณะบางอย่างของชีวิต โดยไม่ได้เปลี่ยนแปลงหรือกลายเป็นไทยไปเสีย ลี้มเล่งฮะก็ยังคงทำพิธีกรรมจีน ยังคงไหว้เจ้า กินเจ เพียงแต่เขาไม่ได้ทำเซ็งเม้ง เพราะบ้านพวกเขาอยู่ที่เมืองจีนเขาไม่ได้ปฏิเสธต่อความเป็นจีน และไม่ได้ทำทุกอย่างอย่างคนไทย คนไทยอีกมากมายไม่ได้มีโอกาสในการเลื่อนฐานะอย่างเขา การมีความเพียรมีโอกาสและต้องการรักษาโอกาสนี้ด้วยการรักษาความสัมพันธ์กับกลุ่มคนที่ให้โอกาสแก่เขา มีคนจีนอีกหลายคนหลายกลุ่มที่เมื่อเข้ามาแล้วมิได้มีโอกาสเช่นเดียวกันกับนายสง และลี้มเล่งฮะ

การเกิดขึ้นของสถาบันการศึกษาภาษาจีน

ชีวิตของนายลี้มเล่งฮะและนายศรีพานิชนั้นเป็นตัวอย่างของชาวจีนที่อยู่ในสถานะที่สูงและสามารถเข้าสู่ระบบศักดินาของไทยได้ แต่เนื่องจาก ชาวจีนในพิษณุโลกนั้นมีหลายกลุ่มด้วยกัน คนที่ไม่มีความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งกับอำนาจราชการ จึงมีการรวมกลุ่มกันขึ้น สำหรับช่วงเวลาในยุคนั้น การรวมกลุ่มกันที่สำคัญที่สุด ของชาวจีนในพิษณุโลก ก็คือ การเริ่มมีสถาบันการศึกษาภาษาจีน เป็นของตัวเอง แต่เดิมการก่อตั้งสถาบันทางการศึกษาในพิษณุโลกนั้น เริ่มมีมาตั้งแต่ พ.ศ. 2442 นั้นก็คือโรงเรียน ก.ข. นะโม แต่สถาบันทางการศึกษาในพิษณุโลกก็ดูเหมือนจะไม่เพียงพอสำหรับคนเมือง และมีการตั้งเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เหตุผลมาจากหลายประการ หากจะคำนึงถึงเรื่องภูมิศาสตร์แล้ว จะพบว่า ความลำบากของการเดินทางมีผลมากต่อการเลือกโรงเรียน เพราะสองฝั่งแม่น้ำนั้นแม้ในปัจจุบันจะสามารถเดินทางได้โดยง่ายด้วยเส้นทางสะพานคอนกรีต ทำให้เรานึกภาพไม่ออกว่า จะยากเย็นขนาดไหนหากต้องไปเรียนทุกวัน แม้เพียงครึ่งกิโล หรือ 2 กิโลเมตรจากฝั่งบกลงท่าที่แม่น้ำข้ามไปเรียนหรือติดต่อราชการก็นับเป็นเรื่องใหญ่ บางคนต้องเดินหรือหากมีใครมีเงิน ทางบ้านก็จะจ้างให้คนขี่ม้าไปส่งโรงเรียนและรับกลับบ้าน จนกระทั่งพ.ศ. 2473 นั้น จึงจะมีสะพานนครสวรรค์

แต่อย่างไรก็ดี หากคนจีนต้องการจะเข้าถึงระบบราชการหรือทำงานที่มีเกียรติได้ต้องรู้หนังสือ ดังเช่น งานในมณฑลที่ต้องอาศัยผู้ที่เขียนหนังสือเป็น มีลายมืองามๆ⁷⁸ หลายคนกล่าวว่า มีชาวจีนเป็นจำนวนมากที่ต้องการเข้าสู่ระบบการศึกษาด้วยเหตุผลหลายประการ เช่น ชาวจีนกลุ่มที่เป็นเจ้าภาษีนาอากร หรือชาวจีนที่ต้องการให้บุตรหลานได้เล่าเรียนในโรงเรียนเดียวกันกับคนไทย และมีพรรคพวกจนสามารถยกระดับตนเองเข้าไปสู่ระบบราชการไทย นอกจากนั้น ความรู้ภาษาไทย ยังอำนวยความสะดวกให้แก่ชาวจีนหลายๆ ประการ ในตอนเริ่มแรกของการก่อตั้งโรงเรียน ก.ข.

⁷⁸ ประวัติและปณิกะต่างๆเกี่ยวกับเมืองพระพิษณุโลก หน้า 15.

นะโม นั้น ได้รับการสนับสนุนจากพ่อค้าและประชาชนเป็นจำนวนมาก แสดงว่าประชาชนในขณะนั้น ตำนึกว่าการศึกษาคือเรื่องสำคัญ

หลังจากการเข้ามาของชาวจีน มายังพิษณุโลกต่อเนื่องกัน และมากขึ้นๆหลังจากที่เปิดการเดินทางด้วยรถไฟ ชาวจีนในพิษณุโลกขณะนั้น จึงได้รวมกลุ่มกันเพื่อสร้างโรงเรียนจีนขึ้นมา เพื่อเป็นสถานที่ให้การศึกษาแก่บุตรหลานของชาวจีนในพิษณุโลก โดยมีคนจีนที่มีชื่อเสียงมีหน้ามีตาในสังคมเมืองร่วมกับพ่อค้าชาวจีน เช่น

นายโต๊ะเซ่งเจียบ (ผู้ก่อตั้งห้างฮั่วฮงจัน-ขายผ้า)

นายลิ้มเผ่งปอ (โรงสีไฟฟ้าชัยกิจ)

นายเคี้ยวกำซอ(ร้านชะล้าง- ขายของเบ็ดเตล็ด)

นายก๊วยน้ำถั่งหลี(โรงแรมสมัยนิยม-โรงแรมเอเชีย)

นายเอี้ยวเติกเม้ง (ต้นตระกูลสรรพพานิช-ร้านทอง)

และ นายอึ้งฮงเฮง(ร้านศรีพานิช)

เป็นต้น ซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้วเป็นคนจีนที่ผสมปนเปกันระหว่างคนจีนที่มีบรรดาศักดิ์สูงกับคหบดีชาวจีน

ชาวจีนกลุ่มดังกล่าวได้จัดหาที่ดิน ตั้งอยู่บริเวณริมถนนบรมไตรโลกนาถ อยู่ในชุมชนชาวตลาด สะดวกต่อเด็กนักเรียนที่จะเดินทางไปโรงเรียนได้เป็นอย่างดี” เนื่องด้วยผู้ก่อตั้งส่วนใหญ่เป็นชาวจีนแต่ใจ ดังนั้นการตั้งชื่อโรงเรียนจึงเป็นภาษาจีนสำเนียงแต้จิ๋วว่า “แซหมิน” เมื่อแรกตั้งนั้นผู้ที่จดทะเบียนโรงเรียนแซหมินใช้ชื่อบุคคล 2 คนคือนายชงกิจ แซ่บุญส่งและนายเติกเม้ง สรรพานิช⁸⁰ ได้ยื่นเรื่องอย่างเป็นทางการต่อเสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการในปี พ.ศ. 2466 ซึ่งนโยบายหนึ่งของโรงเรียนก็คือ

⁷⁹ ไพโรจน์ วิชาศิริศิริกุล, "ประวัติโรงเรียนสันหมิน", ที่ระลึกพิธีเปิดอาคารเฉลิมพระเกียรติ โรงเรียนสันหมิน จังหวัดพิษณุโลก วันที่ 30 มีนาคม 2543.

⁸⁰ เนื่องจากหลักฐานเป็นการจดบันทึกโดยพนักงานท้องถิ่น ทำให้นามที่จดอาจคลาดเคลื่อนผู้เขียนสันนิษฐานว่าคือ นายสงเอี้ยงซำ เจ้าของโรงสุราและนายเอี้ยวเติกเม้ง

...การศึกษาซึ่งมุ่งหมายจะให้ภาษาไทยและจีน ภาษาไทยสอนตามหลักสูตรประถม และตั้งใจจะสอนถึงมัธยมต้น⁸¹...

ในตอนแรกนั้นได้เปิดสอนด้วยภาษาแต้จิ๋ว⁸² ต่อมาจึงได้ปรับเป็นการสอนแบบภาษาจีนกลาง เปิดอย่างเป็นทางการในพ.ศ. 2465 (แต่เริ่มก่อตั้งมาตั้งแต่ พ.ศ. 2464) เมื่อเปิดมีนักเรียนมากถึง 200 คน ในช่วงแรกๆ นั้น แซหมินจะสอนแต่ภาษาจีนอย่างเดียว แต่ต่อมาก็เปิดสอนภาษาไทยด้วย เมื่อสิ้นหมินเกิดขึ้นนั้น ถือเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวจีนในตลาด แซหมินได้ดำเนินกิจการด้วยดีมาตลอดจนกระทั่งปิดตัวลงชั่วคราวในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2

เหตุผลในการสร้างโรงเรียนแซหมินนั้นดูเหมือนว่า จะไม่ได้เป็นไปเพื่อตอบสนองต่อปัจจัยพื้นฐานในแง่การให้การศึกษาแต่เพียงอย่างเดียว เพราะพิษณุโลกในสมัยนั้นมีสถาบันการศึกษาที่มาก และดีเพียงพอในระดับหนึ่ง การสร้างโรงเรียนแซหมินนั้น น่าจะมาจากการเปลี่ยนแปลงความคิดเกี่ยวกับตนเองของชาวจีนในพิษณุโลกอย่างน้อย 2 ประการ คือคำว่าแซหมิน หากเราศึกษาโครงสร้างของภาษาเปรียบเทียบกับโครงสร้างของความคิดแล้วจะพบว่า การใช้ชื่อโรงเรียนแซหมิน เป็นการใช้คำศัพท์ที่อธิบายความรู้สึกนึกคิดที่มีต่อตนเองที่เปลี่ยนไป แซหมิน คือ The Awaken People ซึ่งหมายถึงประชากรที่ตื่นแล้ว การตื่น คือการหลุดพ้นออกมาจากสภาวะก่อนหน้าที่จะตื่น การตื่นขึ้นมาคือการมองตัวเองในมุมใหม่ ซึ่งประเด็นนี้ มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องย้อนกลับไปพูดถึงเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในจีนแผ่นดินใหญ่ คือ การปฏิวัติประชาชาติจีนใน พ.ศ. 2454 การปฏิวัติดังกล่าวส่งผลให้เกิดแนวคิดชาตินิยมจีนและแนวคิดของการรวมชาติ แนวคิดดังกล่าวนี้ได้เรียกร้องให้คนจีนโพ้นทะเล ซึ่งเผชิญชะตากรรมอยู่ตามลำพังในทุกมุมโลก หันกลับมาสำนึกตนผูกพันกับจีนแผ่นดินใหญ่อีกครั้ง เครื่องมือสำคัญที่จะทำให้ชาวจีนเหล่านั้นรู้สึกสำนึกก็คือการเผยแพร่ลัทธิทางการเมือง

ที่จะกล่าวในที่นี้ คือ ในช่วงปีที่ก่อตั้งโรงเรียนสิ้นหมินในพิษณุโลกนั้น คำว่า “หมิน” จึงชี้ให้เห็นการเปลี่ยนแปลงนัยะในการมองตนเองของชาวจีนในพิษณุโลกว่า อย่างน้อยใน ปี พ.ศ.2464 มีสำนึกต่อตนเองที่ผูกพันกับจีนแผ่นดินใหญ่เป็นอย่างมาก การใช้คำว่าหมินหรือประชาชนนั้น เป็นแนวคิดที่ไม่ได้เกิดจากสังคมไทย สำหรับสังคมไทยก่อนหน้านั้น ชาวจีนจะแสดงความเป็นจีนอย่างไร หากไม่เป็นอั้งยี่ เป็นผู้ร้าย หรือเป็น Subject แล้วก็มีความสำคัญน้อยกว่าสาระที่ว่าเขาสามารถเป็นแรงงาน หรือทำตนเป็นประโยชน์แก่รัฐไทยมากเพียงใด

⁸¹ ศธ. 54.10/6 เรื่อง แจ้งตามจํานงตั้งโรงเรียนแซหมิน 21 ก.ค. 2466 – 10 ก.ค. 2467.

⁸² เรื่องเดียวกัน.

ด้วยระบบเศรษฐกิจแบบส่วนที่ฝังรากลึกในสังคมไทยมานาน ทำให้ ชนชั้นในสังคมที่มีผู้คนต่ำนัก จึงมีเพียง กษัตริย์ มุลนาย ไพร่ ทาส ชนชั้นที่ใกล้เคียงกับหมิ่นมากที่สุด ก็คือ ไพร่ ซึ่งยังคงไม่ใช้ประชาชนในความหมายของหมิ่นอยู่นั่นเอง

แซหมิ่นจึงเป็นการเรียกขานตนเองที่ไม่ได้สัมพันธ์กับบริบทของสังคมไทย เป็นเพียงเรียกร้องที่จะนับคนเป็นส่วนหนึ่งของประชากร แบบที่จีนแผ่นดินใหญ่ต้องการ ประการที่สองนั่นก็คือ โรงเรียนสอนภาษาจีนถูกตั้งขึ้นมา แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญต่อภาษาจีนที่ชัดเจน และเป็นรูปธรรม แต่เดิมนั้น การถ่ายทอดภาษาจีนจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง จะใช้วิธีส่งลูก ซึ่งมักเป็นลูกชายไปเรียนยังเมืองจีน “ ภาษาจีน ” นับเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดความเป็นจีน การตั้งโรงเรียนสอนภาษาจีนจึงเป็นการให้ความสำคัญต่อ “ เครื่องมือ ” แสดงความเป็นจีนของชาวพิษณุโลก

สรุป

หลังจากสมัยต้นรัตนโกสินทร์ เข้าสู่สมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้ดำเนินนโยบายรวมอำนาจในท้องถิ่นให้ขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ ซึ่งเครื่องมือในการดำเนินนโยบายนั้นก็คือระบบราชการ ระบบราชการถูกกำหนดให้ขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ ซึ่งเครื่องมือในการดำเนินนโยบายขณะนั้นก็คือระบบราชการ เมืองพิษณุโลกภายใต้รูปแบบของมณฑลเทศาภิบาล ซึ่งรวมเอาเมืองที่มีความใกล้เคียงกันใกล้เคียงกันในด้านต่างๆ มารวมเป็นหน่วยปกครองหนึ่งที่เรียกว่ามณฑล

เมืองพิษณุโลกเข้าอยู่ในมณฑลพิษณุโลก ตั้งแต่ พ.ศ. 2437 และเป็นที่ทำการมณฑลจึงทำให้เป็นเมืองแรก ๆ ที่ได้รับการทดลองตั้งหน่วยราชการมากมาย เช่น กรมทหาร, ตำรวจ, สุขศาลา, ไปรษณีย์, หอทะเบียนที่ดิน เป็นต้น ขณะเดียวกันเศรษฐกิจเมืองพิษณุโลกก็เจริญขึ้นพร้อมๆ กันกับการขยายตัวของเศรษฐกิจแบบตลาด และการขยายตัวของการคมนาคม

ในแง่ของการปกครอง ระบบราชการที่เข้ามาทำให้ชาวจีนในพิษณุโลกหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องพึ่งพารัฐ ความสัมพันธ์ระหว่างชาวจีนกับรัฐนั้นมีหลายระดับ ผู้ที่ทำการเป็นเจ้าภาษีนายอากร หรือกินตำแหน่งในระบบศักดินาจะสัมพันธ์กับรัฐมาก ในขณะเดียวกันชาวจีนที่ค้าขายโดยอิสระ ก็จะสัมพันธ์กับรัฐน้อยลง ความสัมพันธ์ต่อหน่วยงานของราชการนั้นส่งผลให้ชาวจีนส่วนหนึ่งเข้าสู่กระบวนการกลายเป็นไทย ขอมรับคุณสมบัติของศักดินาไทยเป็นคุณสมบัติส่วนหนึ่งของตน โดยคุณสมบัติดังกล่าว ได้แก่ ตำแหน่งทางศักดินา เช่น การเป็นปลัดจีน เป็นหลวง เป็นขุน ตำแหน่งทางศักดินานี้ ถูกแสดงออกในสังคมเมืองพิษณุโลกเพื่อแสวงหาความยอมรับต่อสังคมเมืองและจากข้าราชการ ตำแหน่งทางศักดินาและความสัมพันธ์อันดีกับราชการนี้ ทำให้พวกเขามี

โอกาสที่ดีในการเพิ่มทุนสถานะทางเศรษฐกิจ และมีชีวิตที่มั่นคง ความรู้สึกพึงพอใจต่อการเป็นส่วนหนึ่งของระบบศักดินาไทย ทำให้รูปแบบการใช้ชีวิตและความรู้สึกของจีนเหล่านี้ มีลักษณะที่คล้ายกับชนชั้นสูงของไทยเป็นอย่างมาก หลายคนเปลี่ยนชื่อเป็นไทยและต่อมาใช้บรรดาศักดิ์ที่ได้เป็นนามสกุล แต่อย่างไรก็ดี การแสดงออกซึ่งความเป็นจีนของเหล่าศักดินาเชื้อสายจีนยังคงมีอยู่ เช่น การใช้ชื่อจีนกำกับตำแหน่งทางศักดินาไทย, การพูดภาษาจีนในบ้าน, การส่งลูกชายไปเรียนโรงเรียนจีน การทำครุฑจีน เป็นต้น การกลายเป็นไทยของคนจีนชั้นสูงโดยเข้าสู่ระบบศักดินานั้นมีเงื่อนไขของการกลายเป็นไทยก็ยังไม่ซับซ้อน เพียงแค่ ชาวจีนรุ่นใหม่หลายคนติดตามเข้ามาหลังทางรถไฟไม่มีโอกาสมากเท่า

ต่อมา เมื่อการก่อสร้างทางรถไฟถึงสถานีพิษณุโลกในปี พ.ศ. 2450 มีการอพยพเข้ามาของชาวจีนกลุ่มใหม่ ๆ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นลูกจีนที่อยู่ในเมืองอื่นๆ เช่นกรุงเทพฯ อพยพเข้ามา และเป็นชาวจีนที่มีญาติในเมืองไทย ต้องการแสวงโชค คนเหล่านี้มีกลุ่มภาษาหลักคือ แต้จิ๋วและไหหลำ พวกเขาได้เข้ามาค้าขายในเมืองพิษณุโลก โดยตั้งชุมชนอยู่บริเวณริมแม่น้ำและขยายมายังข้างทางรถไฟ

เวลาต่อมาไม่นานนัก ชาวจีนที่เป็นพ่อค้าในตลาดมีการรวมกลุ่มกัน สัญลักษณ์ของการรวมกลุ่มกันนั้นคือ การตั้งโรงเรียนราษฎร์สอนภาษาจีน ชื่อโรงเรียนเซหมิน ดังที่ได้อภิปรายไปข้างต้นว่า การตั้งโรงเรียนดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงการรับรู้ต่อตนเองของชาวจีน มักจะประกอบอาชีพกรรมกรของ ภรรยาของหลวงวิจารณ์ถึยกิจ ภรรยาของสตรีในการทำงานที่ตราครุฑและมีสถานะบทบาทมากขึ้นในการทำมาหากิน เป็นสถานะของสตรีที่แตกต่างออกไปจากสถานะของสตรีในจีนแผ่นดินใหญ่ ผู้หญิงที่ควบคุมคุณภาพทางการค้านี้ เป็นลักษณะแบบที่สังคมไทยคุ้นชินดังเช่น การเป็นกำนันตลาด ของเหล่าผู้หญิงชาวสยาม

การศึกษาในช่วงนี้ ไม่ได้เป็นเรื่องสำคัญมากนักสำหรับจีนรุ่นที่อายุมาก แต่เมื่อการค้าหลังสนธิสัญญาเบาริงขยายตัวมาก มีการค้าขายระหว่างกลุ่มจีนมากขึ้น การศึกษาเป็นเรื่องที่สำคัญ มีทั้งชาวจีนที่เข้าศึกษาในโรงเรียนราษฎร์ ปะปนกับคนไทย และเมื่อทางรถไฟมาถึงพิษณุโลก การค้าขายเป็นธุระระหว่างคนหลายกลุ่มหลายภาษามากขึ้น การกิจของชาวจีนโดยเฉพาะชาวแต้จิ๋วซึ่งเป็นกลุ่มคนที่ทำการค้าเป็นหลักในตลาด ได้จัดตั้งโรงเรียนจีน เป็นการเพิ่มทุนทักษะภาษาจีน โอกาสในการเรียนภาษาจีน อันจะสามารถเป็นปัจจัยเกื้อหนุนเมื่อค้าขายภายในเครือข่ายชาวจีนแต้จิ๋วด้วยกัน

ถึงแม้ว่า จะเริ่มมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มแล้ว แต่ในขณะนั้น ถือว่าเป็นช่วงที่ชาวจีนเริ่มต้นก่อตั้งองค์กรที่จะแสดงความเป็นจีน นั่นก็คือสถาบันการศึกษา ซึ่งเราพบว่า คนจีนที่มีโอกาสเรียนในระยะเริ่มแรกนี้เป็นคนจีนในตลาด ซึ่งโอกาสที่จะเข้าศึกษาการศึกษาก่อนนี้ ทำให้ระยะต่อมาคนจีน

กลุ่มในตลาดสามารถปรับตัว แดกถึงกันสาขาขายเป็นองค์กรจีนแบบอื่นๆ เพื่อแสดงความเป็นจีนของคนได้มากขึ้นต่อไป

สถาบันทางภาษาจึงเป็นก้าวแรกของการแสดงความเป็นจีนที่คนจีนในพินชุนโลกยึดถือ ทั้งที่ผ่านมานั้น ภาษาไม่น่าที่จะเป็นอุปสรรคในการค้าขายแต่อย่างใด เราต้องคำนึงในที่นี้ว่า การค้าขายที่ชาวจีนในพินชุนโลกถนัด เป็นการค้าขายในท้องถิ่น ที่มุ่งติดต่อสัมพันธ์กันกับคนในท้องถิ่น การสร้างเงื่อนไขทางภาษาให้ซับซ้อนขึ้น น่าจะเป็นเพราะการเข้ามาของกลุ่มจีนหลายกลุ่มโดยอาศัยทางรถไฟ และการสำนึกต่อตนเองในแงุ่มที่สัมพันธ์กันกับสังคมจีนแผ่นดินใหญ่และชาวจีนโพ้นทะเลในที่ต่างๆ

ความสำคัญของการแสดงความเป็นจีนนั้นเกิดในระยะเวลาใกล้เคียงกับการที่รัฐบาลในจีนแผ่นดินใหญ่เรียกร้องให้คนจีนทั่วโลกนับตนเป็นประชาชนจีนซึ่งหมายถึง มีความเห็นพ้องในลัทธิการเมืองแบบจีนและการส่งทุนทรัพย์ต่าง ๆ กลับไปให้ยังแผ่นดินแม่ คนจีนที่มีส่วนก่อตั้งโรงเรียนเซหมินนั้น มีหลายคนที่แสดงตัวอย่างเปิดเผยว่าชื่นชอบซุนยัตเซ็น บิดาแห่งการปฏิวัติในปี พ.ศ. 2454 ดังเช่นนายเตียกำซอ เจ้าแกล้งร้านฮะลั้ง

ดังนั้นในขณะที่คนจีนบางกลุ่มเข้าไปสัมพันธ์กับระบบศักดินาและเข้าสู่กระบวนการกลาย เป็นไทย รับเอาอัตลักษณ์ของศักดินาไทยมาเป็นของตนนั้น ชาวจีนที่เข้ามาใหม่มาโดยกลุ่มภาษาแต้จิ๋วและไหหลำเป็นหลัก กลับให้ความสำคัญต่อการแสดง “ความเป็นจีน” อย่างมาก แต่ในที่นี้ ไม่ได้หมายความว่า กลุ่มผู้ก่อตั้งโรงเรียนเซหมินนั้นจะไม่ต้องสัมพันธ์กับรัฐ เพียงแต่ว่าในแง่เศรษฐกิจนั้นกลุ่มคนเหล่านี้จำเป็นต้องรวมกลุ่มกัน เพราะกิจการที่กลุ่มผู้ก่อตั้งโรงเรียนทำอยู่เป็นกิจการที่ต้องใช้ความสัมพันธ์กับคนกลุ่มอื่นๆ มากขึ้น เช่น กิจการโรงแรม, ร้านขายทอง, ร้านขายของเบ็ดเตล็ด, ร้านขายผ้า เป็นต้น

การที่ความสัมพันธ์กับรัฐมีไม่มากนัก ประกอบกันกับ การแสดงความเป็นจีนเริ่มมีผลต่อการแสดงความเป็นพวกเดียวกันทางเศรษฐกิจทำให้ “ความเป็นจีน” ที่แต่เดิมไม่มีความสำคัญ จึงเริ่มมีความสำคัญขึ้นมาเช่น การทำกิจการ ติดต่อค้าขาย ความเป็นจีนในระยะแรกๆ ของเหล่าพ่อค้าในตลาดชาวจีน จึงให้ความสำคัญต่อ “ความรู้ภาษาจีน” ที่นับวันจะสามารถใช้ได้จริงในเศรษฐกิจเมืองพินชุนโลกที่มีชาวจีนอพยพเข้ามาเรื่อยๆ อีกทั้ง ความเป็นจีน ในความรับรู้ของเขานั้น ยังถูกนำไปผูกพันกับความเป็นประชาชนจีน ในจีนแผ่นดินใหญ่ อีกด้วย

บทที่ 4

ความเป็นจีน ได้ร่ำเงารัฐนิยม ของ จอมพล ป.พิบูลสงคราม

ภายหลังที่ได้ล้มเลิกการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลในปี พ.ศ. 2476 นั้น สยามเข้าสู่การปกครองแบบประชาธิปไตย หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้น ผู้ที่มีบทบาทมากในการกำหนดนโยบายของประเทศผู้หนึ่งคือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งเป็นหนึ่งในผู้ร่วมก่อการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 จอมพล ป.ได้ขึ้นมามีอำนาจในฐานะนายกรัฐมนตรี ใน พ.ศ. 2481 – 2487 และ พ.ศ. 2491 – 2500 ช่วงสมัยที่มีสีสันมากที่สุดช่วงหนึ่งของระบบการเมืองการปกครองไทยคือสมัยที่ 1 เพราะมีนโยบายหลายประการที่ส่งผลต่อผู้คนในวงกว้าง มีความโดดเด่นในด้านนโยบายที่มุ่งจัดการรูปแบบ พฤติกรรมการดำเนินชีวิต รวมถึงการกำหนดคุณค่าความดีงาม สวयงาม เหมาะสมของคนในชาติ ในบทนี้ จะกล่าวถึงนโยบายดังกล่าวของจอมพล ป. พิบูลสงครามว่ามีผลต่อความคิด รูปแบบการดำเนินชีวิต ความเชื่อ สติเสรีภาพของผู้ที่มีเชื้อสายจีนในพิษณุโลกอย่างไร โดยผ่านวิถีใด และส่งผลต่อการอธิบายความเป็นจีนของพวกเขาอย่างไร

วันที่ 23 มิถุนายน 2482 “ความรักชาติ” และ “รัฐนิยม” ซึ่งเป็นเนื้อหาหลักของนโยบาย ปรากฏทางสุนทรพจน์ของท่านในการกระจายเสียงทางวิทยุ

...รัฐนิยม คือ การปฏิบัติให้เป็นประเพณีนิยมที่ดีประจำชาติ เพื่อให้บุตรหลานอนุชนคนไทย เรายึดถือเป็นหลักปฏิบัติ รัฐนิยมนี้มีลักษณะละม้ายคล้ายคลึงกับจรรยาบรรณของอารยชนจะพึงประพฤตินั่นเอง¹

รัฐนิยมของจอมพล ป. คือวิธีที่ท่านคิดว่า จะสามารถสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างคนในชาติ และนำชาติไปสู่ความเจริญ ท่านได้เริ่มนโยบายการสร้างชาติ โดยจำแนกชาติออกเป็นสามย่อย คือ ส่วนของตัวเรา ครอบครัว และชาติซึ่งเป็นหน่วยใหญ่ที่สุดที่ทุกคนต้องรับผิดชอบร่วมกัน ท่านชื่นชมลัทธิชาตินิยมและได้เลือกลัทธิชาตินิยมมาเป็นนโยบายหลักในการสร้าง

¹ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, “จากสยามเป็นไทย : นามันล้ำคณไฉน”, วิถีสังคมไทย : สรรนิพนธ์ทางวิชาการเนื่องในวาระหนึ่งศตวรรษปรีดี พนมยงค์(กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิเด็ก, 2543).

ชาติ ชาตินิยม คือ การทำให้ “ชาติ” ลงไปสู่ความนึกคิดของคนในชาติ ให้คนในชาติจินตนาการถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีจุดยึดหรือกรอบอ้างอิงชุดเดียวกัน มีสัญลักษณ์ที่สามารถยึดถือเป็นเครื่องหมายของความเป็นพวกเดียวกันได้ เช่นเดียวกันกับที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ หรือ เกษียร เตชะพีระ แสดงความคิดเห็นว่า ความพยายามสร้างความเป็นอันหนึ่งเดียวนั้น เป็นความพยายามบังคับให้เกิดในสิ่งที่ไม่มีอยู่จริง²

จอมพล ป. พยายามนิยามความเป็นไทย โดยวิธีการนิยามนั้นมุ่งเน้นส่งผลต่อคนในชาติทั้งทางด้านความคิด และรูปแบบภายนอก ให้มีความเหมือนกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ผ่านเครื่องมือ เช่น บทเพลง บทละคร วรรณกรรม แบบเรียน เครื่องแต่งกาย อนุสาวรีย์ วัฒนธรรม ประเพณี

เครื่องมือที่จอมพล ป. ใช้ในการสร้างความรู้สึกราชาชาตินิยมลงไปในหมู่ประชาชน เช่น การร้องเพลงชาติ การขึ้นตรงเคารพธงชาติ และสีของธงชาติ เช่น การสื่อสารมวลชน ระบบการศึกษา เป็นต้น บุคคลหนึ่งที่สมควรจะกล่าวถึงได้ในที่นี้ก็คือ ผู้ที่เป็นคนวางกรอบความคิดสำคัญในกระบวนการสร้างชาติของจอมพล ป. ก็คือ หลวงวิจิตรวาทการ ท่านเป็นผู้ร่วมคิดออกแบบถอดถอน สร้างใหม่ความเป็นไทย จากงาน “ความเปลี่ยนแปลงในการสร้าง “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” โดยหลวงวิจิตรวาทการ” สายชล สัตยานุรักษ์ กล่าวว่า วิธีการหนึ่งที่หลวงวิจิตรวาทการใช้สร้างความเป็นไทย ก็คือ การดึงความเป็นไทยบางอย่างออกมาจากบริบทเดิม เพื่อสร้างความเป็นไทยที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และในขณะเดียวกัน ก็ได้สร้างคนอื่น เพื่อกระตุ้นให้คนไทยรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมากขึ้น ชาติอื่นๆ ที่เป็นคนอื่นนี้ อาจเป็นชาติที่ใกล้ชิดกับไทย แต่หากสถานการณ์เปลี่ยนไป ก็อาจกลายเป็นคนอื่นได้ ผลของการทำแบบนี้ทำให้สิ่งที่เราเคยถือว่าเป็นไทย อาจถูกกลดลงและไม่ใช้ไทยก็ได้ ความคิดของหลวงวิจิตรฯ เป็นความคิดที่จอมพล ป. เห็นด้วยและถือเป็นแนวคิดหลักในการออกนโยบายเพื่อออกแบบ “ความเป็นไทย” เกือบทั้งหมด ผลด้านหนึ่งของการใช้นโยบายชาตินิยม ก็คือ การเกิดคนที่อยู่นอกเหนือขอบข่ายของความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายใต้ชื่อ “ไทย”

“จีน” เป็นกลุ่มหนึ่งที่โดนคัดออกจากพรมแดน “ความเป็นไทย” นี้ เช่นเดียวกันกับพม่าในช่วงหนึ่ง อีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้จอมพล ป. เลือกรจีนเป็นศัตรูเพราะอำนาจของจีนทางเศรษฐกิจ ในระยะแรกนั้น จอมพลป. ต้องการผนวกเอาคนจีนเป็นส่วนหนึ่งของคนไทย โดยให้โอกาสจีนเป็นไทยใหม่ แต่ต่อมาจะพบว่าชาวจีนมากมายที่ไม่ได้เข้าสู่กระบวนการเป็นไทยใหม่ จอมพลป. จึงหันว่าเน้นย้ำว่า คนจีนคือศัตรูของชาติไทย อาวุธหนึ่ง ที่หลวงวิจิตรฯ ใช้คัด “จีน” ออกจากความเป็นไทยก็

² นิธิ เอียวศรีวงศ์, ชาติไทย เมืองไทย แบบเรียนและอนุสาวรีย์ ว่าด้วยวัฒนธรรม, รัฐและรูปการจิตสำนึก, 2538, หน้า 177.

คือประวัติศาสตร์ ด้วยความเป็นนักคิดนักเขียน สิ่งที่หลวงวิจิตรฯเขียนและป้อนสู่สื่อของรัฐ บ่อยที่สุดแบบหนึ่งก็คือ เรื่องราวของประวัติศาสตร์ เมื่อครั้งที่ท่านเขียนหนังสือชุด “ประวัติศาสตร์สากล” กล่าวถึง “จีน” ในฐานะผู้แทรกซึมและขับไล่ชาติไทยมาตั้งแต่อดีต

...จีนมีอาวุธสำคัญคือความขยันขันแข็ง แทรกซึมเข้าไปที่ไหน เจ้าของถิ่นเดิม
แพ้ทุกแห่ง แล้วจีนก็ตั้งตัวได้โดยไม่ต้องทำงานหนักมาก ไม่เหมือนไทยเราซึ่งต้อง
ถอยร่นไป “สร้างบ้านแปงเมือง” ใหม่เสมอมา พอทำเสร็จไว้ จีนก็เข้ามา ไทยก็ถอย
หาที่ใหม่ ประวัติศาสตร์ซ้ำรอยอยู่เช่นนี้ตลอดเวลาอยู่หลายพันปี...³

รัฐต้องการให้คนจีนทราบว่ พวกเขาเป็นคนอื่นในทัศนคติของรัฐ และในทัศนะนี้ มีเงื่อนไขว่า หากคนจีนต้องการร่วมลงทุนและแบ่งประโยชน์ต่างๆร่วมกับรัฐ ก็ต้องทำตามเงื่อนไขของรัฐเสีย เช่นการกลายเป็นไทย หรือยึดถืออุดมการณ์ชาติแบบเดียวกันกับที่รัฐต้องการก่อนสมัยจอมพล ป. ตั้งแต่ พ.ศ. 2480 มีการเข้ามาสอดส่องตรวจสอบผู้ที่เป็นคนจีน ชนิดที่ไม่มีหลักฐานใดๆ เช่น สัญชาติไทยรองรับว่าเป็นไทย การสำรวจของชาวต่างด้าวในพินญโลกจึงเริ่มมานับแต่นั้น เมื่อเข้า สมัยจอมพล ป. ในพินญโลกจึงมีกลุ่มชาวจีน 2 กลุ่มใหญ่ๆ ที่ได้รับผลกระทบ คือ จีนที่ถูกทางการ นับเป็น “คนต่างด้าว” ซึ่งมีสถานะเดียวกันกับ “แขก” “ฝรั่ง” กับอีกกลุ่มหนึ่งคือคนจีนที่มีสัญชาติ ไทย แต่เป็นลูกของจีนต่างด้าว หรือเป็นลูกจีนที่พ่อหรือแม่ หรือทั้งสองฝ่ายมีเชื้อสายจีน วิธีที่จอม พล ป. ปฏิบัติต่อชาวจีนมีหลายแบบด้วยกัน ทั้งแบบที่ห้าม จำกัด และส่งเสริม “พวกเรา” ให้มีกำลัง แข็งแกร่งกว่า “พวกเขา” ชาวจีน

เริ่มต้นยุคสมัยของจอมพล ป. ท่านกล่าวถึงคนจีนว่า เขาไม่ต้องการทำร้ายคนจีน หากคนจีน กลายเป็นคนไทย ด้วยการแสดงความจงรักภักดีต่อไทยและร่วมแสดงอัตลักษณ์ของความเป็นไทย ให้ปรากฏแก่สังคมร่วมกัน และในวันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ. 2482 ก็กล่าวว่า

...ทำอะไรก็ตาม แต่ขอโรงเรียนจีนกับอั้งยี่ไม่ให้มี...⁴

³ สายชล สัตยานุรักษ์, ความเปลี่ยนแปลงในการสร้าง “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” โดยหลวงวิจิตรวาท การ 2544, (เอกสารถ่ายสำเนา)หน้า 98

⁴ วรศักดิ์ มหัทธโนบล แปล และบรรณาธิการ, เอจิ มิราชิม่า เขียนและแปล ,การเมืองสยาม:การเคลื่อนไหว ทางการเมืองของชาวจีนโพ้นทะเล ค.ศ. 1924-1941 , หน้า 180.

อั้งยี่ในสังคมเมืองพิษณุโลก เป็นภาพที่อ่อน แต่สำหรับเรื่องโรงเรียนจีนนั้น โรงเรียนแหหมิน นับเป็นหนึ่งในโรงเรียนที่ตกเป็นเหยื่อของกระบวนการปราบปรามโรงเรียนจีน เหตุผลหนึ่งที่ทำให้แหหมินต้องปิดตัวลงนั้น น่าจะมาจากการที่มีคตินิยมด้านการเคลื่อนไหวทางการเมืองในอดีต เพราะในปี พ.ศ. 2473 หลังที่ตั้งโรงเรียนแหหมินได้เพียงไม่กี่ปี นายเจียะจั้น แซ่บู๊น ผู้จัดการโรงเรียนแหหมินได้สั่งให้เสมียนและคนงานของโรงเรียนไปแจกใบปลิวคำประกาศตามลัทธิก๊กมินตั๋ง คนจีนในตลาดจึงหยุดงานและปิดร้านประมาณ 20 วัน ทำให้ผู้คนเดือดร้อนมาก⁵

นอกจากนั้นในปี พ.ศ. 2484 รัฐได้ประกาศพระราชกำหนดกำหนดเขตหวงห้ามคนต่างด้าวมิให้อาศัยอยู่ในพื้นที่ที่รัฐกำหนด ซึ่งพื้นที่เหล่านั้นได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน⁶ ชาวจีนเป็นจำนวนมาก จึงได้อพยพลงมาจากดินแดนแถบนั้น พิษณุโลกเป็นอีกจังหวัดหนึ่งที่คนจีนอพยพลงมามีฐานกันมากนอกเหนือไปจากจังหวัดอุดรดิตถ์ สุโขทัย ตาก พิจิตร เพชรบูรณ์ กำแพงเพชรและนครสวรรค์ ชาวจีนในพิษณุโลกที่อยู่มาแต่เดิมได้ร่วมกันตั้งโรงครัวทำอาหารแจกผู้อพยพ และได้สร้างที่พักอาศัยชั่วคราวเพื่อคอยต้อนรับผู้อพยพโดยตั้งศูนย์อยู่ตามสถานีรถไฟ

วิธีการกดขี่ชาวจีนเพียงอย่างเดียว ไม่ได้ทำให้คนไทยสามารถลุกขึ้นมายึดครองอำนาจทางเศรษฐกิจได้ การเพิ่มความแข็งแกร่งให้แก่ชาวไทยจึงเป็นสิ่งที่จอมพล ป. เน้นย้ำ เครื่องมือหนึ่งในการช่วยสร้างวิชาชีพก็เช่น การประกาศใช้ พระราชบัญญัติช่วยอาชีพและวิชาชีพ พ.ศ.2484 ส่งมอบอาชีพบางชนิดให้แก่คนไทยและห้ามคนจีนทำอาชีพบางอย่าง

ตามที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 3 แล้วว่า ระบบราชการในพิษณุโลกมีความพร้อมที่จะปฏิบัติตามนโยบายของรัฐ รัฐนั้นตั้งใจให้คนไทยทำการค้าขายแข่งกับคนจีนอยู่เป็นทุนเดิม ตั้งแต่ พ.ศ. 2482 รัฐได้ทำหนังสือถึงคณะกรรมการจังหวัดทุกจังหวัด ให้คณะกรรมการจังหวัดเอาใจใส่สอดส่องหาทางช่วยคนไทยที่จะทำการค้าขาย เพราะทุกวันนี้รัฐเห็นว่า ชาวด่างด้าวได้ครอบครองกิจการค้าขายทั้งหมดโดยเฉพาะอย่างยิ่งคนที่ทำการค้าขายนั้นเป็นเหล่าข้าราชการ⁷

การจะทำการค้าขายได้ต้องมีทุนและทุนที่รัฐเห็นว่าข้าราชการพอจะมีไปแข่งได้ ก็คือ เบี้ยหวัดและเบี้ยบำนาญ เมื่อคำสั่งนี้ลงไปยังพิษณุโลก ข้าราชการในพิษณุโลกรู้สึกร่วมไปกับนโยบายนี้ มีหลักฐานปรากฏว่า พันตรีหลวงยุทธสารประสิทธิ์ (เมี้ยน โรหิตเสรณี) ผู้ว่าจังหวัดพิษณุโลกในสมัย

⁵ ณรงค์ พ่วงพิศ, นโยบายเกี่ยวกับการศึกษาของคนจีนในประเทศไทย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า 47.

⁶ หาญชัย สงวนใจ, ประวัติศาสตร์เมืองพิษณุโลก, หน้า 76.

⁷ ม.ท 2.2/108 หน้า 2 เรื่อง ส่งสำเนาหนังสือหมู่ เรื่องสนับสนุนให้คนไทยทำการค้าไปให้กรมโฆษณาการกระจายเสียงทางวิทยุ พ.ศ. 2482

นั้นตอบกลับไปว่า ทางคณะกรรมการเมืองเห็นว่าน่าจะมีวิถีทางอื่นที่จะช่วยให้ข้าราชการเมืองพิษณุโลกสามารถสร้างฐานต่อผู้ทางเศรษฐกิจกับชาวจีนในพิษณุโลกได้ การที่รัฐมีเพียงพระราชกำหนด กำหนดเขตหวงห้ามคนต่างด้าว นั้นไม่เพียงพอที่จะมีการปรับนโยบายในการให้บำเหน็จเสียใหม่ เพื่อกระตุ้นให้ข้าราชการที่เกียติหมักกำลังใจไปทำการค้าขายแข่งขันกับชาวจีนมากกว่านี้ เพราะการให้บำเหน็จเดิมนั้นมักให้เป็นเงินก้อนใหญ่ ซึ่งหากพลาดพลั้งในทางการค้าไปก็จะทำให้สิ้นเนื้อประดาตัว

ในเหตุผลหนึ่งที่หลวงยุทธสารประสิทธิ์กล่าวในจดหมาย อธิบายว่า ทำไมจึงเสนอสิ่งนี้ขึ้นมา

...จะเป็นความคิดเห็นที่มีเหตุผลเหมาะสมด้วยกาลเทศะหรือไม่ ถ้าได้โปรดกรุณาให้ข้าพเจ้าทราบผลสุดท้ายแห่งรายงานนี้ได้ ก็จะทำให้ข้าพเจ้ามีกำลังน้ำใจที่จะพยายามคิด ช่วยกันสร้างชาติ ให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้นต่อไปอีกตามกำลังแลสติปัญญา...⁹

ข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่านโยบายในการสร้างชาตินั้นส่งความรู้สึกผ่านลงไปยังข้าราชการเมืองพิษณุโลก และคงที่จะมีอำนาจเพียงพอที่จะทำให้อย่างน้อยกลุ่มข้าราชการในเมืองพิษณุโลกส่วนหนึ่ง มีความรู้สึกแห่งความเป็น “เขา” เป็น “เรา” ได้แล้ว

จากรายงานฉบับเดียวกันนี้ เนื้อความส่วนหนึ่งว่า

...การที่รัฐบาลให้มีการจำกัดเขตการค้า สงวนอาชีพที่ดี ซึ่งเป็นหนทางช่วยคนไทย โดยทางนิตินัยอย่างประเสริฐแล้ว แต่ก็ยังหาว่าจะพ้นจากโอกาสต่อผู้ของเขา(ชนต่างด้าว)ไปได้เสียทั้งหมดไม่ เพราะยังมีผู้ทางอีกมากมายหลายที่เขาจะทนต่อสู้อยู่กับเราได้อีกนาน เพราะเมืองที่ยังไม่มีจำกัดเขตค้ายังมีอีกมากและทั้งอาชีพหรือวิชาชีพที่เราคนไทยยังไม่สามารถหรือสามารถแต่ปริมาณยังไม่พอก็มีอยู่อีกมากมาย เมื่อเป็นเช่นนี้เรา¹⁰จึงยังต้องเลือกคนฉลาดๆ ไปต่อสู้แย่งการค้าขายกับเขาผู้มีความชำนาญในเชิงค้า ลำพังตาดีตาสา ขาขมมากมายมีแล้ว เห็นจะสู้เขาไม่ไหวแน่ๆ...”¹¹

⁸ การเน้นเป็นของผู้เขียน

⁹ ม.ท. 2.2 3/90 เรื่องข้าหลวงฯพิษณุโลกเสนอความคิดเห็นเรื่องควรแก้ไขวิธีรับเงินบำเหน็จบำนาญหรือให้ผู้ที่ได้รับมีโอกาสกล้าทำการแข่งขันกับชนต่างด้าวในเชิงค้าขาย พ.ศ. 2484

¹⁰ การเน้นเป็นของผู้เขียน

¹¹ ม.ท. 2.2 3/90 เรื่องข้าหลวงฯพิษณุโลกเสนอความคิดเห็นเรื่องควรแก้ไขวิธีรับเงินบำเหน็จบำนาญหรือให้ผู้ได้รับมีโอกาสกล้าทำการแข่งขันกับชนต่างด้าวในเชิงค้าขาย พ.ศ. 2484

ช่วงเวลาที่หลวงยุทธสารประสิทธิ์เขียนรายงานฉบับนี้ขึ้นมา คือ พ.ศ. 2484 ซึ่งหลังจากที่จอมพล ป. ได้ใช้ความพยายามสร้างคนจีนให้เป็น พวกเขา

แต่กระนั้น เหตุผลที่หลวงยุทธสารประสิทธิ์เขียนยังค่อนข้างมีความคลุมเครือ กล่าวคือ แม้จะใช้คำว่า เขา และ เรา ตามที่เราเคยเห็นในงานของหลวงวิจิตรวาทการ รวมถึงสุนทรพจน์ ของจอมพล ป. แต่การใช้คำดังกล่าวอาจไม่ได้หมายความว่า หลวงยุทธสารประสิทธิ์มีความต้องการอย่างแรงกล้าที่จะเข้าร่วมสร้างชาติ เพราะอาจมีเหตุผลทางเศรษฐกิจหรือเหตุผลอื่นๆ ประกอบด้วย

นอกเสียจากนั้น จอมพล ป. ยังได้ออกกฎหมายที่ส่งผลต่อการแสดงออกภายนอกของผู้คนในประเทศที่ส่งผลให้ชาวจีนบางกลุ่ม ต้องกลับมาเปลี่ยนแปลงการแต่งกาย เช่น ในกรณีเสื้อผ้านั้น จอมพล ป. ต้องการให้คนในชาติแต่งกายอย่างมีระเบียบแบบแผน และสุภาพ สำหรับผู้ชายห้ามนุ่งกางเกงแพรออกนอกบ้าน ผู้หญิงต้องใส่ผ้าถุงและห่มมาใส่เสื้อ¹² การบังคับให้ใส่รองเท้า ให้ใส่หมวก การควบคุมในการรับประทานอาหาร การยกเลิกการกินหมาก การเลิกยศถาบรรดาศักดิ์¹³ แม้ว่าจะกลับมามีการใช้ศตามเดิมในพ.ศ. 2487 ก็ตาม

เรื่องราวอีกมุมหนึ่งที่เรากำลังกล่าวไว้ในที่นี้ คือ จอมพล ป. หรือหลวงพิบูล ในความรู้สึกของคนเมืองพิษณุโลก ชาวพิษณุโลกจะสนิทสนมหรือไม่กับจอมพล ป. ที่เป็นเรื่องที่เราไม่สามารถหาคำตอบได้ เพียงแต่ผู้เขียนสันนิษฐานว่า มีเรื่องเล่าถึงความสัมพันธ์ ระหว่างท่านกับสังคมเมืองพิษณุโลกบางประการที่มีผลต่อการรับรู้ของคนเมืองพิษณุโลกค่อนนโยบายของจอมพล ป. โดยเฉพาะคนที่ไม่ได้อยู่ในสถานะ “คนต่างด้าว” ทางกฎหมายอย่างชัดเจน

เมื่อครั้งที่ จอมพล ป. หรือขณะนั้นคือนายแปลก จิตตะสังกะ ได้มาเป็นนักเรียนทำการนายร้อยประจำกรมทหารปืนใหญ่ที่ 7 จังหวัดพิษณุโลก ตั้งแต่ พ.ศ. 2455 และกลายมาเป็น ว่าที่ร้อยตรี นางสาวละเอียด พันธุ์กระวี ได้พบกับจอมพล ป. และแต่งงานกัน ต่อมา นางสาวละเอียด คือ ท่านผู้หญิงละเอียด นั่นเอง

ข้อสันนิษฐานนี้มาจากการที่ได้อ่านหลักฐานท้องถิ่นหลายชิ้นและกล่าวถึงการเข้ามามีบทบาทของท่านผู้หญิง ละเอียดในด้านการเข้ามาทำความเจริญให้แก่เมืองพิษณุโลก ไม่ว่าจะเป็นการหาทุนสร้างโรงเรียนพยาบาลเมืองพิษณุโลก หอประชุมโรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม

¹² เทียมจันทร์ อ้าแหว, “บทบาททางการเมืองและการปกครองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม (2475 – 2487)”, วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521, หน้า 205.

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 213.

ในระหว่างที่จอมพล ป. ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีนั่นเอง ได้มีความเอาใจใส่ในการบริการ
ทำนุบำรุงเมืองพิษณุโลกพอสมควร ครั้งหนึ่งรัฐบาลอนุมัติให้บูรณะเมืองพิษณุโลก ใน พ.ศ. 2482
จำนวน 100,000 บาท แต่ผลการทำงานของเทศบาลไม่ส่งผลที่ดีนัก งานไม่ลุ่ลงไปตามที่ควรจะ
เป็น ตัวของจอมพล ป. มีคำสั่งในเรื่องนี้ว่า

...มีความเสียใจที่ให้เงินไป แต่ไม่ได้ประโยชน์เพียงพอแก่ค่าน้ำเงิน ถ้าจะให้อีกผล
ก็คงจะเป็นอย่างเดิม จึงให้ทางเทศบาลหาเงินของตนเองดำเนินการต่อไป...¹⁴

ซึ่งวันที่ท่านได้มอบหมายให้มีจดหมายตอบไปนั้นเป็นจดหมายในปี พ.ศ. 2486 ซึ่งเลขจากวัน
ที่เริ่มต้นให้เงิน ประมาณ 4 ปี

มีอยู่คราวหนึ่ง เรื่องราวของท่านนั้นเป็นเรื่องเล่ากันทั่วไป ที่จะกล่าวไว้ในที่นี้แม้จะเป็นเหตุ
การณ์ที่เกิดขึ้น หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 แล้ว ก็คือการรับรู้และเอาใจใส่สภาพเมืองพิษณุโลกของ
จอมพล ป. และเรื่องเล่าดังกล่าว เป็นการแสดงถึงความรู้สึกใกล้ชิดต่อจอมพลป. และท่านผู้หญิง
ละเอียด ผู้ให้สัมภาษณ์หลายท่านเล่าตรงกันว่า ครั้งหนึ่งผู้ใหญ่ในบางกระทรวงระดับขุนได้นั่งรถไฟ
ลงไปหา จอมพล ป. และท่านผู้หญิงละเอียดที่กรุงเทพฯ เพื่อขอให้ช่วยเหลือเมืองพิษณุโลก ได้ไป
พูดจาต่อว่าจอมพล ป.และท่านผู้หญิง ละเอียดว่า ได้ไม่ช่วยเหลือกิจการสิ่งใดบางอย่าง

“เวลานี้ท่านได้เป็นใหญ่เป็นโตแล้ว ท่านทอดทิ้งเมืองพิษณุโลกโดยไม่เหลียวแลต่างขุนานา”

ท่านผู้หญิง ละเอียด ได้ฟังก็ร้องไห้ออกมาต่อหน้าคณะประชาชนจากอำเภอบางกระทุ่ม จอมพล ป.
ท่านอยู่ด้วยจึงได้กล่าวไปว่า

ผมไม่ได้ลืมหรือไม่ได้ทอดทิ้งละเลยชาวเมืองพิษณุโลก ผมได้สั่งให้ตั้งศาลากลาง
จังหวัดกับศาลใหม่เพราะของเดิมยังเป็นไม้ ให้สร้างเป็นตึกใหญ่สง่างามเป็นแห่งแรก
ของเมืองไทย และยังให้สร้างทางจากพิษณุโลกถึงหล่มสัก เป็นถนนชั้นดีสามารถที่
จะกินน้ำมันรถยนต์ขณะที่วิ่งได้โดยไม่กระดกทำให้สลักน้ำได้¹⁵

¹⁴ กษ. , สร. 0201.72 /9, เรื่องบูรณะจังหวัดพิษณุโลก (4-11 มิ.ย. 2486).

¹⁵ อรุณ ภักดีประไพ , ประวัติของอรุณ ภักดีประไพ, เอกสารถ่ายสำเนา, ประกอบกับการสัมภาษณ์ 15
มกราคม 2543

ผลกระทบของนโยบายดังกล่าวที่มีต่อชาวจีนในพิษณุโลก

โรงเรียนแซหมิน สถาบันที่เป็นเสมือนสัญลักษณ์ของการรวมกลุ่มกันของชาวจีนในขณะนั้น ได้รับผลกระทบเป็นอย่างมาก ใน พ.ศ. 2484 โรงเรียนแซหมินหยุดสอนภาษาจีน ตามความต้องการของรัฐบาลแต่กระนั้น การให้ความสำคัญต่อ “ความเป็นจีน” ได้ผลักดันให้เกิดความพยายามรักษาโรงเรียนและการสอนภาษาจีนไว้ โดยในด้านการรักษาโรงเรียนนั้นได้เปลี่ยนชื่อจากโรงเรียนแซหมิน เป็น “โรงเรียนอานวยวิทย์” และให้คนในตระกูล “ปาลิวนิช” เป็นเจ้าของโรงเรียน คอยรักษาโรงเรียนในนาม การเลือกเปลี่ยนชื่อโรงเรียน จากภาษาจีนสำเนียงแต้จิ๋วเป็นชื่อภาษาไทยนี้ เป็นการคัดเอาสิ่งที่ป็นจีน ที่ทำให้ “ความเป็นจีน” สะดุดตารัฐออกเสีย คือเลิกสอนภาษาจีนและใช้ครูใหญ่แบบ “ไทย” ทั้งๆที่ “ปาลิวนิช” ก็คือตระกูลที่มีเชื้อสายจีนสืบเชื้อสายมาจากผู้ใหญ่อเล็ก ซึ่งป็นชาวจีนเชื้อสายแต้จิ๋ว ที่เข้ามาพิษณุโลกในช่วงปลาย ร.5 และได้รับมอบหมายจากทางการให้เป็นผู้ใหญ่อจีน ดูแลชาวจีนในตลาด ตระกูลปาลิวนิช อาจดูเป็นไทยตรงที่ค้าขายเครื่องสังฆภัณฑ์ไทย และนามสกุลที่ยังดูเป็นไทย ชื่อของบุตรชายผู้ใหญ่อเล็กแล้วแต่เป็นชื่อแบบไทยทั้งนั้น เช่น สุวิรัช เป็นต้น

การศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับจีนนั้น ยังคงดำเนินต่อไป เพียงแต่ต้องหลบซ่อนแบบเรียนกันตามใต้ดินไม้ ตามสวน ¹⁶ ก่อนที่จะบังคับให้เลิกสอนภาษาจีนนั้นที่แซหมินจะเรียนหนังสือจีนกันเกือบทั้งวันจึงเป็นเรื่องที่ค่อนข้างลำบาก หากให้หยุดการสอนนี้เสีย ในสมัยนั้นมีครูหลายคนที่ไม่ชอบสอนภาษาจีนให้แก่เด็กๆ เช่น อาจารย์ หูเซียงหนัน ซึ่งจะสอนให้เด็กๆตามป่า นอกจากนั้น หนังสือจีนยังคงมีให้อ่านตามบ้านอยู่เสมอ หลายคนเล่าว่าหนังสือบางเล่มก็อ่านเข้าไปชำรุดตลอดช่วงเวลานั้น

นอกจากการกำจัดภาษาจีนแล้ว การจำกัดเขตแดนไม่ให้คนจีนอยู่ในจังหวัดดังที่เอ่ยนามมาข้างต้น ทำให้คนที่ต้องอพยพเดินทางจากบ้านมาอยู่ที่พิษณุโลก หลายคนยังคงมีความไม่พอใจจอมพล ป. อยู่ เมื่อเล่าเหตุการณ์ นี้ให้ลูกหลานฟังยังคงแสดงอารมณ์ คังเช่น มีผู้ได้เปรียบเทียบกับความทุกข์หนักในชีวิตเท่าที่ผ่านมา มีเพียง 2 ครั้งเท่านั้น ครั้งล่าสุดคือ ไฟไหม้เมืองพิษณุโลก ในพ.ศ. 2500 และครั้งแรก คือ การอพยพออกจากจังหวัดแพร่ ทั้งต้นทุนและช่องการทำมาหากิน ลงมาตั้งถิ่นผจญชีวิตใหม่ในพิษณุโลก¹⁷

¹⁶ สัมภาษณ์ หวังอุ่ยหมิง , ณ โรงเรียนสันหมิน วันที่ 16 ก.ย. 2542

¹⁷ สัมภาษณ์ ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม, ชาวจีนกลุ่มภาษาแคะ 27 กันยายน 2542

นอกจากนั้น เราพบว่ามีคนจีนถูกเนรเทศตลอดชีวิตมากขึ้นเรื่อยมาตั้งแต่จอมพลป. ขึ้นมามีอำนาจ ดังเช่น นายปักซัน แซ่ตั้ง ทำอาชีพประกอบโรคศิลป์ ชาวแต้จิ๋วถูกเนรเทศตลอดชีวิต เนื่องจาก

...มีพฤติการณ์เป็นปรปักษ์ ถูกเนรเทศตลอดชีวิต¹⁸

หรือแม้แต่การถูกเนรเทศ เพียงแค่ด้วยเหตุผลเล็กๆ เช่น เล่นไพ่ผ่องเงิน

การเผชิญหน้ากับความเปลี่ยนแปลงของชาวจีนนี้ มีหลายคน que เลือกวิธีการกลายเป็นไทย โดยผ่านวิธีการแปลงชาติ ซึ่งจอมพล ป. เอง ไม่ได้ปิดโอกาสที่จะให้ชาวจีน กลายเป็นไทย ความเป็นจีนที่จอมพล ป.รังเกียจนั้น เขาเข้าใจจริง จอมพล ป. ก็ไม่ได้รังเกียจคนจีนที่ยอมรับเงื่อนไขของรัฐ หรือแม้แต่ให้ผลประโยชน์หรือเป็นคู่ธุรกิจกับรัฐ คนจีนเหล่านี้สามารถกลายเป็นไทยได้โดยผ่านกระบวนการแปลงชาติ หรือชาวต่างด้าวจะโอนสัญชาติ โดยจอมพล ป. ได้พิจารณาเกณฑ์ในการแปลงชาติอีกครั้ง นโยบายใหม่ก็คือ หากใครต้องการจะแปลงชาติหลักๆ นั้น จะต้องแสดงความภักดีต่อจีน และจงรักภักดีต่อไทยแทน

ในพินญโลก มีชาวจีนหลายคนที่ยินยอมแปลงสัญชาติมาเป็นสัญชาติไทย หลายคนยอมรับว่า หากยังคงมีสัญชาติจีน การซื้อที่ สะสมทรัพย์สินต่างๆ จะมีปัญหาและยังอาจอยู่ในเกณฑ์ที่จะถูกเนรเทศอีกประการหนึ่งด้วย

แต่เชื่อว่าชาวจีนทุกคนจะต้องการแปลงชาติ ในระดับปัจเจกบุคคล การแปลงชาตินั้น คือ ส่วนหนึ่งของความคิดที่ ยอมจำนน ต่อนโยบายของจอมพล ป. การไม่ยอมแปลงสัญชาติ คือ การแสดงความไม่พอใจต่อสิ่งที่จอมพล ป.ทำต่อเขา แม้ว่าการกระทำเช่นนั้นจะไม่ก่อผลใดๆ ตอบกลับไปให้จอมพล ป.รู้สึกก็ตาม เขาก็ยังมีความภาคภูมิใจที่ได้ไม่ยอมโอนสัญชาติ¹⁹

เขาให้เหตุผลว่า

...พูดกันตรงๆ นะ เราไม่ได้เข้าไม่ได้โอน เพราะไม่พอใจหลวงพิบูล...

...มันเกลียดคนจีนฉิบหาย...

¹⁸ ข้อมูลจาก แผนกคนต่างด้าว สถานีตำรวจอำเภอเมือง พินญโลก

¹⁹ สัมภาษณ์ ผู้ไม่ประสงค์จะออกนาม, ชาวจีนกลุ่มภาษาแคะ 27 กันยายน 2542

ความไม่พอใจดังกล่าว เป็นเหตุผลทางอารมณ์ ซึ่งเป็นผลพวงมาจากพระราชกำหนดจำกัดเขตฯ ซึ่งเขาต้องอพยพครอบครัวลงมา อีกเหตุผลหนึ่งที่ไม่ยอมเปลี่ยนสัญชาติ เพราะผู้ให้สัมภาษณ์มีลูกชายและลูกชายมีสัญชาติไทยโดยกำเนิดอีกทั้งเข้าสู่ระบบการศึกษาที่ได้อยู่แล้ว จึงวางเฉยต่อการเปลี่ยนสัญชาติ การไม่ยอมเปลี่ยนสัญชาติ กิจการค้าของท่าน เป็นร้านขายของเบ็ดเตล็ด และไม่มีส่วนกับการประมูลที่ดินจากรัฐทั้งสิ้น การไม่แปลงชาติส่วนหนึ่ง มักเกิดกับครอบครัวชาวจีนต่างด้าวที่มีลูกชาย และไม่ยอมให้ลูกถือสัญชาติไทย เพราะไม่อยากให้ลูกเกณฑ์ทหาร หรือจีนใหม่ที่เข้ามาแล้วไม่ต้องการถือสัญชาติไทย แต่จริงๆ แล้วเมื่อเวลาผ่านไป เราพบว่ามีหลายกรณี ที่มีการกลับมาแปลงชาติเป็นไทยเป็นจำนวนมาก ซึ่งหากมีปัญหาอะไร เช่น ต้องถูกเกณฑ์ทหาร ก็ค่อยไป “ บ๊น ”²⁰ ที่หลัง นอกจากนั้นคนจีนบางคน ไม่ยอมเปลี่ยนสัญชาติเพราะเหตุผลทางเศรษฐกิจ เพราะในการทำการค้าปลีกร้าน ไม่จำเป็นต้องแปลงสัญชาติ

...เพราะเราค้าขาย...เข้าราชการก็ไม่ได้ การเมืองก็ไม่ได้...ค้าขายดีกว่า” ...

เรื่องของจอมพล ป. เป็นส่วนหนึ่งที่ชาวพิษณุโลกระลึกถึงอยู่เสมอ ที่ผู้เขียนอยากกล่าวไว้ในที่นี้ก็คือ เราพบว่า ชาวจีนในพิษณุโลกได้รับเรื่องราวความสัมพันธ์ระหว่างจอมพล ป. มาบรรจุไว้ในส่วนหนึ่งของความเป็นมาของตระกูล และใช้อธิบายความสัมพันธ์กับญาติของจอมพลป. อย่างภาคภูมิใจ ดังเช่นกรณีชาวบ้านลี้มั่งละฮะ (หลวงวิจารณ์ภัยกิจ) ที่ได้กล่าวถึงในบทที่ 3 นางกิมกิ (ภรรยาของหลวงวิจารณ์ภัยกิจ) เล่าให้ลูกหลานฟังว่า คุณย่าแซ่ม พันธุ์กระวี ผู้มีศักดิ์เป็นแม่ยายของจอมพล ป. มีความสนิทสนมกับที่บ้าน ดันเหตุก็คือ นางกิมกิได้ไปกรุงเทพฯ เพื่อทำการค้าขายเช่นเดิม เผอิญได้อ่อนเพลียจนเป็นลมล้มพับไปถูกคนหนึ่งของคุณยายแซ่มมาพบเลยพาไปพักนอนที่บ้านหลักสี่ จึงได้ไปมาหาสู่กันนับแต่นั้นเป็นต้นมา เรื่องของความสนิทสนมนี้ ยังได้ถูกนำมาเป็นส่วนหนึ่งของการอธิบายเรื่องการเปลี่ยนชื่อ

การเปลี่ยนชื่อเป็นวิธีหนึ่งที่จะปรับตนเองต่อความเปลี่ยนแปลง เมื่อเริ่มนโยบายของจอมพล ป. นั้น สิ่งที่แสดงออกซึ่งความเป็นจีนเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ ดังเช่นชื่อ กลุ่มที่ยินยอมเข้ารับการเปลี่ยนชื่อ ก่อน มักเป็นกลุ่มที่ต้องคิดต่อราชการบ่อย ๆ เช่น สมาชิกสภาจังหวัดพิษณุโลกท่านหนึ่ง มีนามว่า ฮก ได้เปลี่ยนชื่อเป็นบุญ และ นายเหล็ง สุขโรจน์ ซึ่งมีตำแหน่งเป็นขุนประเจ็ดครุฑพันธ์ ได้เปลี่ยนชื่อเป็นเกษมให้ทันสมัยและเหมาะสมต่อมาตรฐานของพลเมืองในสมัย จอมพล ป. ผู้หญิง

²⁰ ไปวิ่งเต้น - ผู้เขียน

²¹ สัมภาษณ์ นายโตะ ต๊ะเถียว , 10 ตุลาคม 2543.

ต้องมีชื่อให้ตรงกับหญิงและผู้ชายก็ต้องมีชื่อให้ตรงกับชาย จอมพล ป. คิดว่า ชื่อเป็นการแสดงอัตลักษณ์ด้านแรกที่ทำให้เป็นคนไทย รวมถึงการเปลี่ยนนามสกุลด้วย

ผู้เขียนเองเคยได้รับคำบอกเล่าจากญาติผู้ใหญ่ว่า คุณตา ซึ่งแซ่หลิน ได้เปลี่ยนนามสกุล เป็น มาตุวัฒนะ ซึ่งคุณเป็นนามสกุลไทยมากกว่า เพราะต้องรับราชการทหาร การเปลี่ยนนามสกุลและชื่อ ดังกล่าว มีผลทำให้คนรู้สึกต่อคนผู้นั้นว่าเป็นไทย ดังเช่นผู้เขียนเข้าใจเสมอมาว่า ครอบครัวของเรา เป็นครอบครัวคนไทย และรู้สึกแปลกใจเมื่อรู้ว่า มีชื่อจีน และมีดาชื่อ ช้วน ที่รู้สึกไม่คุ้น ไม่เหมือน คำว่า ปัญญา ที่เป็นชื่อเดิม

ชาวจีนที่เปลี่ยนชื่อในพินยูลูกมีอยู่ 2 แบบด้วยกัน แบบแรก คือ ถูกหลานเชื้อสายจีนที่เกิดมาใหม่ ใช้ชื่อไทยทันทีที่เกิด เช่น วินัย สมชาย วิโรจน์ พิสิฐ บัณฑิต

แบบที่สอง คือ การเปลี่ยนชื่อเดิมจากชื่อจีนมาเป็นแบบไทยๆ เช่น หวังอู่หมิง เป็น อมร , กิมเหล็ง เป็น เกษม , ฮก เป็น บุญ คนที่มีบรรดาศักดิ์ยังนำเอานามบรรดาศักดิ์ มาตั้งเป็นนามสกุล เช่น ขุนสุทธราชิพธำรง ใช้นามสกุล ชิพธำรง เป็นต้น

ลิ้มเล่งฮะ หรือหลวงวิจารณ์ได้เปลี่ยนชื่อในระหว่างช่วงการปกครองของจอมพล ป. สมัยที่ 1 เรียกได้ว่าเปลี่ยนกันทั้งบ้าน ลิ้มเล่งฮะ เปลี่ยนชื่อเป็นมังกร (เล้ง) นางกิมกิ เปลี่ยนเป็น นางกิ่งทอง (กิม = ทอง , กิ = กิ่งของต้นไม้) นางกิมเฮียะ ภรรยาของ เปลี่ยนเป็น ทองใบ (กิม= ทอง, เฮียะ = ใบไม้) นามสกุลนั้น ก็ใช้ชัชกิจ ซึ่งพ้องกันกับ วิจารณ์ชัชกิจ นามสกุลชัชกิจนี้ ขุนคำจร ซึ่งเป็นน้องชาย ก็ใช้ร่วมด้วย

นอกจากการเปลี่ยนชื่อให้สอดคล้องกันกับความเป็นไทยแล้ว การเลือกใช้ชื่อแบบไหน ชื่ออะไร ก็ยังสอดคล้องกับบริบทอื่นๆ ด้วย ลูกสาวของหลวงวิจารณ์เดิมนั้น มีชื่อเป็นไทยที่ไพเราะมากอยู่แล้ว เช่น มาลี (นามสมมติ) และ อัมภา (นามสมมติ) แต่ได้เปลี่ยนชื่อให้ทันสมัย โดยการ ใช้วิธีเปลี่ยนชื่อแล้วเดิมคำว่าวิบูลย์²² เอาไว้ด้วย โดยคุณยายแหม่ม พันธุ์กระวี เป็นผู้ตั้งให้ และยังให้เหตุผลด้วยว่า ทันสมัย

การเปลี่ยนชื่อ จึงไม่ได้เป็นเพียงการทำตามเงื่อนไขของรัฐที่กำหนดไว้เพียงอย่างเดียว แต่การอ้างอิงโดยนำคำว่า พิบูล วิบูลย์ มาใส่ไว้ในชื่อ จึงเป็นอีกทางหนึ่งที่คนจีน ได้ใช้จินตนาการ เลือกสรร ผู้เขียน จะเปรียบให้เข้าใจ ก็เหมือนคังเช่น หากคุณ ถูกบังคับให้ใช้ผ้าโพกผม เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ข้อบังคับก็คือ ใช้ผ้าโพกผม แต่ช่องว่างคือ ผ้าสีอะไร แบบใด ขนาดใดก็ได้ ขอให้มันเป็นผ้าโพก ซึ่งจะแสดงให้เห็นว่าเราเป็นพวกเดียวกัน คนจีน ก็ได้เลือกใช้ผ้า

²² วิบูลย์รัตน์และวิบูลย์วรรณ

มวยผมตีม้วน เพราะคนจีน จินตนาการร่วมว่า อำนาจที่บังคับให้มวยผมนั้น ชอบตีม้วนเป็นพิเศษ หรือ มีความสัมพันธ์กับการเกิดวันเสาร์²³

ไม่เพียงแต่เปลี่ยนลักษณะภายนอก ในบรรดาชาวจีน ได้มีการเสียดสีทรัพย์สินส่วนหนึ่งเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นและหรือแม้แต่เพื่อแสวงหาการยอมรับจากสังคม ใน พ.ศ. 2484 ดังที่เราพบหลักฐานว่า อย่างน้อยข้าราชการส่วนหนึ่งได้เริ่มรู้สึกว่ ชาวต่างด้าวเช่นชาวจีนเป็น “เขา” เราก็พบร่องรอยอีกเช่นกันว่าหลัง พ.ศ. 2481 เป็นต้นมา การบริจาคของพิษณุโลกมีการรวมกลุ่มกันจากพ่อค้าประชาชน มอบเงินให้กองทัพ ซึ่งเป็นสถาบันอำนาจที่เก่าแก่ ดังมาในยุคต้นของการสร้างรัฐชาติ การบริจาดังกล่าวเป็นสิ่งที่ชี้ให้เราเห็นว่า ชาวจีนในพิษณุโลกต้องการแสดงความมีส่วนร่วมต่อ สังคมที่เขาอยู่

25 ตุลาคม พ.ศ. 2483 คณะกรรมการอำเภอเมืองพิษณุโลกได้ชักชวนให้พ่อค้าประชาชนให้ช่วยเหลือบริจาคเพื่อบำรุงกองทัพไทย ในจำนวน 59 ราย มี 46 ราย ที่เป็นคนจีนอย่างเห็นได้ชัดจากชื่อนอกจากนั้นมีนาย ไควดัส บุญکان ซึ่งเป็นชาวมุสลิม เชื้อสายชุนนี ที่ตั้งถิ่นฐานบริเวณบ้านแขก และเป็นตระกูลที่สำคัญและเป็นศูนย์กลางของชาวมุสลิมในพิษณุโลก²⁴ รวมอยู่ด้วย

ตาราง.3 บัญชีรายนามผู้บริจาคเงินบำรุงกองทัพไทย ของอำเภอเมืองพิษณุโลก

ที่	นาม	จำนวนเงิน (บาท)
1	บริษัทการค้าน้ำมันพิษณุโลกจำกัด	100
2	หลวงวิจารณ์ภัยกิจ	50
3	นายเทียนฮ่ง แซ่หลิม	25
4	นางฟ็อย แซ่หลิม	25
5	นายจิหยัง แซ่หลิม	25
6	นายวิไล แซ่หลิม	25
7.	นายชี แซ่บู๊	25
8	ยี่หื้อ ฮัวฮงจัน	25
9	ผู้จัดการโรงน้ำแข็งพิษณุโลก	25
10	นายมงคล ชูวัฒนา	5

²³ การสมมติเป็นของผู้เขียน.

²⁴ มท. 2.2.5/511 , เรื่องคณะกรรมการ จังหวัดพิษณุโลกรายงานการหาเงินบำรุงกองทัพไทย (พ.ศ. 2483).

11	นายพัง แซ่เตา	5
12	นายขำ เกี่ยมทองคำ	5
13	นายถนอม บำรุงไทย	5
14	นายชนด์ คื้อป็น	5
15	นายตุ้ ชูวัฒนา	5
16	นายพลอย ชูวัฒนา	5
17	นายชนด์ คื้อป็น	5
18	นายคง แซ่เลี่ยม	5
19	นายคง แซ่เลี่ยม	5
20	นายเฮง รัตนวิโรจน์	5
21	นายเจริญ สิ้นธุ์เสริม	5
22	นายเฮง แซ่หว่อง	5
23	นายเองเล็ง	5
24	นายเหลื่อง แซ่ฉิน	5
25	นางกิมฮวย	5
26	นายขำ	5
27	นายเต็ง แซ่ฮุ้ย	5
28	นายเจียนผู้ แซ่ผู้	5
29	นายเจียวโก	5
30	นายเลี่ยม แซ่ค่าน	5
31	นายค้วน แซ่บ๊วย	5
32	นายคิวผู้	5
33	นายซุนจ๊ว	5
34	นายเบียว	5
35	นายเต็ง แซ่ตัน	5
36	นายเฮ้า แซ่เลี่ยม	5
37	นายฮงฮ้วน	5
38	นายกุยฮวด	5
39	นางทองอยู่ บุญทวี	5

40	นายแกกวาง	5
41	นายซังเคียม	5
42	นายเม่ง ศรีอรุณ	2
43	นายฮะ แซ่เจีย	2
44	นายหย่งเฮง	2
45	นายจี้	2
46	นายเลียง	2
47	นายเคี๊ยะบ ถีบสายอ่อน	2
48	นายไฉ้ง	2
49	นายภู่เคียน	2
50	ยี่หื้อบ้านอันต้ง	2
51	ยี่หื้อกุกเซ้ง	2
52	นายนิคย์ไบเงิน	2
53	นายไกวคัส	2
54	นายบุญเชิง สุริย์	2
55	นายพุดหวาน	1
56	นายฮก	1
57	นายเซ้ง แซ่ฮุ่ย	1
58	นายคง แซ่เลี่ยม	1
59	นางเฉาะ ศรีเปรม	1
รวมทั้งสิ้น		516

ที่มา มท 2.2.5/511 เรื่อง คณะกรรมการจังหวัดพิษณุโลกรายงานการหาเงินบำรุงกองทัพไทย

ในปีเดียวกัน (พ.ศ. 2483) เมื่อครั้งที่สถานการณ์อินโดจีนกำลังครุครุ่น ลูกหลานของหลวงวิจารณ์ (ลิ้มเล่งฮะ) จำได้ว่าท่านผู้ว่าราชการเมืองพิษณุโลกได้มาปรารภกับลิ้มเล่งฮะว่า เขาควรจะซื้อปืนกลให้ทหาร ดังนั้นเขาจึงได้บริจาคปืนกลให้แก่กองทัพโดยในวันที่มอบปืนกลนั้นมีการจัดขบวนแห่ใหญ่โต ขบวนยาวมาก โดยมีผู้ว่าฯ ในขณะนั้นเป็นตัวแทนของลิ้มเล่งฮะมอบให้กองทัพนาง จีรนนท์ สุครัดน์ ถูกสาวหลวงวิจารณ์เล่าให้ผู้เขียนฟังว่า “ขบวนแห่ในขณะนั้นยาวมาก มีคนมากมายที่คุณ จีรนนท์ ไม่รู้จัก ไม่ทราบว่ามีมาจากไหนแต่มารวมตัวกันในพิธีแห่ปืนกล มีกลุ่มชวชน

ทหารเดินแถวมาเป็นกลุ่มๆ ละลานตาไปหมด"การรวมตัวดังกล่าว รถทั้งหมดที่มีในโรงสีได้ถูกนำมาประดับประดาพร้อมขบวนแห่ ที่น่าสนใจสำหรับขบวนแห่ก็คือ ป้ายที่ขบวนแห่นี้เขียนขึ้นมานั้นก็คือ ป้าย "จีน – ไทยนี้เป็นพี่น้องกัน"

คำว่า จีน – ไทยเป็นพี่น้องกันนี้ ผู้เขียนขอให้ย้อนไปดูในส่วนที่กล่าวถึงหลวงวิจิตรวาทการ ช่วงต้น พ.ศ. 2480 มีการแสดงละครเรื่อง พระเจ้ากรุงธน ในละครเรื่องนี้ได้มีเพลงประกอบ คือ เพลง "จีนไทยสามัคคี" ซึ่งมีเนื้อความตอนหนึ่งว่า

ชาติจีน ชาติไทย

มิใช่อื่นไกลพี่น้องกัน

.....

.....

แต่โบราณหลายพันปีมาแล้ว จีนกับไทยมิได้แคล้วเหมือนน้องพี่

ได้ร่วมแรงร่วมใจเป็นไมตรี ไม่เคยมีข้อวิวาทบาดหมางกัน²⁵

²⁵ ช้างโน สายชล สัตยานุรักษ์, ความเปลี่ยนแปลงในการสร้าง"ชาติไทย"และ"ความเป็นไทย"โดยหลวงวิจิตรวาทการ, หน้า 100.

การแสดงละครดังกล่าวไม่ประสบความสำเร็จ ไม่ได้รับการยอมรับจากชาวจีน หลวงวิจิตรวาทการ จึงไม่พอใจมาก เนื่องจาก ละครดังกล่าวเป็นความพยายามที่จะทำให้คนจีนสำนึกร่วมกับคนไทย และเข้าสู่กระบวนการกลายเป็นไทย การที่คนจีนไม่ให้ความยอมรับกับละครดังกล่าว นั้นหมายถึง การหันหลังให้กับการกลายเป็นคนไทยใหม่ ในประเด็นนี้ ทำให้จอมพลป. และหลวงวิจิตรวาทการ เห็นว่าควรจะหันมาเน้นย้ำถึงความเป็นศัตรูระหว่างจีนกับไทย ถึงขั้นที่หันกลับมาเน้นว่า “ชาวจีน นั้นยิ่งกว่ายิว” ในปีต่อมา (พ.ศ. 2481)

รูป 1 ขบวนแห่การบริจาคปิ่นกลของหลวงวิจิตรวาทการ ณ บริเวณ สะพานนเรศวร

(เอื้อเฟื้อรูปโดย นางจิรนนท์ สุภารัตน์)

การแสดงละครโดยบทละครของหลวงวิจิตรนั้น เป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพมาก ก่อนการเกิดสงคราม ในงานโรงเรียน หรืองานรื่นเริงของทางราชการ เช่น งานโรงเรียนเฉลิมขวัญนั้นมีการแสดงละครของหลวงวิจิตรวาทการ นายสถิต สุขโรจน์ ได้บันทึกถึงชีวิตในช่วงปี พ.ศ.2480 ว่า

...รุ่งเช้าที่ๆพวกที่ไปงานมา คุยกันเรื่องงานอย่างสนุกสนาน มีละครที่หลวงวิจิตรวาทการแต่ง ซึ่งเป็นที่นิยมมากในสมัยนั้น'..."

คำว่า “ชาติจีน ชาติไทย มิใช่ถิ่นไถลที่น้องกันนั้น” เป็นหนึ่งในวิธีการที่จอมพล ป. เคยพยายามจะใช้ในการชักจูงชาวจีนให้เป็นไทยใหม่ การปรากฏขึ้นของคำว่า “จีน – ไทยนี้พี่น้องกัน” นั้น เราสามารถตีความได้อย่างน้อย 2 ประการด้วยกัน คือ สิ่งที่หลวงวิจิตรฯประดิษฐ์ขึ้นมา นับว่ามีผลต่อความรู้สึกของคนจีน ดังที่ในปี พ.ศ. 2483 ประโยคที่เกิดขึ้นย่อมไม่ใช่การเกิดขึ้นเองของลิ้มเอง สะท้อนว่า การส่งผ่านสิ่งนี้ลงไปยังชาวจีนในพิษณุโลก จึงมีประสิทธิภาพในระดับหนึ่ง เราพอจะทราบว่า การโฆษณาได้พยายามเผยแพร่ลัทธิเชื้อผู้นำชาติพันธุ์และเพลงปลุกใจลงไป ผ่านวิทยุกระจายเสียงและระบบการศึกษา อีกทั้งระบบหนังสือพิมพ์ สื่อสิ่งพิมพ์ ใบปลิวต่างๆ ด้านหนังสือพิมพ์นั้น ทางพิษณุโลกมีหนังสือพิมพ์ที่ถูกส่งมาจากกรุงเทพฯ เช่น หนังสือพิมพ์สยามราษฎร์ เจริญกรุง หลักเมือง อิศระ² ผู้ที่เขียนป้ายดังกล่าว ในมุกกลับกันอาจจะเป็นคนไทยเพื่อที่จะให้ชาวจีนรู้สึกดีที่ได้บริจาค แต่อย่างไรก็ดีนี่เป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่า การสื่อสารจากกรุงเทพฯมาพิษณุโลกอย่างน้อยก็มีส่วนที่เข้ามาถึงชาวจีนเราทราบว่าช่วงของจอมพล ป. ในพิษณุโลกมีการกระจายเสียงบริเวณหอนาฬิกาในปัจจุบัน มีการกระจายเสียงให้ได้ยินกันทั่ว โดยเฉพาะริมน้ำ³ ราวๆ 8 โมงเช้า ของทุกวัน จะมีการเปิดเพลงรักเมืองไทย เพลงชาติไทย ให้ยินตรงเมื่อท่านจอมพล ป. ดำรงตำแหน่งแรกๆนั้น ในเมืองพิษณุโลก จะมีประกาศจากเทศบาล ซึ่งตั้งมาตั้งแต่ พ.ศ. 2476 เป็นการประกาศทางราชการต่างๆ การขึ้นตรงเคารพธงชาตินั้น ในตลาดช่วงแรกๆถือเป็นเรื่องที่เคร่งครัด ชาวจีนบางคนเล่าให้ฟังว่า “...สมัยนั้นไม่ยืนไม่ได้ ถ้าตำรวจเห็นมีเรื่อง สมัยนั้นเข้มงวด...” แต่ต่อมาด้วยฐานะที่มากขึ้นทุกวัน ทำให้บางครั้ง “...อยู่หลังบ้านก็ไม่ยืน ถ้าอยู่หน้าบ้านยืน...”

¹ อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพครูสังวาลย์ สุขโรจน์ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม 1 เมษายน 2532.

² จิราภรณ์ สถาปนาวารธนะ, ประวัติศาสตร์สังคมเมืองพิษณุโลก (พ.ศ. 2475-2503) , หน้า 127

³ สัมภาษณ์ นายลิ้ม ควน หนู วันที่ 3 สิงหาคม 2543

การใช้ประโยค “จีน – ไทยนี้พี่น้องกัน” นี้มาแสดงออกต่อสาธารณะชนนั้นคือ ส่วนหนึ่งของความรู้สึกของคนจีนในพิษณุโลก ที่อยากจะให้คนทั่วไปเข้าใจอยากให้คนในศตวรรษและเข้าใจว่าการที่มีคนจีนบริจาคนับถือให้แก่วัฒนธรรมนั้นเป็นการกระทำที่คนนับถือเป็นพี่น้องกันทั้งกระทำแก่กัน

การแสดงออกดังกล่าวยังเป็นการย้ำตัวของผู้บริจาเองว่าเราคือใคร และมีหน้าที่อย่างไรต่อสังคมไทยอีกด้วย คำว่า “จีน-ไทยนี้พี่น้องกัน” ซึ่งเป็นคำของหลวงวิจิตรวาทการและประสบความสำเร็จความล้มเหลว เมื่อนำมาใช้ในช่วงแรกๆ แต่ต่อมากลับไม่ล้มเหลวเมื่อคำพูดดังกล่าว กลายมาเป็นป้ายที่ล้อมรอบด้วยบริบทของการบริจาให้กันเช่นนี้ ภายใต้การปกครองของจอมพลป.ในสมัยที่ 1 นั้น

แต่ในขณะเดียวกัน ในประเด็นเรื่องการบริจาครั้งนี้ เราพบว่า สำหรับชาวจีนแล้วเขาได้รับการเรียกร้องจากรัฐไทยในการบริจาดังเช่น ได้รับการเรียไรจากอำเภอ พร้อมกันกับการขอเรียไรเงินไปยังจีนแผ่นดินใหญ่เสมอมา ไม่ว่าจะเป็นเพื่อสงครามต่อต้านญี่ปุ่นในอดีต หรือการบริจาเพื่อรัฐบาลในแผ่นดินใหญ่ การบริจาแบบแรกเป็นการแสดงความมีส่วนร่วมต่อสังคมไทยและทำโดยคำนึงในท้องถิ่น ในขณะที่ความสับสนต่อสำนักที่มีต่อจีนแผ่นดินใหญ่ก็ทำให้เขาต้องเสียเงินเพื่อสำนึกร่วมต่อความเป็นจีนในประเทศจีน

...เรียไร 10 – 20 บาทก็ให้กันไป คนบ้านสองชั้น⁴เป็นร้อยก็ให้ได้...

ในขณะที่ ชาวจีนที่มีสถานะทางเศรษฐกิจไม่สูงนักกลับมองว่าการบริจาเป็นค่าใช้จ่ายที่สูง เพราะในสังคมเมืองพิษณุโลกนั้น

...ปรับ 1 บาทก็จะร้องไห้แล้ว⁵...

เหตุการณ์สำคัญอีกเหตุการณ์หนึ่งที่มีผลต่อคนจีนในพิษณุโลก ก็คือ การเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 วันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2484 ทุกจังหวัดได้เตรียมพร้อมรับเหตุการณ์ภายใต้ภาวะสงคราม เมื่อไทยและญี่ปุ่นได้ลงนามร่วมกัน กองทัพญี่ปุ่นก็เริ่มเดินทางเข้ามายังประเทศไทยมากขึ้น กองทัพญี่ปุ่นได้เข้ามาตั้งฐานทัพในเมืองพิษณุโลก โดยตั้งฐานที่โรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม บัณฑิตเป็น

⁴ หมายถึงคนรวยในความคิดของผู้ให้สัมภาษณ์-ผู้เขียน

⁵ สัมภาษณ์ นายหลิม เหม่น วันที่ 7 สิงหาคม 2543

⁶ สัมภาษณ์ นายพั่ว จิ้ง เจีย , 10 กันยายน 2542.

โรงพยาบาลสนาม⁷ ตั้งที่สถานีรถไฟและที่บริเวณสนามบิน จังหวัดพิษณุโลก คนเมืองพิษณุโลกจะ
 ได้เห็นคนญี่ปุ่นเดินทางไปทั่วเมือง โดยส่วนใหญ่จะเดินทางโดยม้า ชาวญี่ปุ่นเมื่อเข้ามาในเมือง
 พิษณุโลกใหม่ๆ ก็จะออกกว้านซื้อม้าเพราะใช้ในกิจการหลายๆ นอกจากนั้นยังจ้างให้คนไทย
 ไปทำงานให้ บุตรสนามเพละบ้าง ทำสวนบ้าง⁸ เศรษฐกิจในพิษณุโลกขณะนั้นก็เกิดภาวะเงิน
 เพื่อ ข้างของแพง แต่แทบไร้มูลค่า ญี่ปุ่นเอากรรไกร ดัดธนบัตรแจกคนไทยใช้เป็นประจำ⁹ การซื้อ
 ขายต่างๆ ของชาวจีนก็ถล่มแล้วแต่ได้รับความลำบากไปด้วย เช่น พ่อค้าขายผ้าชาวจีน ได้แอบนำ
 เอาผ้าไปฝากไว้ที่บ้านของคนไทยที่ห่างจากตัวเมืองในระหว่างสงคราม คงเป็นเพราะกลัวการตรวจ
 ค้นและบังคับให้ขายในราคาถูก¹¹

งานวัดใหญ่ หรืองานวัดหลวงพ่อพุทธชินราช ซึ่งถือเป็นงานประจำปีที่ใหญ่ที่สุดของพิษณุโลก
 อันจะจัดทุกวันขึ้น 6 ค่ำเดือน 3 ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2477 เป็นต้นมา ก็ถึงกับไม่จัดงานสมโภชในช่วงเวลา
 นั้นเลยทีเดียว

สิ่งสำคัญที่เกิดขึ้นในช่วงนี้สำหรับคนจีนก็คือไม่เพียงแต่นโยบายของ จอมพล ป. เท่านั้น ยัง
 รวมเอาศัตรูของชาติ (ชาวจีน) คือ ญี่ปุ่น เอาไว้ด้วย ซึ่งคนจีนที่รู้สึกในเรื่องนี้คือ กลุ่มคนจีนที่รวมตัว
 กัน ความรู้สึกที่เกิดขึ้นยังมี 2 ระดับใหญ่ๆ ด้วยกันคือ ชาวจีนที่เป็นกลุ่ม เช่น กลุ่มคนจีนซึ่งในขณะ
 นั้นเป็นกลุ่มของพวกจีนในตลาดและคนจีนที่เป็นผู้ร่วมกันก่อตั้งแซหมิน นอกนั้นก็เป็นผู้ที่
 ชาวยุโรป นัทธิศาสนาคริสต์ ทำงานอยู่ในคริสตจักร หรือ โรงเรียนคริสต์ (โรงเรียนผดุงราษฎร์)
 ซึ่งไปอยู่ในสถานะที่เป็นทั้งชาวจีน (ศัตรูญี่ปุ่น) ชาวยุโรป (พวกเดียวกันกับศัตรูในการทำสงคราม-
 ชนชาติศัตรู) นอกเหนือจากนั้นเป็นชาวจีนในฐานะปัจเจกบุคคล

กลุ่มที่ได้รับความเดือดร้อนมากอีกกลุ่มหนึ่งในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ก็คือ ชาวจีนที่เป็น
 คริสต์ ซึ่งเนื่องจากอาคารคริสตจักรถูกยึด และรัฐบาลสั่งปิดโรงเรียนคริสต์หรือการเข้าครอบครอง
 โรงเรียนราษฎร์ของชนต่างด้าว ซึ่งเป็นโรงเรียน 32 แห่ง ทั้งในเขตกรุงเทพฯ เชียงใหม่
 อุบลราชธานี นครปฐม น่าน ลำปาง แพร่ ขอนแก่น และพิษณุโลกเป็นต้น ในพิษณุโลกโรงเรียน
 ที่ถูกปิดก็คือ โรงเรียนผดุงราษฎร์¹² ซึ่งก่อตั้งโดยเหล่าชาวจีนเชื้อสายฮกเกี้ยน เป็นโรงเรียนคริสต์
 แถทอลิกเปิดมาตั้งแต่ พ.ศ. 2442 เป็นต้นมา

⁷ 100 ปีโรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม พ.ศ. 2442-2542 , หน้า 184 - 185

⁸ สุวรรณ สุคนธา , เรื่องสั้นชุดสวนสัตว์ (ม.ป.ท.) : ประพันธ์สาส์น, 2518), หน้า 215

⁹ อรุณ ภักดีประไพ , ความเป็นมา ของเสรีไทย ในความทรงจำของ นาย อรุณ ภักดีประไพ

¹⁰ เรื่องเดียวกัน.

¹¹ ประวัติและปณิกะต่างๆเกี่ยวกับเมืองพิษณุโลก, หน้า 19.

¹² สร 0201.14/25 เรื่อง การเข้าครอบครองโรงเรียนของชนชาติศัตรู พ.ศ. 2485

โรงเรียนผดุงราษฎรถูกตั้งให้เอกชนรับมอบไปทำได้ แต่ต้องเป็นเอกชนชาวไทยและให้กระทรวงศึกษาธิการคอยกำกับดูแล โรงเรียนผดุงราษฎรจึงดำเนินการต่อไป แต่ต้องให้นายทอง แสงศิริ คหบดีชาวลาว รับเป็นเจ้าของโรงเรียน นอกจากนั้นการประชุมในวันอาทิตย์ยังเป็นสิ่งต้องห้าม คนจีนที่สามารถพูดภาษาอังกฤษได้ ก็จะถูกจับตามองด้วยความระแวง¹³

จากการสัมภาษณ์ เราพบว่าช่วงเวลาที่ใช้ชีวิตอยู่ในเมืองที่มีชาวญี่ปุ่นอันถือเป็นศัตรูของชาติ เดินไปเดินมาทั่วเมืองนั้น คนจีนต้องปรับลักษณะภายนอกบางอย่าง อย่างกรณีของการแสดงออกซึ่งประเพณีจีน เช่น ครุฑจีน จิว ไหว้เจ้า ก็จะกระทำน้อยลง หลายคนบอกว่า “ไม่กล้า” ข้างจ้วมาเล่นพิธีกรรมต่างๆก็ทำ “ย่อลง” หรือ “หลดลง”

แต่กระนั้นชาวจีนในพิษณุโลกก็ยังไม่หยุดทำพิธีกรรมจีนเสียทีเดียว ยังพอสามารถหาซื้อของที่ใช้ในการทำพิธีจีนได้อยู่ เช่น หาซื้อที่ร้านยังก็ ชีวิตก็ยังดำเนินต่อไปแม้ว่าจะลำบาก ความทรงจำเรื่องสมัยสงครามนั้นมีเรื่องหนึ่งที่น่าสนใจ คือเรื่องราวความยุ่งยากลำบากใจที่เกิดในท้องถิ่น โดยเฉพาะเรื่องระบบการปกครองท้องถิ่นเช่นเทศบาลและเรื่องตำรวจ ตำรวจในช่วงนั้น มีจำนวนเพียง 20 คน¹⁴ แต่หากคนจีนเห็นตำรวจที่เดินไปเดินมา ก็จะพยายามทำตัวไม่ให้เอะอะ

นอกจากนั้นพิษณุโลกยังมีเรื่องราวเป็นความเรียงเทศบาลหลายต่อหลายครั้ง ปรากฏหลักฐานในหนังสือพิมพ์หลายครั้ง¹⁵ มีอยู่ครั้งหนึ่งที่คำสั่งของเทศบาลในสมัย จอมพล ป. ที่ทำให้ชาวจีนในตลาดรู้สึกสับสนกัน ก็คือการสั่งให้ร้านค้าทุกร้านเปิดถังกะสีแผ่นบนหลังคาบ้าน ให้แสงแดดเข้ามาฆ่าเชื้อโรค โดยใช้ไม้กระทุ้งขึ้นไป “...แปลกประหลาดที่สุด...”¹⁶ คนที่เป็นคนคอยออกคำสั่งตรวจตราก็คือเจ้าหน้าที่เทศบาล ซึ่งแต่งชุดแขนสั้นสีเหลือง เดินไปเดินมา คอยจับตามองว่าใครดื่มเหล้าเถื่อน หรือใครลักขโมยของ หลายคนเล่าว่า เมื่อตำรวจเดินผ่านนั้น ถึงกับต้องโยนเหล้าทิ้งแม่น้ำกันตลอดทั้งถนนปัญหาเรื่องตลาด หรือสถานที่ทำกินก็เป็นอีกปัญหาหนึ่ง หากเราประมวลดูจากข่าวหนังสือพิมพ์ในช่วงจอมพล ป. ระยะที่ 1 เช่นปัญหาระหว่างพระคลังข้างที่กับเทศบาลพิษณุโลกมีเพลิงไหม้อยู่บ่อยๆ จึงมีการรวมกลุ่มกัน บริจาคหรือที่ดับเพลิง แต่พระคลังข้างที่ไม่ออกเงินบริจาคให้

¹³ วิภาวดี พงษ์ประพันธ์, “ชุมชนคริสเตียนในประเทศไทย :กรณีศึกษาการปรับตัวและเปลี่ยนแปลงของชุมชนคริสเตียนในเขต อ.เมือง จ.พิษณุโลก”, หน้า 78

¹⁴ ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ พันตำรวจตรี สนิท ยุกยั้ง ณ เมรุวัดธรรมจักร พิษณุโลก วันที่ 19 เมษายน 2529.

¹⁵ มท 5.16.19/29 เรื่องข่าวหนังสือพิมพ์ จ.พิษณุโลก พ.ศ. 2480

¹⁶ สัมภาษณ์ นายลิ้มควนหนู วันที่ 15 ส.ค. 2543

...ผลประโยชน์ของพระคลังข้างที่ซึ่งมีอยู่ เขตต์ตลาดเมืองพิษณุโลกก็มีมิใช่จำนวน
น้อย ถ้าไม่ใจป้ออย่างพ่อค้าคนอื่นเขา...¹⁷

หรือ บทความในคอลัมน์ “ขาระบาย” โดยปลัดหยวก กล่าวถึง

ท่านเจ้ายศ ศรีราษฎร์...

ข้าฯ แอบได้ยินพวกข้าราชการชั้นผู้น้อย บ่นกันออกๆ ตามร้านขายกาแฟว่า
ท่านผู้มีอำนาจบังคับบัญชาเขา ไม่ใคร่จะเหลียวแลลูกของผู้น้อยเลย... อ้ายเรื่องยศศักดิ์
ก็หมดสมัยนิยมกันไปแล้ว แต่โดนอ้ายพวกกินเงินเดือนของราษฎรชั้นเจื่องๆ ยังนึกว่า
ตัวมันเป็นคนเฒ่าอยู่...¹⁸

ในบางครั้งบทความเหล่านั้นก็มีผลกระทบไปสู่ชาวจีนเช่นเดียวกัน เช่นคำว่า ห้องแถวให้เช่า
ของขุนชาวจีนคนหนึ่งว่า เป็นที่เพาะเชื้อโรค มีความโสโครก มีน้ำคร่ำ การติดต่อราชการก็โดนต่อ
ว่า ว่ามีความล่าช้า หนังสือพิมพ์ลงข่าวนี้ก็คือ หนังสือพิมพ์ผดุงชาติ ซึ่งทำให้ทาง กระทรวง
มหาดไทยส่งให้คณะกรรมการเมืองพิษณุโลกสอบสวนหาความจริงเลยทีเดียว ซึ่งเมื่อสอบสวนไป
แล้วก็ยังมีอาจดำเนินการใดๆ ได้เนื่องจาก “...เทศบาลยังไม่มีกำลังเงินพอ...”¹⁹ การทำงานของเทศ
บาลเมืองพิษณุโลกเป็นที่วิพากษ์วิจารณ์ อีกทั้งเรื่องความล่าช้าของการใช้งบหลวงเพื่อหาประโยชน์
ส่วนตัว เช่น คัดถนนผ่านที่ของตน²⁰

แม้เรื่องราวที่เล่ามาข้างต้นอาจจะดูไม่เกี่ยวข้องกับชาวจีนในพิษณุโลกนักกว่าจะทำให้ลำบาก
อย่างไร ผู้เขียนอธิบายได้เพียงว่า สถานะดังกล่าวเทศบาล ซึ่งตั้งแต่ พ.ศ. 2476 เป็นต้นมา เป็นตัว
แทนของรัฐที่ใกล้ชิดประชาชนมากที่สุดกลับเป็นหน่วยงานที่มีปัญหามากและเรื่องราวดังกล่าวอยู่
ในการรับรู้ของชาวจีน เนื่องจากลงหนังสือพิมพ์ติดต่อกันหลายวัน เทศบาลจึงเป็นที่ฟังที่ค่อนข้าง
จะสับสน บางครั้งชาวจีนยังได้รับความรุนแรงต่อการปฏิบัตินโยบายของเทศบาล ดังกรณีให้เปิด
ถังกะตือเพื่อรับแสงแดดมาฆ่าเชื้อโรค เทศบาลเองก็ไม่ได้มีบทบาทอะไรในการที่จะคอยดูแลช่วย
เหลือแม้แต่ชาวจีนที่เป็นระดับขุนด้วยซ้ำ

¹⁷ มท 5.16.19/27 เรื่องข่าวหนังสือพิมพ์ในพิษณุโลก, 2480.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน.

¹⁹ เอกสาร ที่ ม.56 81/2480 วันที่ 13 ตุลาคม 2480.

²⁰ สยามรัฐวิ, ปีเดียวกัน.

สงครามโลกครั้งที่ 2 ได้สิ้นสุดลงด้วยความพ่ายแพ้ของญี่ปุ่น ใน พ.ศ. 2488 หลังจากที่ญี่ปุ่นแพ้สงครามและถอนกำลังออกไปจากพิชฌุโลก สถานการณ์ภายนอกกำลังแปรปรวน แต่ภายในพิชฌุโลกนั้น ตั้งแต่ต้น พ.ศ. 2480 เป็นต้นมา นโยบายกีดกันชาวจีนที่จอมพล ป. ใช้ในช่วงที่ 1 ส่งผลให้ตัวเขาพบการกีดกันจากตัวแทนจอมพล ป. (อำนาจรัฐในที่นี้) ในท้องถิ่นหลายอย่าง การที่ข้าราชการรู้สึกต่อชาวจีนว่าเป็น เขา ส่งผลไม่น้อยในการติดต่องานหรือกิจการต่างๆ เมื่อเสร็จสิ้นสงครามใหม่ๆถึงกับมีการ “เลิยะพะ” ดำรงที่ตนไม่พอใจ²¹

นอกจากนี้ยังมีชาวจีนในพิชฌุโลกส่วนหนึ่ง ได้จัดตั้งคณะละครโดยรวมกลุ่มคนจีนหนุ่มสาวยุคใหม่แสดงละครปลุกใจชาวจีน การแสดงละครหลังจากที่ญี่ปุ่นแพ้สงครามนั้น ถือเป็นสิ่งแรกๆ ที่ชาวจีนในพิชฌุโลกได้กระทำ หนึ่งในคณะละครจีนนั้น กล่าวไว้ว่า ที่ต้องออกมาแสดงละครเพราะ

...ชาวจีนหนุ่มมาแสดงพลังออกมา...

...ปลุกสังคมให้ตื่น...²²

การรวมกลุ่มกันแสดงละครนั้น แสดงละครเรื่องราวที่หลากหลายส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องความรักชาติ มีการนำเพลงสมัยใหม่มาเรียง มีการนำเอาผู้กำกับละครจากกรุงเทพฯมากำกับ หักดีต่อโต๊ะกันอยู่เนาน ก็ได้เข้าโรงหนังวิกเหินมาแสดงละคร การแสดงในครั้งนั้น มีคนมาดูเป็นจำนวนมาก แต่ก็ไม่ได้มีทุกคนที่ชอบใจ เมื่อกำลังชกซ้อมกันอยู่บริเวณริมน้ำก็มีบ้างเหมือนกันที่จะโดนถูกเอาอิฐ ก้อนหินปาใส่สถานที่ซ้อม และ คนจีนระดับผู้ใหญ่ เคยเปรยมาว่าเป็นการมั่วสุมกันระหว่างวัยรุ่น การแสดงในครั้งนั้น เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นแสดงละครสะท้อนสังคม โดยส่วนใหญ่มุ่งโจมตีหวังจินเหว่ย ซึ่งเป็นผู้นำฝ่ายตรงข้ามกันกับเจียงไคเช็ค หวังจินเหว่ย นั้น ได้เข้ากับญี่ปุ่นในระยะหนึ่งและเมื่อญี่ปุ่นแพ้ หวังจินเหว่ย²³ จึงกลายเป็นคนขายชาติ²⁴ และถ่ายทอดความรักของหนุ่มสาวด้วยเพลงจีนยอดนิยม จึงเป็นการแสดงออกถึงความเป็นจีนที่น่าสนใจ การแสดงดังกล่าวได้รับการอนุญาตจากทางการ เนื่องจากไม่ได้ส่งบทละครนั้นเนื้อหาทางการเมืองที่จะเล่นจริงไป หลังจากนั้นคณะละครได้ไปเล่นที่ลำปาง ก่อนจะเลิกคณะหลังจากที่เวลาผ่านไปสักพัก ผลของการแสดงละครที่

²¹ สัมภาษณ์ ลิมควนหนุ , วันที่ 15 ส.ค. 2543

²² สัมภาษณ์ นายลิมควนหนุ , วันที่ 3 ส.ค. 2543

²³ เมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น ญี่ปุ่นได้ตั้งรัฐบาลหุ่นเชิด (The Puppet Government) ขึ้น และได้แต่งตั้งให้นายหวังจินเหว่ยเป็นผู้นำ การรับตำแหน่งและเข้าร่วมกับญี่ปุ่นครั้งนี้ ทำให้นายหวังจินเหว่ย ถูกโจมตีจากทั้งฝ่ายคอมมิวนิสต์ และ ฝ่ายของเจียงไคเช็ค.

²⁴ สัมภาษณ์ นาย ใต้ดีเดี่ยว , 10 ตุลาคม 2543

มีต่อสังคมเมืองพิษณุโลกนั้น ไม่ได้มากมายมหาศาลเท่าไรเพราะยังมีคนจีนหลายกลุ่มเช่น พ่อค้าบางเชื้อที่มิได้ให้ความสนับสนุน

สิ่งที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งคือ การแสดงออกของเหล่าผู้หญิงจีน การถูกบังคับให้แต่งกายด้วยผ้าถุงแบบไทยตลอดช่วงเวลาการปกครองของจอมพล ป. สมัยที่ 1 นั้น หลังสงครามโลกมีการหันกลับมาใส่กางเกง²⁵ และชุดกี่เพ้าจีนอีกครั้ง

การแสดงพลังของชาวจีนในช่วงหลังสงครามโลก ครั้งที่ 2 ยังเป็นการแสดงออกที่เป็นอิสระและเริ่มถดถอยเรื่องราวที่อ้างอิงกับราชการอย่างมากมายออกไปเป็นการพึ่งพิงตนเอง การก่อตั้งองค์กรชาวจีนเป็นจำนวนมากเกิดขึ้นและเกิดขึ้นหลายค่าย ประกอบกับของรัฐบาลเอง ก็ยังกำหนดบทบาทของคนต่อชาวจีนไม่เด็ดขาด การเปิดโอกาสให้ตั้ง องค์กร สมาคม จึงเป็นเรื่องที่รับได้ การเปิดโอกาสให้มีการฟื้นฟูการสอนภาษาจีน ยังทำให้คนจีนรู้สึกมีความหวังมากกว่าเดิม

โรงเรียนเซหมินได้ถูกฟื้นฟูขึ้นมาใหม่หลังจากกลายมาเป็นโรงเรียนอานวยวิทย์ มีการหันกลับมาสอนภาษาจีนอีกครั้ง พร้อมๆกันกับการเปลี่ยนชื่อจาก โรงเรียนอานวยวิทย์ มาเป็น โรงเรียนสินหมิน²⁶ ในพ.ศ. 2489 ซึ่งการเปลี่ยนชื่อโรงเรียนเป็นสินหมินนี้ เป็นการเปลี่ยนสำเนียง เพราะชื่อเดิมที่ชื่อ เซหมินนั้น เซ กับ สิน มีความหมายเหมือนกัน แต่การเปลี่ยนเซเป็นสิน (Xing) นี้ เป็นการเปลี่ยนจากสำเนียงแต้จิ๋ว เป็นสำเนียงกลาง เพื่อตอบรับต่อการขยายตัวของกลุ่มจีนที่มีชาวไหหลำและชาวแคะบางส่วนมาเรียนด้วย สินหมินยังคงมีครูใหญ่เป็นคนไทย และคนจีน สอนทั้งภาษาไทยและภาษาจีนอยู่

²⁵ รูป 2.

²⁶ สินหมิน แปลว่า ประชาชนตื่นเถิด (xin แปลว่า ตื่น, min แปลว่า ประชาชน) ซึ่งเป็นภาษาจีนกลาง แต่เซหมินเป็นสำเนียงจีนแต้จิ๋ว

รูป 2 คณะละครจีน ที่แสดงเมื่อสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2²⁷

ที่มา เอื้อเฟื้อภาพโดย คุณลิ้มควนหยู.

²⁷ คำภาษาจีนในรูป แปลว่า คณะละครจีนสมัครเล่น ครั้งที่ 1

ต่อมาผู้บริหารโรงเรียนชุดเดียวกันนี้ ได้สร้าง “สมาคมจีน” ขึ้นมา ดังนั้น พิชญโลกในขณะนั้น นอกจากจะมีสมาคมไหหลำภาคเหนือแล้ว ยังมีสมาคมจีน อีกด้วย

เหตุผลในการตั้งสมาคมจีน คณะกรรมการได้อธิบายเหตุผลการก่อตั้งว่า

... ปี พ.ศ. 2490 ชาวจีนส่วนหนึ่งที่เป็นกรรมการบริหารโรงเรียนสินหมิน และชาวจีนที่เป็นผู้นำอีกหลายๆท่านที่ได้ร่วมฉลองชัยชนะสงครามได้มองเห็นถึงความสมัครสมานสามัคคี ช่วยเหลือซึ่งกันและกันในหมู่ชาวจีนด้วยกัน เพราะ ยังมีชาวจีนบางส่วนที่ทำการค้าเล็กๆ น้อยๆ ทำสวน ทำไร่ รายได้น้อย ฐานะไม่ค่อยดี ด้วยเหตุผลนี้...จึงได้ดำเนินการก่อตั้ง “สมาคมจีน” ขึ้น เพื่อรวบรวมกรรมการชุดเตรียมการ...²⁸

ในปี พ.ศ. 2490 อาคารสมาคมจีนจึงได้เป็นรูปเป็นร่างด้วย ได้ค่าก่อสร้างจากการบริจาคของคณะกรรมการการดำเนินงานและพ่อค้าชาวจีนในตลาด ชุมชนจีน ใน อำเภอต่างๆ ของพิชญโลก วัตถุประสงค์ของการก่อตั้งสมาคม ก็คือ

1. เพื่อเสริมความสามัคคีและแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน
2. เพื่อส่งเสริมการศึกษา การสาธารณประโยชน์แห่งประเทศไทย
3. เพื่อทำการช่วยเหลือสมาชิกให้เป็นพลเมืองดีตามโอกาสอันสมควร²⁹

สมาคมจีนนั้นเป็นเสมือนการประกาศตัวที่เปิดกว้างแก่คนจีนทุกกลุ่มในพิชญโลก การที่แซหมินเปลี่ยนสำเนียงเป็นสินหมิน ซึ่งเป็นจีนกลาง เป็นไปช่วยให้มีภาษามาตรฐานขึ้นอีก เพราะสมาคมจีน รวมผู้คนจากหลายสำเนียงภาษาด้วยกัน พัฒนาการของสมาคมจีน จากอดีตจนปัจจุบันนั้น หลายคนเปรียบสมาคมเป็น เหมือน Club ที่เป็นที่พบปะสังสรรค์กันระหว่างกลุ่ม นอกจากนั้นยังมีความพยายามที่จะให้ความช่วยเหลือต่อคนจีนที่มีสถานะด้อยกว่าผู้อื่น เช่น การพยายามยกระดับฐานะความเป็นอยู่ของคนจีนที่เป็นกรรมกรแบกหาม มีการจัดเลี้ยงอาหาร ยกเว้นค่าบำรุงสมาคม และให้ความช่วยเหลือต่างๆ

ในขณะที่โรงเรียนแซหมิน เปลี่ยนสำเนียงภาษาจีนจากแต้จิ๋วเป็นจีนกลาง กลุ่มสำเนียงภาษาไหหลำกลับหันมาให้ความสำคัญกับภาษาถิ่น พิชญโลกไม่มีสมาคมแต้จิ๋ว แต่พิชญโลกเดิมมีโรงเรียนแซหมิน ซึ่งแซหมิน เป็นสำเนียงแต้จิ๋ว ดังนั้นฐานว่าชาวแต้จิ๋วเป็นผู้ร่วมกันก่อตั้งเสียเป็นส่วน

²⁸ เรื่องเดียวกัน.

²⁹ โบณุญาตจัดตั้งสมาคมหรือองค์กร เลขที่อนุญาต ที่ 3. 279/2490.

ใหญ่³⁰ การตั้งสมาคมไหหลำภาคเหนือ จึงเป็นการก่อตั้งสมาคมจีนที่แบ่งตามสำเนียงภาษาเป็นสมาคมแรก โดยเริ่มรวมกลุ่มกันในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 มีนายเจียงควน แซ่เหลียม รวบรวมเพื่อนฝูงเชื้อสายไหหลำ จัดตั้งสมาคมไหหลำ ที่สำคัญในคอนั้น สมาคมไหหลำพิษณุโลก มีเพียงแห่งเดียวในภาคเหนือเริ่มจดทะเบียนในช่วง พ.ศ. 2488 ได้รับอนุญาต อย่างเป็นทางการโดยองค์กรที่เรียกในขณะนั้นว่าสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ ซึ่งเป็นองค์กรที่ควบคุมการดำเนินงานทางวัฒนธรรมของรัฐบาล ใน พ.ศ. 2489 โดยมีวัตถุประสงค์ 3 ประการหลัก คือ

1. ส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่าง ไทย-จีน
2. ส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างคนจีนไหหลำในจังหวัดพิษณุโลก และแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน
3. ส่งเสริมการกุศล การศาสนา การศึกษา งานรื่นเริง หรืองานสาธารณะประโยชน์³¹

โดยมี นาย เจียงควน แซ่เหลียม เป็นนายกสมาคมสมัยแรก

การตั้งสมาคมไหหลำ จึงเป็นการให้ความสำคัญต่อการรวมตัวกันภายในกลุ่มภาษาถิ่นอีกครั้ง ในความทรงจำของเหล่าผู้มีเชื้อสายไหหลำจุดเริ่มต้นของการรวมกลุ่มกันมีอยู่ในหนังสือที่ระลึกสมาคม กล่าวถึงไว้ว่า

...หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สงบลง ซึ่งทำสงครามกันเป็นเวลานานถึง 8 ปี ผลสุดท้ายก็ได้ชัยชนะ พวกเราชาวไหหลำที่อยู่จังหวัดพิษณุโลก ผู้รักสงบ สันติต่างก็ยินดีและปรารถนาซึ่งที่เห็นความสงบสุข ต่างก็รวมหมู่คณะออกมาฉลองชัยชนะอันยิ่งใหญ่ การแสดงออกในครั้งนี้นำให้มองเห็นว่า คนไหหลำของเราน่าจะรวบรวมสมาชิกไหหลำทั้งหลายมาร่วมกันจัดตั้งสมาคมไหหลำ...³²

ต่อมาสมาคมไหหลำก็ได้สร้างศาลาเจ้าแม่ทับทิมในจังหวัดพิษณุโลกขึ้นมา ใน พ.ศ. 2490 ความสัมพันธ์ระหว่างชาวจีนไหหลำกับจีนอื่นๆ ยังไม่ค่อยมีปัญหามากนัก ไหหล่ายังคงร่วมงานกับจีนแต่จิวอยู่ ซึ่งจะกล่าวต่อไปในเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มจีนต่างภาษา แต่ที่เราค่อนข้าง

³⁰ สัมภาษณ์ นายพิสิฐ อาภัสระวิโรจน์ , วันที่ 7 ต.ค. 2542.

³¹ หนังสือที่ระลึกสมาคมไหหลำภาคเหนือแห่งประเทศไทย , การประชุมชาวไหหลำภาคเหนือสัญจร ครั้งที่ 9/2544 ณ สมาคมไหหลำภาคเหนือแห่งประเทศไทย จังหวัดพิษณุโลก 18 สิงหาคม 2544, หน้า 59.

³² เรื่องเดียวกัน , หน้า 54.

ทราบแน่นอนก็คือ ชาวไหหลำมีความสัมพันธ์อันดีกับกลุ่มไหหลำทางพิจิตรเป็นอย่างมาก หลักฐานที่แสดงถึงการติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างไหหลำในพิณูโลกกับไหหลำในพิจิตร” ข้อมูลจากการสัมภาษณ์พบว่า ชาวจีนในท่าพื่อนั้น พูดไหหลำกันเป็นส่วนใหญ่ สาขาของสมาคมไหหลำภาคเหนือแห่งประเทศไทยสมัยที่ 40 (พ.ศ. 2544-2545) มีจำนวนสาขาถึง 13 สาขาด้วยกัน ส่วนใหญ่มาจากทางพิจิตร เช่น ตากเหล็ก (ประธานศาลเจ้าแม่ทับทิมตากเหล็ก) , ท่าพ้อ (ประธานศาลเจ้าแม่ทับทิม ท่าพ้อ) , ตะพานหิน (ประธานศาลเจ้าแม่ทับทิมตะพานหิน) เป็นต้น และตระกูลหาน ซึ่งเป็นตระกูลแซ่ใหญ่ของชาวไหหลำในพิณูโลก ก็ตั้งเคียงคู่กันไปกับสมาคมชาวพิจิตรในพิณูโลก ซึ่งที่จริงแล้ว ก็สอดคล้องกับงานศึกษาของ Skinnerที่ว่า คนจีนกลุ่มแรกๆ ที่เข้ามาบุกเบิกดินแดนแถบนี้ คือ ชาวจีนไหหลำ และศาลเจ้าแม่ทับทิมที่เก่าแก่ที่สุดอยู่ที่ พิจิตร ทุกวันนี้ ยังคงมีพิธีกรรมของไหหลำที่เป็นอิสระ ก็ดังเช่น ทุกๆ วันที่ 25 ธันวาคมจะมีการจัดเลี้ยงและแจกของขวัญให้แก่สมาชิกอาวุโสที่อายุมากกว่า 70 ปีขึ้นไป หรือพิธีกรรมลุยไฟ

พิณูโลกในช่วงเวลาดังแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เรื่อยมาจนถึงการล่องเลขาเข้ามาสู่การปกครองของ จอมพล ป. สมัยที่ 2 จึงมีสมาคมอย่างเป็นทางการ 2 สมาคมก่อนที่จะแตกขยายกิ่งก้านสาขาออกไปมากมาย สมาชิกไหหลำเกือบทั้งหมดเป็นชาวจีนเชื้อสายไหหลำ ส่วนสมาชิกในสมาคมจีน มีคนแค่นี้เป็นส่วนใหญ่วรร่วมกับคนจากภาษาอื่น ๆ นั้นคละเคล้ากันไป ดังเช่นในสมัยแรก นายเหิงย่น แซ่จ้ง ชาวกวางตุ้งก็ได้เป็นนายกสมาคม สันนิษฐานว่า เหตุผลที่เขาแสดงตัวรวมเป็นกลุ่มเป็นก้อนมากขนาดนี้เป็นสิ่งที่พยายามได้ตอบตอบบริบทรอบๆ ที่อาจจะไม่ได้เป็นเพราะอยากจะแสดงความดีใจที่ชนะญี่ปุ่น เพียงแค่นั้น เหตุผลน่าจะมาจากหลายๆประการด้วยกัน เช่น การรู้สึกกดดันจากการใช้อำนาจและปัญหาความขัดแย้งในท้องถิ่น

สรุป

หลังจากที่จอมพล ป. พิบูลสงครามได้ดำเนินการสร้างชาติโดยการดำเนินนโยบายรัฐนิยม และชาตินิยมทำให้กระทบต่อการแสดงตัวตนของคนจีนในพิณูโลก จอมพล ป. ทำให้ความเป็นจีนของคนจีนเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ โดยผ่านสื่อต่างๆ ที่ผู้คนในท้องถิ่นต้องได้รับรู้ เช่น ผ่านหนังสือพิมพ์ การแสดงละคร และส่งผ่านระบบราชการซึ่งใช้คนในท้องถิ่นเช่น เจ้าหน้าที่เทศบาลและตำรวจเป็นผู้ดำเนินการรักษากฎที่รัฐจากส่วนกลางตั้งไว้

³³ เรื่องเดียวกัน , หน้า 51.

เราพบว่า ชาวจีนที่มีสถานะสูงในพิษณุโลกและต้องติดต่อหรือต้องการสนับสนุนจากรัฐนั้น อย่างน้อยที่สุด ได้เข้าสู่กระบวนการกลายเป็นไทย ซึ่งในที่นี้ มีหลายประการด้วยกัน ดังเช่น การเปลี่ยนชื่อของคน การเปลี่ยนชื่อนั้น จะเปลี่ยนคำที่ดูเหมือนคนจีนให้กลายเป็นคำไทยตามสมัยนิยมที่น่าสนใจก็คือ ผู้มีเชื้อสายจีนในพิษณุโลกส่วนหนึ่งนั้นมิได้เพียงแค่ปฏิบัติตามเงื่อนไขของการเปลี่ยนชื่อเพียงแค่นี้ได้รับความยอมรับจากบริบทภายนอกเท่านั้น แต่ยังเปลี่ยนชื่อให้สอดคล้องกับจอมพล ป. ไม่ว่าจะเป็นการนำนาม พิบูล หรือ วิบูลย์มาใส่ไว้ในชื่อ การกระทำตนตามสมัยนิยม เช่นใส่หมวกหรือใส่รองเท้าเมื่อต้องติดต่อราชการนั้นในพิษณุโลกเองมี คนมาให้เช่ารองเท้าและหมวกถึงหน้าสถานที่ราชการ นอกเหนือจากการแสดงตนเป็นไทยตามแบบที่จอมพล ป. ต้องการแล้ว การปรับเปลี่ยนเครื่องมือในการแสดงอัตลักษณ์จีน นั่นก็คือ การเรียนการสอนภาษาจีน ก็ต้องปรับเปลี่ยนไปด้วย ภายนอกนั้น โรงเรียนจะเปลี่ยนชื่อโรงเรียนจาก แซหมิน มาเป็นชื่อที่ฟังดูเป็น “ไทย” คือ อำนวยวิทย และหยุดสอนภาษาจีนอย่างเป็นทางการ แต่กระนั้น จะเห็นได้ว่า ความสำคัญของภาษาจีนไม่ได้ลดลงไปเลย ภายใต้ภาพลักษณ์ที่แสดงความเป็นไทยอย่างที่รัฐไทยต้องการ ยังคงมีการแอบเรียนภาษาจีนตามบ้าน

ในสมัยการปกครองของจอมพลป. มีสงครามโลกครั้งที่ 2 เกิดขึ้น ชาวจีนต้องเผชิญกับการสำนึกถึงตัวตนของเขาร่วมกับประเทศไทยและสำนึกต่อประเทศจีน และไม่มีสิ่งใดที่จะแยกความเป็นจีนที่ผูกพันกับสังคมไทย และสังคมจีนแผ่นดินใหญ่ได้อย่างเด็ดขาด เราพบว่ามีคนจีนที่มีการค้าขายกับคนญี่ปุ่นอยู่ และมีคนจีนที่แสดงออกด้วยการรังเกียจญี่ปุ่น มีชาวจีนได้เข้าร่วมขบวนการเสรีไทย ดังนั้นการแสดงออกถึงความสำนึกทั้งสองแบบนี้ จึงเป็นรูปแบบของการบริจจาคเงินเพื่อใช้ในประโยชน์ของรัฐบาลทั้งสอง

ความเป็นจีนในช่วงของจอมพล ป. จึงมีหลายทางที่จะแสดง และแก้ปัญหาหากได้รับความเคียดแค้นจากการแสดงตนเป็นจีน เพราะนโยบายของรัฐมีช่องที่จะทำให้เขากลายเป็นไทยในรูปแบบของรัฐได้ นั่นก็คือ การเปลี่ยนชื่อ การบริจจาคเพื่อกองทัพไทย การแปลงสัญชาติเป็นต้น และยิ่งเวลาผ่านไป กลุ่มจีนในพิษณุโลกกลับขยายของค์กรมากขึ้นโดยองค์กรของชาวจีนในช่วงนี้ แบ่งออกเป็น 2 ประเภทที่แสดงนัยที่น่าสนใจต่อการมองความเป็นจีนของตน นั่นก็คือ การให้ความสำคัญต่อความเป็นจีนที่ไม่ผูกพันกับภาษาถิ่น การเปลี่ยนสำเนียงแต่จื๊วเป็นสั่นหมินในชื่อโรงเรียน นั้น หมายถึงความพยายามที่จะสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันที่กว้างขึ้น และยึดหยุ่นในการนับคนที่จะมาเป็น “พวกเรา” อันจะส่งผลในทางเศรษฐกิจและสังคมต่อไป

ในขณะเดียวกัน กลุ่มภาษาไหหลำ ซึ่งแทบไม่ได้แสดงบทบาทในสมัยสงครามโลก ได้รวมตัวกันภายใต้สำนึกถึงความเป็นจีนที่ผูกพันกับภาษาถิ่น อาจเป็นเพราะไหหลำในขณะนั้น มีความสัมพันธ์กับกลุ่มชาวไหหลำที่อยู่ในจังหวัดอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในจังหวัดพิจิตร เครือข่าย

ทางการค้าของชาวไหหลำที่สัมพันธ์กับชาวพิจิตรนั้น เช่น การค้าไม้ชิ้นล่องกับทางพิจิตร และในบางครั้งกับอุดรศักดิ์ โดยเฉพาะโรงไม้แปรรูป โรงน้ำแข็งและโรงสี แม้แต่โรงสีที่ใหญ่ที่สุดในขณะนี้ก็เป็นของชาวไหหลำ ตระกูลแซ่ด่านซึ่งเป็นทั้งตระกูลก่อตั้งสมาคมเอง ก็มาจากตระกูลที่ทำการค้าจากการเกษตรและอุปการณ์การเกษตร

นับตั้งแต่ตื่นสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้นสำนึกต่อความเป็นจีนของคนจีนในพินญโลกนั้น จึงเริ่มมีมุมมองที่แตกต่างกัน คือ เกิดความสำนึกต่อความเป็นจีนที่ผูกพันต่อกลุ่มภาษา กับความเป็นจีนที่พยายามลดความผูกพันดังกล่าวลง

บทที่ 5

จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (ก๊กมินตั๋ง , คอมมิวนิสต์ และ โลกาภิวัตน์)

เหตุการณ์ในบทนี้ ต่อเนื่องจากสมัยการปกครองของจอมพลป. สมัยที่ 1 เหตุผลหลักเนื่องจากการปรับตัวของชุมชนเมืองพิษณุโลก ไม่ได้เปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลัน เมื่อก้าวเข้าสู่สมัยของจอมพลสฤษดิ์ แต่จากการศึกษาพบว่า มีความเปลี่ยนแปลงการนิยามความเป็นจีนต่อเนื่องกันนับตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุด ในพิษณุโลกนั้น มีการเกิดขึ้นขององค์กรชาวจีนใหญ่ ๆ ถึง 2 องค์กร คือ สมาคมจีน ซึ่งเป็นการรวมตัวกันของเหล่าบรรดาผู้บริหารโรงเรียนเซนต์มินเดม กับสมาคมไหหลำภาคเหนือแห่งประเทศไทย

สิ่งที่น่าสนใจนั้นก็คือ ในช่วงเวลานี้ มีความเข้มข้นของการพยายามนิยามความเป็นจีน และช่วงชิงความยอมรับจากสังคมตลอดจนพยายามที่จะอยู่รอดและอยู่อย่างมีความสุขอย่างชัดเจน

โดยในบทนี้มีประเด็นใหญ่ที่จะนำมาพุดถึงอยู่สองประการ ประการแรกคือ การปรับเปลี่ยนความเป็นจีนในระดับที่ตอบโต้ต่อรัฐที่คนจีนส่วนใหญ่กระทำทั่วไป กับอีกประการคือ การนิยามความเป็นจีนภายในกลุ่มจีน ซึ่งทั้งสองประการนี้มีความต่อเนื่องกันตั้งแต่สมัยการปกครองของจอมพลป. สมัยที่ 2 เป็นต้นมาจนถึงสมัยของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์

หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 การแย่งชิงกันมีอำนาจระหว่างฝ่ายผู้นำทหาร ฝ่ายพลเรือน ของคณะราษฎรถึงขีดสูงสุด กลุ่มผู้นำทหารจากกองทัพบก นำโดย ผิน ชุณหะวัณ ร่วมกับ เผ่า ศรียานนท์ และสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ ทำการรัฐประหารและนำเอาสัญลักษณ์ของอำนาจเก่า จอมพล ป. พิบูลสงครามมาเป็นผู้นำอีกครั้ง แม้จะต้องนำนายควง อภัยวงศ์ มาคั่นเวลาชั่วคราวก็ตาม

จอมพล ป. ในสมัยที่ 2 นี้ มีบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปจากสมัยแรก อย่างน้อย ในสมัยนี้อำนาจเบ็ดเสร็จอาจดูเหมือนมี แต่การที่ฐานอำนาจของท่าน คือ กลุ่มของเผ่า และ กลุ่มของสฤษดิ์ ต่างแข่งขันกันสะสมอำนาจตลอดเวลา จึงดูเหมือนว่าจอมพลป. จะต้องเผชิญกับความไม่มั่นคงในสมัยที่สองนี้ งานทางด้านวัฒนธรรมยังคงเป็นสิ่งที่จอมพลป. ให้ความสนใจ แต่ในขณะเดียวกันเงื่อนไขต่างๆ ก็ เปลี่ยนไป ความคิดหนึ่ง คือเรื่องศัตรูของชาติไทย ซึ่งยังคงเป็นคนจีนเช่น เดิม แต่คราวนี้ ดูเหมือนคำว่าความเป็นคนจีนนั้น จะยิ่งน่าระแวงยิ่งขึ้นไปอีก หากเห็นด้วยกับอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ ในสมัยก่อนหน้านั้น เก๊กเหม็ง หรือก๊กมินตั๋งอาจจะดูเป็นกลุ่มการเมืองหัวรุนแรงที่น่าระแวงสำหรับ

รัฐไทย แต่ในสมัยนั้น คำว่าก๊กมินตั๋ง หรือคอมมิวนิสต์ ก็ดูเหมือนจะยังมีความแตกต่างกันมากกว่าเดิม

จริงๆ แล้วการที่มีชาวจีนต่างอุดมการณ์กัน และขัดแย้งกันนั้นไม่ใช่เรื่องที่แปลก ความได้เปรียบเสียเปรียบอยู่ที่ ดำรงชีวิตอยู่ในสถานที่ที่อุดมการณ์ใดได้รับการยอมรับจากผู้มีอำนาจในประเทศ หรือ คนส่วนใหญ่ของสังคมที่เราอยู่ หากเราถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ ในประเทศจีนแผ่นดินใหญ่ ความเป็นจีนคอมมิวนิสต์ คือคนส่วนใหญ่ของประเทศ ผู้ที่เป็นคอมมิวนิสต์คือผู้ที่อยู่รอด และเป็นเหตุผลที่จะยึดเอาความได้เปรียบนานาประการของเหล่าผู้ต่อต้านมาเป็นของตน ดังเช่น ความเป็นก๊กมินตั๋ง หากเมื่ออยู่ที่ไต้หวัน ก็จะเป็นคนส่วนใหญ่ แต่หากเป็นจีนแผ่นดินใหญ่ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง ความคิดเรื่องคอมมิวนิสต์ เริ่มมีการกล่าวถึงในแง่ลบเป็นอย่างสูง ด้วยกิจกรรมการเมืองของกลุ่มคอมมิวนิสต์บอลเชวิคในรัสเซียซึ่งเพิ่มอำนาจจนเป็นที่จับตามอง จนกระทั่งใน พ.ศ. 2492 พรรคคอมมิวนิสต์มีชัยชนะ ในวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2492 เจียงไคเช็คจึงอพยพย้ายไปอยู่ที่ไต้หวัน'

โลกในขณะนั้นเป็นยุคสงครามเย็น ที่โลกแบ่งออกเป็น 2 ค่าย คือ ค่ายเสรีประชาธิปไตย โดยมีอเมริกาเป็นผู้นำ และ ค่ายสังคมนิยมที่มีรัสเซียกับจีนเป็นผู้นำ และรัฐบาลเจียงไคเช็คที่อยู่ในไต้หวันได้รับการรับรองจากค่ายประชาธิปไตย เป็นรัฐบาลที่ไม่ใช่ “คอมมิวนิสต์”

จากเหตุการณ์ดังกล่าวส่งผลเป็นอย่างมากต่อท่าทีของรัฐบาลไทยที่มีมองก๊กมินตั๋ง และคอมมิวนิสต์ เนื่องจากปัญหาภายในรัฐบาลของจอมพล ป. หลายอย่าง ทำให้จอมพล ป. ต้องพึ่งเสียงอเมริกา อเมริกานั้นเชื่อว่าการทำให้รัฐบาลในประเทศใดๆก็ตามมีอำนาจในการจัดการควบคุมเรื่องต่างๆมากมาย และทำให้ประเทศมีเศรษฐกิจดี ผู้คนมีงานทำ อยู่ดีกินดี จะทำให้สามารถต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ได้ อเมริกาจึงให้การสนับสนุนรัฐบาลและโดยเฉพาะอย่างยิ่ง รัฐบาลที่อยู่ภายใต้ผู้นำทางทหาร²ในรัฐบาลของจอมพล ป. ใครก็ตามที่ไม่เห็นด้วยต่อลัทธิคอมมิวนิสต์ คือมิตรของอเมริกา จอมพล ป. จึงพยายามที่จะเข้าร่วมกับอเมริกา ไม่ว่าจะเป็นการส่งความช่วยเหลือในครั้งสงครามเกาหลี ในปี 2493 และต่อมาอเมริกาก็ตอบแทนด้วยความช่วยเหลือด้านทุนต่างๆ

รัฐบาลไทยเองก็กระตือรือร้นที่จะตรวจตราดูแลคอมมิวนิสต์ หลังจากที่พรรคคอมมิวนิสต์มีชัยชนะเหนือแผ่นดินใหญ่ รัฐได้มีคำสั่งถึงผู้ว่าราชการทุกจังหวัดให้เพิ่มการสืบสวนและสอดส่องชาว

¹ ภูวดล ทรงประเสริฐ, “นโยบายของรัฐบาลที่มีต่อชาวจีนในประเทศไทย”, หน้า 169.

² คริส เบเคอร์ และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร, *เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ* (เชียงใหม่ : ดรรชนี (ซิลค์เวอร์ม) บุ๊คส์, 2539), อ้างจาก Thak Chaloemtiarana (1979), Thailand : The Politics of Despotism, Bangkok : Social Science Association Thailand, Thai Khadi Institute, Thammasat University : 75-102.

จีน สังเกตดูว่ามีการเปลี่ยนแปลงอะไรบ้าง³ เนื่องจากก่อนหน้านี้ ความตื่นตัวมีมากขึ้นเมื่อประธานาธิบดี ทรูแมน ของอเมริกาประกาศให้ความสนับสนุนรัฐบาลของประเทศใดก็ตามที่ต่อต้านคอมมิวนิสต์ คณะปฏิวัติ 2490 เอง ก็อธิบายว่าเหตุผลในการปฏิวัติส่วนหนึ่งมาจากการพยายามล้มล้างขบวนการคอมมิวนิสต์และ ก่อตั้งรัฐบาลที่สนับสนุน ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ ว่า บริบททางการเมืองของการปกครองสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามสมัยที่สองที่คำว่า“คอมมิวนิสต์” จึงเป็นคำที่คุ้นากลัว และผู้ใดที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ ก็เป็นบุคคลที่รัฐบาลมุ่งกำจัด จอมพล ป. พิบูลสงครามเอง เมื่อเข้าสู่การปกครองในระยะที่ 2 นโยบายที่เข้มงวดต่อชาวจีนก็เริ่มเปลี่ยนแปลงไป แม้จะมีการเข้มงวดเหมือนเดิมแต่บริบทต่างๆ หลายประการก็ได้เปลี่ยน บริบทสองประการใหญ่ๆ ที่มีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนิยามความเป็นจีนในพิษณุโลกในอันดับแรกๆ นั้นมาจากกระบวนการนิยามความเป็นไทย และ อุดมการณ์การเมืองระดับชาติ ที่เป็นโครงใหญ่ ก่อนที่แยกย่อยมาเป็นเรื่องของท้องถิ่นต่อไป

จอมพล สฤษดิ์ (ความสัมพันธ์กับสหรัฐอเมริกาและ สถาบันกษัตริย์)

จอมพลสฤษดิ์ นั้น มีอำนาจในฐานะผู้นำทางการเมือง ตั้งแต่ก่อน พ.ศ. 2500 แล้ว โดยดำรงตำแหน่งเป็นผู้บัญชาการทหารสูงสุด สฤษดิ์ได้ทำการรัฐประหารหลังการ “เลือกตั้งอันสกปรก” เมื่อรัฐประหารแล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างจอมพลสฤษดิ์กับพระมหากษัตริย์ได้เริ่มต้นขึ้น เพื่อแสวงหาความชอบธรรมในการรัฐประหารและทำให้เกิดความน่าเชื่อถือยิ่งขึ้น ทันทีที่รัฐประหาร จอมพลสฤษดิ์ได้เข้าเฝ้ากราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอธิบายถึงการกระทำครั้งนี้ของตน หลังจากนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้จอมพลสฤษดิ์ เป็นผู้รักษาพระนคร⁴

คำสัญญาที่สฤษดิ์ให้แก่ประชาชนว่า จะจงรักภักดีและเทิดทูนต่อสถาบันกษัตริย์ เป็นส่วนหนึ่งที่น่าจะมีส่วนให้ความรู้สึกของประชาชนที่มีต่อ “รัฐประหาร” อ่อนลง จอมพลสฤษดิ์ รัชระชาติได้

³ คำสั่งลับ-เฉพาะ-ด่วนหมู่ที่ 484/2492 , เรื่องให้สังเกตความเคลื่อนไหวของชาวจีนในท้องที่โดยใกล้ชิด, คำสั่งของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย แจ้งความมายังข้าหลวงประจำจังหวัดทุกจังหวัด , ลงวันที่ 21 พ.ย. 2492

⁴ ผาสุก พงษ์ไพจิตร , คริส เบเคอร์ , เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ , เจียงอรรถที่ 108.

⁵ ทักษิณ เจริญมิตร , การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ(กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526), หน้า 161.

กราบบังคมทูลฯ ให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทราบฯว่า สถาบันกษัตริย์จะยังคงเป็นหลักของชาติต่อไป

ในการปฏิวัติครั้งนี้ถึงหากจำเป็นจะต้องเปลี่ยนสถาบันแห่งชาติในทางหนึ่งทางใดแต่สิ่งหนึ่งที่ซึ่งคณะปฏิวัติจะไม่ยอมให้มีการเปลี่ยนแปลง คือ ระบอบที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขแห่งรัฐ คณะปฏิวัติจะขึ้นหยัคดีารลักษณะระบอบนี้ต่อไป⁶

หลังจากนั้น จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ได้ดำเนินการหลายอย่างที่จะเชิดชู เทิดทูน สถาบันกษัตริย์ และฟื้นฟูพระราชพิธี เปลี่ยนวันชาติจากเดิม วันครบรอบการปฏิวัติ มาเป็นวันพระราชสมภพของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว⁷ ซึ่งผู้ที่ประกาศวันครบรอบการปฏิวัติเป็นวันชาติ ก็คือจอมพล ป.นั้นเองและเตรียมการให้ประชาชนและต่างประเทศชื่นชมพระเกียรติยศของพระองค์ด้วยการเผยแพร่ข่าวในพระราชสำนัก บันทึกพระราชกิจรายวัน และฟื้นฟูพระราชประเพณีสำคัญๆ ที่มีพระมหากษัตริย์เป็นหลัก เช่น การฟื้นฟูพระราชพิธีแรกนาขวัญ ซึ่งถูกละเลยไปนับตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475

นอกจากนั้น การเทิดทูนพระเกียรติของสถาบันกษัตริย์นั้น ส่วนหนึ่งเป็นการเน้นย้ำให้เห็นว่ารัฐบาลของจอมพล ป. และจอมพล ป.นั้น ไม่ได้มีความเหมาะสมใดๆ ที่จะดำเนินงานในสังคมที่พระมหากษัตริย์ยังคงเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชาติอยู่ ความสัมพันธ์ระหว่างจอมพล ป. กับสถาบันกษัตริย์หลายช่วงก็มีปัญหาเสมอๆ ในปี 2482 จอมพล ป. ได้ยื่นฟ้องพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี ต่อศาลแพ่ง โทษฐานโยกย้ายทรัพย์สินสมบัติและทรัพย์สินส่วนพระองค์⁸

นอกจากสฤษดิ์ จะให้ความสำคัญต่อ สถาบันกษัตริย์แล้ว การให้ความสำคัญแก่ประเทศสหรัฐอเมริกา โดยนับประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นพันธมิตรนั้นเริ่มต้นตั้งแต่สมัยจอมพล ป. สมัยที่ 2 นโยบายของสหรัฐก็คือ การให้ความสนับสนุนแก่ผู้นำทางทหารใดๆ ก็ตามที่คล้ายตามสหรัฐฯ ไม่ว่าจะเป็นนโยบายกำจัดคอมมิวนิสต์ และการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจที่สนับสนุนเศรษฐกิจแบบทุนนิยม จอมพลสฤษดิ์ ในขณะที่กำลังสะสมอำนาจ เช่นเดียวกับกับพล.ต.อ. เผ่า ศรียานนท์ แต่

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 196.

⁷ ผาสุก พงษ์ไพจิตร, คริส เบเคอร์, เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพ, หน้า 476

⁸ แกมสุข นุ่มนนท์, ละครการเมือง 24 มิถุนายน 2475, หน้า 65.

อเมริกาได้ให้การสนับสนุนแก่ตฤณคดีเมื่อ เริ่มเห็นว่า ปลายสมัยการปกครองของจอมพล ป.สมัยที่ 2 จอมพล ป. เริ่มที่จะดำเนินนโยบายต่างประเทศอย่างเป็นกลางอีกครั้ง⁹

สิ่งที่จอมพลตฤณคดี รัชต์ ขานรับจากสหรัฐอเมริกาที่มีสองด้านใหญ่ๆ คือ (1) การกำจัดคอมมิวนิสต์ และ (2) การดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจแบบเสรีนิยม ซึ่งจอมพล ตฤณคดี รัชต์ได้กระทำเช่นนั้นอย่างแข็งขัน และนโยบายทั้งหมดของจอมพล ป.สมัยที่ 2 ตลอดจนจอมพล ตฤณคดี ล้วนแล้วแต่มีความสำคัญเป็นอย่างมากในการก่อร่างมุมมองของคนจีนในพิษณุโลกที่จะนิยามตนเอง ดังจะกล่าวต่อไป

เราพบหลักฐานว่าคนในเมืองพิษณุโลกนั้น ได้รับรู้หลายสิ่งหลายอย่างจากโลกภายนอก ผ่านระบบการศึกษา และสื่อของรัฐ คนในเมืองเริ่มมีโลกทัศน์ที่กว้างออกไป ในหนังสือแบบเรียน หรือหนังสือตามสถานศึกษาต่างๆ มีการสอดแทรกคำถามเกี่ยวกับสถาบันส่วนกลางต่างๆ ให้นักเรียนได้ตอบ และทดสอบความจำ ซึ่งความรู้ที่นำมาถามนั้น เป็นความรู้ที่ไม่ใช่เป็นของท้องถิ่น แต่เป็นความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวความเป็นไปในส่วนกลาง เช่น

ทดลองความจำเล็กน้อย

ให้ท่านต่อท้ายคำถามของประโยคเหล่านี้ให้ถูกต้อง

๑. กระทรวงศึกษาธิการตั้งอยู่ในวังเก่าชื่อ-----
๒. การศึกษาแบบที่เรียกว่าการเรียน โดยการทำคือ
๓. เชื้อนภูมิพลอยู่ในจังหวัด.....¹⁰

หรือ

ระดับความรู้เล็กน้อย

☆☆ประเทศไทย☆☆

➤ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ประสูติที่โรงพยาบาลเมาท์เทนเบิร์น เมืองบอสตัน สหรัฐ อเมริกา

➤ 1 มกราคม 2491 ประเทศไทยเข้ามาเป็นสมาชิกองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ

➤ 11 มกราคม 2460 คณะทูตทหารไทยเดินทางไปราชการสงครามโลกครั้งที่ 1

⁹ มรกต เจวจินดา, ภาพลักษณ์ ปรีดี พนมยงค์ กับการเมืองไทย พศ. 2475 – 2526(กรุงเทพ ฯ : โครงการหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์, 2543), หน้า 193.

¹⁰ อนุสรณ์การช่างสตรี พิษณุโลก (พิษณุโลก : พิณการพิมพ์ , 2504), หน้า 25.

➤ 4 สิงหาคม 2445 พวกเงี้ยวบุกเมืองไทย

➤ 12 สิงหาคม 2475 สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีทรงสมภพ

☆☆ต่างประเทศ☆☆

➤ นายกรัฐมนตรีหญิงคนแรกของโลก คือนางสิริมาโย บันดาระไนแก้ว พรรคเสรีลังกา...

➤ หลอดไฟฟ้าที่ใหญ่ที่สุดในโลกคือ หลอดไฟฟ้าเอดิสันอยู่ที่สวนสาธารณะแห่งชาติ ที่เชลโลว์ปาร์ค...

➤ หอประชุมที่ใหญ่ที่สุดในโลก คือ หอประชุมขององค์การสหประชาชาติที่กรุง นิวยอร์ก สหรัฐอเมริกา¹¹

คำถามดังกล่าว เป็นคำถามที่ให้ความสำคัญต่อ ความรู้อื่นๆที่ไม่ได้เกิดในท้องถิ่น เป็นความรู้ที่ถ่ายทอดมาจากส่วนกลาง เป็นเรื่องราวที่มีได้สัมพันธ์กับความเป็นจริงรอบๆตัวของคนพิษณุโลก แต่การศึกษาสมัยใหม่ได้ส่งผลให้ความรู้เรื่องราวที่มาจากภายนอกเป็นเรื่องที่สำคัญ และควร “ประดับ” เอาไว้ นอกจากนั้น ยังแสดงถึงว่า พิษณุโลกตอบรับต่อสิ่งภายนอกดังกล่าวเป็นอย่างดี อีกทั้งการศึกษาที่ผ่านมาของพิษณุโลก ความรู้ดังกล่าวเป็นสิ่งที่ได้รับการศึกษาแพร่หลาย

การรับรู้ต่อเรื่องราวของเรื่องภายนอกนั้น แสดงให้เห็นว่า พิษณุโลกได้รับการถ่ายทอดความรู้จากภายนอกผ่านสื่อใดสื่อหนึ่ง อย่างน้อยก็คือแบบเรียน คำถามข้างต้นให้ความสำคัญต่อสถาบัน การปกครอง สถาบันกษัตริย์ ซึ่งการถ่ายทอดความรู้ดังกล่าวมีกระบวนการสื่อของรัฐ รวมถึงสื่อของเอกชน ที่ถ่ายทอดพระราชจริยวัตรที่งดงามของสถาบันกษัตริย์ให้เขาชื่นชมเสมอๆ หลักฐานมากมายชี้ให้เห็นถึงการสื่อสารจากภายนอกสู่เมืองพิษณุโลก ดังกรณีเช่น ข่าวคราวในช่วงเวลาเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้น

...ทั้งเมืองเงียบสนิท และหนังสือพิมพ์และวิทยุ 2,3 สถานีของจังหวัด ขาดคึกมาก เพราะมีคนฟังและอ่านมาก เท่าที่เห็นไม่มีการเดินขบวนประท้วงใด ๆ ...¹²

พิษณุโลกมีการกระจายเสียงวิทยุ และมีการขายหนังสือพิมพ์ อยู่ทั่วไป โดย 2 ร้านที่ใหญ่ๆ ในขณะนั้นได้แก่ ร้านศรีอักษร ของนายผล ศรีสมวงษ์ และ ร้านเค้งฮั่ว (จิตรคพานิช) นอกจากนั้นยังมี

¹¹ เรื่องเดียวกัน ,หน้า 13 – 15.

¹² Bangkok Times , 30 June 1932 อ้างใน เบนจามิน เอ. บัทสัน ,อวสานสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสยาม, 2543.

โรงพิมพ์ใหญ่ พิมพ์ประกาศของทางการ ตั้งแต่ พ.ศ. 2475 คือ โรงพิมพ์ศิริ ของ คุณพระชาลยเวชกิจ ลูกจีนเชื้อ และ นางหลา จากเมืองอ่างทอง

สื่ออีกสื่อหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่เรื่องราวพระราชกรณียกิจก็คือ ภาพยนตร์ ใน พินิจโลก มีโรงภาพยนตร์ หลายโรง เช่น โรงภาพยนตร์พินิจบันเทิง(วิกได้) โรงภาพยนตร์สำเนียงวัฒนา โรงภาพยนตร์ศรีพานิช โรงภาพยนตร์เฉลิมพัฒนาและโรงภาพยนตร์ยอดฟ้า มีการชมภาพยนตร์ต่างๆ เช่น การจัดภาพยนตร์มาเปิดให้นักเรียนพยาบาลชม โดยจัดฉายในคืนวันเสาร์ เดือนละ 2 ครั้งด้วยกัน¹³ และการฉายภาพยนตร์ส่วนพระองค์ หรือภาพยนตร์รอบพิเศษต่างๆ ดังเช่น การฉายภาพยนตร์ส่วนพระองค์ในพิธีบรมราชาภิเษก พระนางเจ้าอลิษาเบรที่ 2 ที่โรงภาพยนตร์เฉลิมวัฒนา จัดโดยกองบัญชาการกองพลที่ 4 หรือ การจัดฉายภาพยนตร์เรื่องทรมายักษ์กับยักษ์น้อย¹⁴ เป็นต้น หรือการจัดเอาหน่วยวิทยุโทรภาพเคลื่อนที่ ไปแสดงการส่งโทรภาพ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2496 ในงานประจำปีของโรงพยาบาลพุทธชินราช¹⁵

การรับรู้พระบรมเชษฐาภาพโดยตรง ก็มีหลายครั้งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จมายังเมืองพินิจโลกหลายครั้ง เช่น การเสด็จประพาสจังหวัดพินิจโลก ทรงสำราญพระราชหฤทัย ณ น้ำตกวังนกแอ่น ในปี พ.ศ. 2501¹⁶ โดยมีคณะข้าราชการและเหล่านักเรียน เหล่าเยาวชนถวายการต้อนรับ หรือก่อนหน้านั้น คือ ในพ.ศ. 2469 สมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี เสด็จมาเป็นองค์ประธานเปิด “โรงเรียนฝึกหัดครู พินิจโลกวิทยาคม”¹⁷

อีกประการหนึ่งที่ควรกล่าวไว้ในที่นี้ คือ ในสมัยจอมพลสฤษดิ์นั้น มีการเน้นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของเมือง ให้เป็นตัวแทนของสถาบันกษัตริย์ นั่นก็คือ การฟื้นฟูศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เมื่อจอมพลสฤษดิ์ได้มาตรวจราชการทางภาคเหนือแควมาที่จังหวัดพินิจโลกและได้ไปถวายความสักการะพระรูปสมเด็จพระนเรศวรที่ศาลเจ้าพ่อ

แต่เดิมนั้น ก่อนที่จะมาเป็นศาลสมเด็จพระนเรศวร คนพินิจโลกถือว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ในศาลคือเจ้าที่ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ครั้งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสเมือง

¹³ สุนิรัตน์ ภู่อี่ยม, “ทุกอย่างที่ท่านเป็น”, เบนทูล ผกา บุญอดิต อนุสรณ์ (พินิจโลก : อมรินทร์พริ้นติ้งการพิมพ์, 2537) หน้า 200.

¹⁴ อนุสรณ์การช่างสตรี พินิจโลก, หน้า 46.

¹⁵ ก.ป.7/2496/ สร 2.3 เรื่อง วิทยุโทรภาพ.

¹⁶ เบนทูล ผกา บุญอดิต อนุสรณ์, หน้า 198.

¹⁷ อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพนายเจริญ สุ. วิทยศักดิ์ ณ ฌาปนสถานวัดธรรมจักร จังหวัดพินิจโลก วันเสาร์ที่ 15 ตุลาคม 2537, หน้า 148.

พิษณุโลก พระองค์ได้เสด็จเยี่ยมโรงเรียนตัวอย่างประจำมณฑลพิษณุโลก และเสด็จเข้ามาทอพระเนตรบริเวณวังจันทร์ พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราชขึ้น ซึ่งภายในประดิษฐานเทวรูปไม้แกะสลักขนาดสูง 68 เซนติเมตร แทนองค์พระนเรศวร จนกระทั่งช่างของกรมศิลปากรได้สร้างพระบรมรูปใหม่ ทำด้วยปูนปลาสเตอร์ใน พ.ศ. 2489 – 2490 เมื่อสร้างเสร็จเรียบร้อย จอมพลป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ได้เดินทางมาสักการะพระบรมรูปด้วยตนเองในปี พ.ศ. 2497¹⁸ และในปี พ.ศ. 2502 จอมพลสฤษดิ์จึงได้ดำริให้คณะครูอาจารย์ ร่วมกับพ่อค้าประชาชนสร้างศาลเสียใหม่ โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน และสมเด็จพระราชินี เสด็จมาทรงเปิดศาลด้วยพระองค์เอง ในวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2505¹⁹

นับว่าจอมพลสฤษดิ์ มีวิธีไม่ว่าจะโดยตั้งใจหรือไม่ ที่จะร้อยเอาความรู้สึกซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณของบูรพกษัตริย์ที่อยู่คู่มืองพิษณุโลก คือ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสถาบันกษัตริย์ราชวงศ์ปัจจุบัน โดยที่มีจอมพลสฤษดิ์ เป็นตัวเชื่อมโยงที่ส่งเสริมให้เกิดความจงรักภักดีดังกล่าวมากขึ้น และความภักดีนั้นขยายผลต่อไปในอนาคต ด้วยการกล่าวอ้างถึงความเป็นลูกสมเด็จพระนเรศวร ดังเช่น การตั้งชื่อกลุ่มต่างๆ ทางการเมืองในสมัยต่อมา หรือการให้ความสำคัญควบคู่กันไปกับ พระพุทธชินราช ซึ่งทั้งสองเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวไทยและชาวจีนในพิษณุโลก

เมื่อพิษณุโลกเข้าสู่สมัยของจอมพลสฤษดิ์นั้น การแสดงออกประการหนึ่งคือการประดับพระบรมฉายาลักษณ์ และติศรูปของสิ่งที่ประชาชนเคารพบูชา หรือแม้แต่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในท้องถิ่น ตั้งแต่สมัยจอมพลป.เป็นต้นมามีคำสั่งให้ทุกบ้านต้องติดรูปท่านผู้นำ²⁰ ดังนั้นในสมัยของจอมพลสฤษดิ์รูปภาพที่มักนำมาติดกันนั้นเป็นภาพของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินีนาถซึ่งทั้งสองพระองค์เปรียบเสมือนตัวแทนของสถาบันกษัตริย์ที่สูงส่ง ในพิษณุโลกนั้นมีการติดรูปพระมหากษัตริย์ การติดรูปพระมหากษัตริย์ เป็นหนึ่งในการแสดงออกซึ่งความเป็นไทย เพราะความเป็นไทยนั้นเป็นคุณสมบัติที่แตกต่างจากความเป็นคอมมิวนิสต์ที่พยายามจะล้มล้างระบอบพระมหากษัตริย์

แต่ในขณะเดียวกัน ในสมาคมของชาวจีนต่างๆ เช่น สมาคมจีน สมาคมไหหลำ มีการติดภาพของซุนยัตเซ็น ยังคงเป็นสิ่งที่ยืนยันได้ดีว่า ชาวจีนในพิษณุโลกนั้นผูกพันกับจีนแผ่นดินใหญ่มากอยู่ การติดซุนยัตเซ็นเป็นทางเลือกที่เป็นกลางที่สุดในการติดรูปของผู้นำทางอุดมการณ์ทางการเมือง

¹⁸ หนังสืออนุสรณ์ 100 ปี ร.ว.พิษณุโลกพิทยาคม (2442 – 2542), หน้า 52 – 53.

¹⁹ อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ อาจารย์เฉลิมศักดิ์ นุชนารถ ต.ช. ณ เมรุวัดธรรมจักร อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก วันที่ 23 ธันวาคม 2533.

²⁰ ผาสุก พงษ์ไพจิตร, คริส เบเกอร์, เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ, หน้า 443

เพราะขุนยัคเซ็นมีภาพที่เป็นกลาง เป็นบิดาแห่งชาติจีน แม้ใน พ.ศ. 2519 รูปขุนยัคเซ็น ยังถูกประดับไว้กลางหอประชุมสมาคมของชาวแคะอยู่กับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก่อนรูปของขุนยัคเซ็น จะถูกปลดลงไปอีก 3-4 ปีต่อมา และถูกแทนที่ด้วย พระบรมฉายาลักษณ์ของสมเด็จพระราชินี

นอกเหนือไปจากเรื่องของสถาบันกษัตริย์แล้ว เราพบว่าคนเมืองพิษณุโลกนั้นมีความรู้สึกที่ดีกับอเมริกา ความต้องการความยอมรับจากเจ้าหน้าที่ในท้องถิ่นซึ่งถือว่าเป็นตัวแทนอำนาจของสฤคในประเด็นเรื่องอเมริกานั้นเป็นส่วนหนึ่งของการรู้สึกนี้ แต่อีกส่วนหนึ่งบริบทของเมืองพิษณุโลกเอง เป็นส่วนช่วยให้นโยบายของสฤค ประสบความสำเร็จ ยามที่พิษณุโลกมีปัญหา นั้น เขามักจะได้รับความช่วยเหลือจากอเมริกาอย่างเป็นรูปธรรมเสมอๆ ดังเช่น ในปี พ.ศ. 2502 เป็นต้นมา ทุนจากต่างประเทศเข้ามาสนับสนุนบุคลากรชั้นนํ้าในพิษณุโลกอย่างมากมาย ไม่ว่าจะเป็นทุนการฝึกสอนในชนบท จากองค์การ UNICEF ทุน USOM การจัดโครงการแลกเปลี่ยนผู้บำเพ็ญประโยชน์ หรือ Girl Guide ในปี พ.ศ. 2503²¹

ระหว่างการศึกษา ผู้เขียนพบบทความที่แสดงความรู้สึกซาบซึ้งต่ออเมริกาที่ตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2503 ผู้แต่งเป็นนักเรียนโรงเรียนการช่างสตรี นามแฝง ศ. อัมสุวรรณ

วันที่สองมกราวาระนั้น	เมื่อสองพันห้าร้อยยังจำได้
เป็นวันที่สูญเสียของไทย	ซึ่งทำนกอาศัยในเมืองงาม
เมืองนั้นหรือก็คือพิษณุโลก	วันวิโยคชวนใจให้หวาดหวน
ถึงเก้า น. พอดีก็เกิดความ	ที่ร้านนาม "ศิริวรรณ" มีควันไฟ
ควันน้อยน้อยลอยขึ้นกลางอากาศ	นำปลาจระเข้กลุ่มเกิดเพลิงไหม้
ถูกลามบ้านร้านค้าพินาศไป	อนาถใจทรัพย์สินสมบัตินา
ต้องสูญสิ้นวอดวายเพราะไฟเผา	เป็นจี๋ไถ่ก็เพราะเด็กไร้เดียงสา
เล่นกับไฟผู้ใหญ่ไม่นำพา	จึงเป็นสาเหตุให้ไฟไหม้เมือง
จำเนียรกาลนานนับแต่นั้น	ถ่วงสองพันห้าร้อยสี่ร้อยกระเดื่อง
พิษณุโลกเมืองใหม่งามประเทือง	อร่ามเรืองไฟฟ้าสว่างทุกทางจร
มีทั้งหอนาฬิกาประปาหน้า	แสนชุ่มฉ่ำรื่นเริงสโมสร
มีตึกใหญ่เป็นร้านค้าถาวร	แลสลอนป็นระเบียบเรียบร้อยดี
ถนนสร้างกว้างใหญ่ไปทุกสาย	เดินสบายดูสง่าสมศักดิ์ศรี

²¹ ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ อาจารย์วิจิตร ภาณุจนโรติ ณ วัดธรรมจักร อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก วันจันทร์ที่ 14 สิงหาคม 2538.

ยานพาหนะหลายหลากมากมี
แม่น้ำ่านผ่านข้ามสะพานใหญ่
คมนาคมเจริญขึ้น โดยพลัน
ซึ่งทางสหรัฐได้เอื้อเพื่อ
นับเป็นความปรารถนาอันดี
เคชะบุญพระพุทธรชินราช
ภัยพิบัติจึงได้สลายพลัน

โรงมหรสพชั้นดีครบครัน
อีกกำลังสร้างใหม่เหมาะมัน
ทั้งนั้นเป็นเพราะมิตรและไมตรี
อุณเฑียรประเทศไทยนี้สุชี
แก่ประเทศไทยนี้ชั่วนิรันดร์²²
จงคุ้มครองทวยราษฎร์ให้สุขสันต์
ขอจบคำรำพรรณเท่านั้นเอย²³

จากบทกลอนข้างต้นเราสันนิษฐานว่า การที่พิษณุโลกได้ประสบกับเคราะห์กรรมไฟไหม้ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่สูญสิ้นทรัพย์สิน และอยู่ในช่วงเวลาที่หวาดกลัวนั้น พิษณุโลกได้รับความช่วยเหลือโดยตรงและโดยอ้อมจากสหรัฐอเมริกา บทกลอนดังกล่าวข้างต้น ได้พรรณนาถึงความรู้สึกของพิษณุโลกที่ได้รับความช่วยเหลือทางด้านวัตถุ ความเจริญในสายตาของคนพิษณุโลก อย่างน้อยในปี 2504 คือความเจริญเติบโตของวัตถุ ไม่ว่าจะเป็น ถนน โรงภาพยนตร์ ร้านค้าที่สวยงามเป็นระเบียบ หอนาฬิกาใหม่ น้ำประปา หลังจากนั้น มีการสร้างสาธารณูปโภค เป็นจำนวนมาก น้ำไหล ไฟสว่าง ทางดี แบบที่พิษณุโลกกำลังต้องการ กำลังปรากฏจริง พร้อมๆ กันกับเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป การเปลี่ยนแปลงเส้นทางการคมนาคม จาก เดิมเป็นทางน้ำ ทางรถไฟ กำลังปรับเปลี่ยนไปสู่การคมนาคมทางบกพร้อมกับค่าระวางสินค้าที่ไม่สูงนัก หากเทียบกับความสะดวกสบายรวดเร็วและบรรทุกสินค้าได้เป็นจำนวนมาก

ในสมัยของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ พิษณุโลกนั้นมีความเจริญทางเศรษฐกิจขึ้นมาก หากพิจารณาจาก บทกลอน ของ ส.อัมสุวรรณ ขำคัน มีไฟฟ้า มีน้ำประปา มีระบบสาธารณูปโภคที่ดี ในขณะเดียวกัน การเฟื่องฟูขึ้นของเส้นทางคมนาคมทางบก การสร้างสะพานเดชาติวงศ์ จาก จังหวัดนครสวรรค์มาสู่พิษณุโลก ทำให้การค้าทางน้ำและทางรถไฟลดบทบาทลงการเปิดการค้าแบบเสรีของประเทศทำให้ ชนิดสินค้าที่ขายกันในพิษณุโลกมีมาก และมีสินค้าที่ต้องตั้งหรือนำเข้ามาจากต่างประเทศนอกมามากยิ่งขึ้น

²² การเน้นเป็นของผู้เขียน

²³ อนุสรณ์การช่างสตรี พิษณุโลก ,หน้า 10

สินฟ้าพาณิชย์ ถนนบรมไตรโลกนาถ ๔.พิษณุโลก 192. ตรงข้ามโรงเรียนคุณ จำหน่ายเครื่องสำอางค์ทุกชนิด สินค้าเบ็ดเตล็ดทุกชนิด จำหน่ายปลีกส่ง โดยราคาย่อมเยา	สหะชัย 36-36/1 ถนนเจ้าพระยา พิษณุโลก จำหน่าย วิทยุทุกยี่ห้อ ทุกแบบ มีทั้งทรานซิสเตอร์ ไฟ 110 - 220 โวลท์ ราคาเยว่ บริการซ่อมฟรี เป็นตัวแทนจำหน่าย จักรยานทุกยี่ห้อ ทุกแบบ จักรยานยนต์ ฮอเร็ท แบบซาบ-หญิง เชื้อชุมไค้ ซื้อแล้ว ช้อมฟรี
งาน ยัว ตั้ง เลขที่ ๘๓ ถนนพญาธิส ๕.เมืองพิษณุโลก จำหน่าย ยาจีน ยาไทย ส่ววีร์รูป ยาถมต่างๆ ถนอมจำหน่ายยาต่างประเทศชนิด ราคาย่อมเยา เป็นกันเองกับลูกค้าเสมอ ขอขอบคุณทุกท่านที่มาอุดหนุน	งิ้วไถ่หลี เลขที่ 264-265 ถนนพหลโยธิน อ.เมืองพิษณุโลก จำหน่ายเครื่องสำอางค์ทุกชนิด เครื่องดื่มและของใช้ เบ็ดเตล็ดต่างๆ ราคาย่อมเยา ขอขอบคุณทุกท่านที่มาอุดหนุน

รูป3 โฆษณาสินค้าใน พ.ศ. 2504.

ที่มา อนุสรณ์การช่างสตรี,หน้าโฆษณา.

ไทยแลนด์ เลขที่ ๑๙ ถนนพญาไท อ. เมือง จ. พญาโลก จำหน่ายกระจกกรอบรูปทุกชนิด น้ำ มันทาไม้ดีฟน และเครื่องเหล็กต่าง ๆ	แข่งฮวด เลขที่ 153 ถนนพญาไท วางจำหน่ายเหล็กดัดสนาเหล็กไฟ พินดูลอก ทำการปรงจำหน่ายน้ำหวานหอม สดุดะระกวาง ทุกชนิด และทำการจำหน่ายเครื่องไฟฟ้า อุปกรณ์ ขนมนั่ง ทุกชนิด โดยราคาขอมเขา
ส่งกั๊ว แซ่กั๊ว ร้านพิษณุพร ตัวแทนจำหน่ายรถยนต์ ยาง และ เครื่องอาหุลยรถยนต์ทุกชนิด โดย ราคาขอมเขา เลขที่ 128/2 ถนนพญาไท พญาโลก	คังจูนกั๊ว บ้านเลขที่ ๒๒๐/๑ ถนนบรมไตรโลกนาถพินดูลอก เป็นตัวแทนจำหน่ายน้ำอัดลม เป๊ปซี่ น้ำมะเนตมิรินดา น้ำส้มมิรินดาและ เซเว่นอ๊ฟ น้ำปลาพิพรดเล็กฮ้วน ขาย ปลีกและส่ง ราคาขอมเขา พระขอมคุณธรรมจิตพูน

รูป 4 โฆษณาสินค้าใน พ.ศ. 2504.

ที่มา อนุสรณ์การช่างสตรี, หน้าโฆษณา

พิจารณาจากประเภทของสินค้าที่โฆษณาในพิษณุโลกนั้น เราจะพบว่า คนจีนในพิษณุโลก ขณะนั้น ต้องพบกับสินค้าที่หลากหลายชนิดขึ้น หลายอย่างเป็นสินค้าที่ต้องสั่งมาจากภายนอก เช่นยาจากต่างประเทศ เครื่องใช้ไฟฟ้าเช่นวิทยุ มาพร้อมกันกับการเข้ามาของไฟฟ้า และจักรยานยนต์ ซึ่งหมายถึงว่ามีกลุ่มผู้บริโภคที่มีเงินตรา และมีความต้องการที่นอกเหนือไปจากวิถีชีวิตแบบเดิมๆ สินค้าหลายอย่างต้องใช้ความรู้ความเข้าใจที่มากขึ้น เป็นสินค้าฟุ่มเฟือยที่ผู้ขายต้องอาศัยความรู้ในสินค้านั้นมากกว่าเดิม การปรากฏคำว่า ตัวแทนจำหน่าย หรือเป็นเอเจนต์ (Agent) นั้น เป็นการชี้ให้เห็นว่าระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมมีพลังมากขึ้นในเมืองพิษณุโลก

นอกจากนั้น เมื่อการค้าขายในเมืองมีมาก จึงมีการรวมกลุ่มกันของคนที่เป็นกลุ่มผู้ประกอบการเดียวกัน ที่ชัดเจนที่สุดคือ กลุ่มชมรมค้าผ้า¹ กลุ่มผู้ค้าทอง กลุ่มผู้ขายยา ซึ่งเป็นเสมือนเป็น Guild ของเหล่าผู้ประกอบการ และมีธนาคารซึ่งเป็นฐานการกระจายตัวของเงินทุน ซึ่งได้แก่ ธนาคารกรุงเทพพาณิชย์จำกัด สาขาพิษณุโลก รับโอนเงิน รับฝากเงิน รับเก็บเงิน

จากการสัมภาษณ์ บุตรหลานชาวจีน ถึงปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจในครั้งนั้น นายพิพัฒน์ สุวรรณกิตติ ซึ่งขณะนี้เป็นเจ้าของร้านขายยาสหภัณฑ์เภสัช ต่อจากนายเต๋ว แซ่แพ่ ผู้เป็นบิดา ซึ่งเล่าให้เราฟังถึงเรื่องกิจการขายยาของบิดา จนมาถึงรุ่นของเขา เขาเล่าให้ฟังว่า ที่บ้านทำการกิจการเปิดเป็นร้านขายยานั้น ซึ่งยาที่ขายก็เป็นยาจีนแผนโบราณเจียดยาตามเทียบมาตลอด ในสมัยที่เขายังเด็กๆ นั้น เรื่องราวในบ้านส่วนใหญ่ เป็นไปตามคำบัญชาของเต๋ว ซึ่งเต๋วของคุณพิพัฒน์ ไม่ต้องการให้มีความเป็นไทยในบ้านมากมายนัก ลูกสาวก็ไม่ยอมให้ใส่ผ้าถุง เพราะเกรงจะดูเหมือนเป็นผู้หญิงไทย ซึ่งใส่ผ้าถุงมาก เมื่ออยู่ในบ้านก็ไม่ให้พูดภาษาไทย จนกระทั่งหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา การเปลี่ยนแปลงหลายอย่างเกิดขึ้นกับที่บ้าน ทางร้านได้หันมารับยาแผนปัจจุบันมาขาย มีการเข้ามาของเซลล์ขายยา ความรู้ที่ใช้ในการค้าขายเริ่มซับซ้อนขึ้น ความรู้ภาษาจีน เทียบยาจีน เริ่มไม่เพียงพอต่อการประกอบอาชีพ ดังนั้น เต๋วจึงได้วางแผนให้คุณพิพัฒน์เรียนในคณะเภสัชศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และบังคับให้เรียนภาษาอังกฤษ²

หลังจากที่เปลี่ยนแปลงผู้นำมาเป็นศฤงค์ ธาระรัชต์ เขาจำได้ว่า มีการเปลี่ยนแปลงตามประการใหญ่ๆ ในร้าน คือ ประการที่หนึ่ง การที่เปลี่ยนชื่อร้านจากร้านดงฮั่วต้ง มาเป็นร้านสหภัณฑ์เภสัช ประการที่สองก็คือ การพัฒนาสินค้าในร้านให้มีคุณภาพมีมาตรฐานสากลมากขึ้น มีการรับยาสมัยใหม่มาขาย และประการที่สาม คือ เลิกการขายยาแผนโบราณ

¹ สัมภาษณ์ นายโต๊ะ ดี เตียว , 12 ตุลาคม 2543.

² สัมภาษณ์ นายพิพัฒน์ สุวรรณกิตติ , 4 สิงหาคม 2542

และหลังจากนั้นเป็นต้นมาที่บ้านของคุณพิพัฒน์ ก็ให้ความสนใจแก่การเรียนรู้ความรู้อื่นๆ ที่พ้นจากโลกภายนอกเสมอๆ การเปลี่ยนแปลงประการหนึ่งที่เราสังเกตได้คือ การให้ความสำคัญต่อวิธีการขายที่แตกต่างกัน สมัยก่อนนั้น ที่ร้านรับคัมข่าให้ชาวบ้าน ร้านของเตี้ยคุณพิพัฒน์ จะเน้นหลักในการดำเนินงานว่ามีสามประการด้วยกันคือ (1) ไม่ให้ทำยาปลอม (2) ขายยานั้นต้องมีจิตเมตตาคน ในบางครั้งก็รับคัมข่าให้โดยไม่คิดมูลค่า (3) ต้องยึดหลักความซื่อสัตย์เป็นหลักสำคัญ สำหรับคนจีนที่จะก้าวเข้ามาสู่วงการค้ายาจะต้องเป็นคนจีนที่มีความ "ซื่อสัตย์" อันเป็นคุณสมบัติของคนจีนที่สำคัญ เพราะหากไม่ซื่อสัตย์ คัม หรือเจียดยาคิด นั้นหมายถึงอันตรายของลูกค้า

แต่ต่อมาเมื่อทางร้านได้ปรับยาที่มาจากยาให้เป็นยาแผนปัจจุบันนั้น คุณพิพัฒน์ได้เปลี่ยนจุดเน้นไปยังเรื่องความรู้สมัยใหม่ การที่เตี้ยของคุณพิพัฒน์ หรือเตี้ยแก่แพ้นั้น ต้องการให้เรียนภาษาอังกฤษเป็นเรื่องที่พอเข้าใจได้ ว่า การเข้าถึงความเจริญก้าวหน้าในการขายยาที่นับวันยาแผนปัจจุบันจะครองตลาดนั้น แม้จะยังคงยึดถือเอาความซื่อสัตย์ แต่ภาษาอังกฤษจะสามารถช่วยให้กิจการร้านค้าเจริญรุ่งเรือง ภาษาจีนกลายเป็นสิ่งที่ไม่สำคัญน้อยลง จากการเข้าไปสังเกตในร้านเราจะพบว่า ที่ตั้งของร้าน อยู่ตรงบริเวณสถานีรถไฟ บริเวณหน้าร้านมีแผงลอยขายหอย มีหาบเร่ขายมะขามป้อม ถั่วคัม และของพื้นบ้านอื่นๆ ลูกค้าส่วนใหญ่ก็เป็นผู้คนที่เดินทางมาจากต่างอำเภอ คุณพิพัฒน์เล่าถึงสิ่งที่เตี้ยสอนเอาไว้ว่า ท่านบอกว่า เราต้องมี "ความเป็นโลกาภิวัตน์"³ หมายความว่า "อินเตอร์" จะทำแข่งแข่งไหว้เจ้าหรือทำอะไรก็ได้แต่ขอเพียงอย่างเดียวต้องอย่าทิ้งภาษาอังกฤษ และความคิดโลกาภิวัตน์ รูปถ่ายที่ติดในร้าน ที่แสดงถึงการเดินทางไปต่างประเทศ ประกาศนียบัตรภาพบัณฑิตสวมชุดเสื้อกรวย มีเป็นจำนวนมาก แสดงว่าความเป็นสากล หรือความเป็นอินเตอร์ นั้น เป็นอัตลักษณ์ที่เขาต้องการเน้นเป็นอย่างมาก

ความแตกต่างระหว่างกลุ่มจีน กับการนิยามความเป็นจีน

ในพินิจโลกนั้น นอกจากจะมีความเป็นจีนที่สัมพันธ์กันกับนโยบายส่วนกลางทางการเมือง และสภาพเศรษฐกิจแล้ว เราพบว่าการซ้อนทับกันบางอย่างระหว่างการนิยามคนเป็นชาวจีน และระบุชี้ชัดด้วยว่า เป็นจีนคอมมิวนิสต์หรือไม่ อีกทั้งในระดับรองมาคือ จะเป็นคนจีนที่จนหรือรวย

แม้ว่าจะมีการฟื้นฟูโรงเรียนแหหมิน หรืออานววิทย ให้กลายเป็นโรงเรียนสั่นหมิน โรงเรียนอีกโรงเรียนหนึ่งที่มิบบทบาทเช่นเดียวกัน และมีเรื่องราวที่น่าสนใจระหว่างสมัยจอมพล ป. และจอมพลสฤษดิ์ ก็คือ โรงเรียนเจียนหมิน

³ เรื่องเดียวกัน.

เหตุที่นำเอาเรื่องโรงเรียนจีนมาพิจารณานี้เหตุผลมีอยู่ 2 ประการ ก็คือโรงเรียนจีน เป็นสถานที่ที่ถ่ายทอดภาษาจีน ชาวจีนโดยส่วนใหญ่ถือว่า ภาษาจีนนั้น เป็นสิ่งที่แสดงถึงความเป็นจีนของตน ภาษา คือ วาทกรรมที่ถ่ายทอดความรู้สึนึกคิด และศึกรอบของความเข้าใจต่อโลกและสังคม แต่สำหรับรัฐ โรงเรียนจีน มีเพียงแต่เป็นที่ถ่ายทอดภาษาจีน แต่ยังเป็นรังฟักความเชื่อในลัทธิการเมืองจีนอีกประการหนึ่งด้วย สถานะของโรงเรียนจีนนั้นจึงเป็นสถานที่ที่ไม่น่าไว้วางใจเพราะเชื่อว่ามี ความเกี่ยวข้องกันกับการเผยแพร่ลัทธิทางการเมือง

ในสมัยแรกของจอมพล ป. นั้น การไม่ให้สอนภาษาจีนนั้น ระดับความเข้มงวดในเรื่องลัทธิการเมืองยังไม่รุนแรงเท่าสมัยจอมพล ป. สมัยที่ 2 ความเข้มงวดจากการปราบปรามโรงเรียนจีนในสมัยแรกนั้น เป็นความพยายามที่จะนำเอาความเป็นไทย และบรรทัดฐานแบบไทย ๆ เข้าไปในโรงเรียนจีน เช่นการให้จัดการสอนภาษาจีน ให้อ่านตำราไทย เคารพธงไตรรงค์ และร้องเพลงชาติไทย แต่ในช่วงจอมพล ป. สมัยที่ 2 นี้ การเข้มงวดกวัดจันต่อโรงเรียนจีน เป็นไปในเชิงการเมืองมากกว่า

สำหรับกรณีของโรงเรียน “เจียนหมิน” ซึ่นี้อาจจะไม่คุ้นหูคนพิษณุโลกในปัจจุบัน ครั้งหนึ่งผู้เขียนเคยกล่าวชื่อเจียนหมิน เมื่อสัมภาษณ์เสร็จและได้รับข้อมูล ลูกจีนรุ่นใหม่หลายคนที่ได้ยินถามย้าด้วยสีหน้าไม่แน่ใจว่า “เจียนหมิน หรือ ? สึ่นหมินละมัง”

“เจียนหมิน” เป็นหนึ่งในประวัติศาสตร์ที่ผู้มีเชื้อสายจีนรุ่นใหม่ ๆ ในเมืองพิษณุโลกไม่ค่อยได้รับการถ่ายทอด การปิดตัวลงในราวพ.ศ. 2505 เพราะถูกสันติบาลค้นและสั่งปิด เนื่องจากเหตุผลที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ เป็นสิ่งที่ไม่น่าจดจำนัก โรงเรียนเจียนหมินถูกดั่งขึ้นในสมัยที่จอมพล ป. มีอำนาจสมัยที่ 2 เป็นโรงเรียนใหม่ การดั่งขึ้นมาของโรงเรียนเจียนหมินดั่งขึ้นแตกต่างจุดประสงค์กันกับโรงเรียนสึ่นหมิน เนื่องจากในขณะนั้น พิษณุโลกมีโรงเรียนจีนอยู่แล้ว จุดกำเนิดของเจียนหมิน เราปฏิเสธไม่ได้ว่าไม่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาวแคะ ที่มาเช่าที่ของวัดเซนคันิโกลัก⁴

วัดเซนคันิโกลัก หรือ ชื่อเดิมคือวัดเซนคันิโกเลา ดั่งชื่อตามนักบุญเซนคันิโกเลา เป็นกลุ่มคริสต์นิกายแคทอลิก (คริสต์ดั่ง) อยู่บริเวณฝั่งตะวันออกเฉียงไปทางทิศใต้ของสถานีรถไฟ ห่างจากหน้าสถานีรถไฟประมาณ 200 – 300 เมตร ใกล้กันกับ บ้านโคกมะตูม ซึ่งเป็นหมู่บ้านเล็กๆ ระหว่างตัวเมือง มีถนนเล็กๆ เชื่อมต่อจากหมู่บ้านเท่านั้น ผู้นำในการสร้างวัด ก็คือ คุณพ่ออันเดร ร่วมกับมิชชันนารีชาวฝรั่งเศสและโปรตุเกส เซนคันิโกลักเปิดประกาศศาสนามานานซึ่งสันนิษฐานจากหนังสืออนุสรณ์สมโภช 60 ปี วัดเซนคันิโกเลาสว่าประมาณ ค.ศ. 1918 หรือ พ.ศ. 2461 และต่อ

⁴ โรงเรียนเซนคันิโกเลาส บริเวณถนนคู่ทองในปัจจุบัน - ผู้เขียน

มาได้แบ่งที่ดินส่วนหนึ่งของวัด ให้ชาวจีนเช่าทำกินโดยคิดค่าเช่าในราคาข่อมเยา เพื่อนำเงินไปทำนุบำรุงวัดต่อไป⁵ คนจีนส่วนใหญ่ในที่นี้ เป็นชาวแคะ ที่ทำสวนฝรั่งและเลี้ยงหมู

กิจกรรมทางเศรษฐกิจของคนจีนในฝั่งนี้จึงไม่ใช่เรื่องค้าขายเช่นเดียวกันกับฝั่งตะวันตกของทางรถไฟซึ่งเป็นตลาดใหญ่ งานที่เป็นหลักก็คือ งานสวนงานไร่ และงานเลี้ยงหมู ซึ่งหลายคนอาจรู้ดีกว่าไม่เป็นอาชีพที่น่าพิสมัยเท่าใด และในบริเวณดังกล่าว นอกจากสวนแล้วก็เป็นป่าละเมาะ มีชาวบ้านอาศัยค้ำสุราเถื่อน ปลุกผัก เลี้ยงสัตว์⁶

เคยมีเรื่องเล่าเล่นๆ ว่า เมื่อครั้งมีงานวัดใหญ่ คนมากมายมาจากต่างจังหวัดและต่างอำเภอเมื่อมาเที่ยวโดยรถไฟ เมื่อมาถึงสถานีพิจิตร เห็นแสงสีมากมาย เนื่องจากมีลักษณะเป็นเมืองเช่นเดียวกันก็ให้เปลืองรถไฟเพราะนี่กว่าถึงสถานีพิษณุโลกแล้ว กว่าจะรู้ว่าไม่ใช่ วิ่งกลับมากระโดดขึ้นรถไฟ พัดตกไปโดนรถไฟทับมากมายหลายศพ ดังนั้น จึงต้องมีจุดสังเกตว่า เมื่อใดถึงพิจิตร เมื่อใดถึงพิษณุโลก โดยวิธีการสังเกตก็คือ เมื่อถึงสถานี ให้ชะโงกหน้าไปฝั่งตะวันออกของราง และให้สูดดมกลิ่นภายนอก หากมีกลิ่นเหม็นของขี้หมูแสดงว่าถึงพิษณุโลกแล้ว

จุดประสงค์ของการตั้งโรงเรียนเจียนหมินก็คือ การรวมตัวของกลุ่มชาวแคะที่อยู่กันในส่วน ได้รวมตัวกันตั้งโรงเรียนขึ้นมา เพื่อมีโรงเรียนเป็นของพวกเขาเอง คำว่าเจียนหมิน ใช้นัยยะของคำว่าหมินที่แปลว่าประชาชน เช่นเดียวกันกับหมินของจีนหมิน แต่คำว่าเจียนหมินนั้นมาจากคำว่าเจียนกั๋ว เหยินหมิน ซึ่งหมายถึง การสร้างประชาชน (THE CONSTRUCTED PEOPLE) ซึ่งหมายถึงการสร้างตัวตน สร้างหมินขึ้นมาใหม่ในแบบของตัวเอง

แม้ว่าจะมีชาวแคะหลายคนส่งลูกหลานไปเรียนในตลาด และมีแต่จีวบางคนที่เคยมาเรียนที่โรงเรียนเจียนหมิน แต่ในความรู้สึกของคนส่วนใหญ่ การมีโรงเรียนเจียนหมิน เป็นการแสดงถึงสิทธิของชาวแคะที่อยู่ในสวน

...อยากให้ลูกหลานเราได้รับการศึกษา...เออ...พวกเราที่ตั้งของเราได้... ไม่มีใคร

สนับสนุน อาศัยพวกผู้ปกครองลงแรงปรับที่ทำทาง⁷...

โรงเรียนเจียนหมิน จึงเป็นอีก โรงเรียนหนึ่งที่เป็นเป้าหมายของเจ้าหน้าที่ที่จะต้องคอยสอดส่อง เพราะรัฐตระหนักดีว่า โรงเรียนจีน เป็นเสมือนสถาบันเผยแพร่ภาษาและอุดมการณ์ทางการเมือง

⁵ รังสรรค์ วัฒนะ, บันทึกจาก วศ.พล. ถึง ม.นเรศวร (กรุงเทพฯ : เนติกุลการพิมพ์, ม.ป.ป.), หน้า 14

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 15.

⁷ ปรับพื้นที่ในการก่อสร้าง-ผู้เขียน

⁸ สัมภาษณ์ นายเจาฮ่อนผิน, วันที่ 10 พฤษภาคม 2543

เมืองมาแต่ไหนแต่ไร ภาษาจีนในทัศนะของรัฐ คือเครื่องมือที่อำนวยความสะดวก “อุดมการณ์การเมือง” ของจีน แน่นนอน แม้ว่า หลังสงครามโลก แรกๆ จะมีโรงเรียนจีนมากมายเกิดขึ้นทั่วประเทศ แต่เชื่อว่าโรงเรียนทุกโรงเรียนจะสามารถดำรงอยู่ได้ โรงเรียนจีนจำเป็นต้องมีแนวทางในการกำหนดจุดยืนของตนเองแน่นอน และจุดยืนนี้ ต้องไม่ใช่ตำแหน่งที่เขียนไว้ว่า คอมมิวนิสต์เค็ดชาด จอมพล ป. ก่อนข้างเขมรจกกับการจับกุมโรงเรียนจีนที่เป็นคอมมิวนิสต์ หรือแม้แต่ โรงเรียนจีนที่หลีกเลี่ยงไม่ยอมจดทะเบียนหรือทำตามกฎหมายไทย เมื่อก้าวเข้าปี พ.ศ. 2497 แม้แต่ครูที่จะมาสอนก็จะถูกสอบประวัติทางการเมืองก่อนว่าเป็นผู้นิยมคอมมิวนิสต์หรือไม่⁹

ในโรงเรียนไม่มีสอนคอมมิวนิสต์...ส่วนมากเค้าถือว่า ฝั่งนี้คือคอมมิวนิสต์ คือสมัยก่อนลูกหลานของคนทำสวน มันแย มันกระจอก มันปลูกผัก ที่ก็เป็นทีของวัด แล้วทีนี้เค้าไม่สามารถไปเรียนโรงเรียนอื่นหมิ่นได้ มันไกลและค่าเล่าเรียน...แต่ก็ไม่ว่าเค้าเล่าเรียนแพงรีเปล่านะ...แต่เค้ามองว่าคนจนเป็นคนละเกรดคนละชั้น พวกนี้จะไม่ค่อยใจสมัยก่อนพวกนี้ยากจน¹⁰...

จากข้อมูลการสัมภาษณ์ พบว่า ความรู้สึกดังกล่าว คนที่ผ่านชีวิตในช่วงนั้น ได้รับความรู้สึกเช่นนี้ ทั้งๆ ที่เขาบอกว่า เขาไม่เคยคิดรูปเหมาเจอตุ้ง

“ความเป็นจีน” ไม่ได้เป็นสิ่งที่น่ารังเกียจโดยตัวของมันเอง แต่ “ความเป็นจีนคอมมิวนิสต์” เป็นสิ่งที่รัฐบาลต้องการกำจัดออกไป

ในพิษณุโลกนั้น กลุ่มคนที่ถูกกล่าวหาอย่างชัดเจนว่าเป็นคอมมิวนิสต์ก็มีหลายคน ดังเช่น นายตึงเป่าเกี้ยง หนึ่งในผู้ร่วมก่อตั้งโรงเรียนเจียนหมิน การถูกสันติบาลสั่งเก็บตึงเป่าเกี้ยงนั้น เป็นเรื่องที่ชาวแคะ หรือ “คนในสวน” รู้สึกสะเทือนใจเพราะมีการประกาศออกหนังสือพิมพ์และมีการประกาศกระจายเสียง¹²

ความรู้สึกสะเทือนใจนี้ นำไปสู่ความรู้สึกไม่มั่นคงในสถานะของคนกลุ่มที่รู้จักและสนิทสนมกับตึงเป่าเกี้ยง ดังนั้นเมื่อกล่าวถึงเรื่องราวของตึงเป่าเกี้ยงและประวัติความเป็นมาของโรงเรียนเจียนหมิน กลุ่มคนในสวน จึงอธิบายเรื่องราวที่เกิดขึ้น โดยการนำเอาปรัชญาจีนขงจื๊อของชาวจินโพนทะเล เรื่อง “ความขยัน” มาประกอบกับคำว่า “สามัคคี” เพื่อตอบโต้ต่อการถูกกล่าวหาว่า

⁹ ภูวดล ทรงประเสริฐ, “นโยบายของรัฐบาลที่มีต่อชาวจีนในประเทศไทย”, หน้า 177

¹⁰ การเน้นเป็นของผู้เขียน

¹¹ สัมภาษณ์ นายเมธา จาตุกัญญาประทีป (เจา ฮ่อน ผิน) 10 พฤษภาคม 2543.

¹² สัมภาษณ์ นายลัมกัมหมุ่น 7 กันยายน 2542.

เป็นคอมมิวนิสต์ เป็นที่น่าสังเกตว่า การนิยามดังกล่าวไม่ได้เป็นไปเพื่อมุ่งได้คำตอบรัฐ หรือเจ้าหน้าที่โดยตรง และไม่ปรากฏว่ามีความพยายามทำตัวเป็นผู้นิยมก๊กมินตั๋ง หรือแสดงตนเป็นพุทธมามกายนัก

ก่อนที่แนวคิดเรื่องคอมมิวนิสต์คือศัตรูจะเฟื่องฟูขึ้น พวกเขาจำได้ว่า คนในตลาดจะรู้สึกว่าเขามีความแตกต่าง และเขาเองก็รู้สึกว่าเขาแตกต่างในบางอย่างจากกลุ่มคนในตลาด ความแตกต่างนี้เกิดเพราะความไม่ยุ่งเกี่ยวกับในเรื่องกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และความแตกต่างกันในเรื่องของพื้นที่ที่อยู่อาศัย ซึ่งเป็นชุมชนที่ต่างคนต่างอยู่ เพราะฐานะทางเศรษฐกิจต่างกันและ ไม่มีเหตุผลที่ต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันโดยตรง แต่ต่อมาเมื่อมีการกวาดล้างลัทธิคอมมิวนิสต์เกิดขึ้น หลายคนกล่าวถึงเหตุการณ์นี้ว่า เมื่อทางการเริ่มกวาดล้างคอมมิวนิสต์ โรงเรียนสิ้นหมิ่น ซึ่งกลับมาฟื้นฟูอีกครั้งหนึ่ง มีความพร้อมมากกว่าที่จะปรับตัวต่อสถานการณ์ ซึ่งจะกล่าวต่อไปข้างหน้า

โรงเรียนเจียนหมิ่น ซึ่งมีความคลุมเครือในแง่ภูมิศาสตร์เพราะตั้งอยู่ในป่าละเมาะเข้าถึงยาก หากจะเข้าไปในแต่ละครั้ง หลายคนจะกล่าวถึง ความมากมายของเหล่าบรรดาสุนัขที่เจ้าของเลี้ยงไว้ให้เฝ้าสวน อีกทั้งเป็นโรงเรียนน้องใหม่ที่ โรงเรียนเจียนหมิ่นจึงอยู่ในสถานะที่ง่ายแก่การถูกเพ่งเล็งกว่าโรงเรียนสิ้นหมิ่น หากทางการจะเชือดไก่ให้ลิงดู หรือหาผู้รับบาปในสถานการณ์นี้โดยที่เราไม่คำนึงถึงข้อเท็จจริงว่ามีการสอนลัทธิคอมมิวนิสต์ในเจียนหมิ่นจริงหรือไม่ สภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตที่เข้าถึงยากในขณะนั้น ได้กลายมาเป็นสาเหตุหนึ่งของความแตกต่าง ผู้ที่ส่งลูกหลานเรียนที่โรงเรียนเจียนหมิ่นนั้น ส่วนใหญ่เป็นชาวจีนแคะที่ไม่ได้เข้าไปมีบทบาททางการค้าในตลาด กิจกรรมที่ทำส่วนใหญ่นั้น ก็เป็นการทำสวน การทำไร่ แม้ในปัจจุบัน อาชีพของคนในสวนที่เจริญร่ำรวย ยังคงเป็นอาชีพทำฟาร์มสัตว์ เช่นฟาร์มไก่อยู่

ชาวจีนในสวน ได้นิยามความเป็นจีนของตนเองใหม่ โดยอยู่ภายใต้บริบทของความไม่เท่าเทียมกัน โดยเริ่มจากการพยายามอธิบายการทำงานของดิงเป่าเกียงและโรงเรียนเจียนหมิ่น เน้นไปที่คุณธรรมข้อดั้งเดิมก็คือ ความเป็นคนขยัน สำหรับกลุ่มจีนในสวนแล้ว ดิงเป่าเกียง คือ คนที่ “ขยัน” “กระตือรือร้น” “เป็นผู้นำ” ในการทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม

ผู้ที่มีชีวิตอยู่ในช่วงเวลานั้นกล่าวว่า ในช่วงที่สร้างเจียนหมิ่นแรกๆนั้น หลายคนเล่าว่า ดิงเป่าเกียงเป็นผู้นำในการไปขอบริจาคไม้จากโรงเลื่อยเพื่อนำมาก่อสร้างโรงเรียน

“...เขาเป็นคนทำเพื่อสังคม เพื่อเด็ก...”

การอธิบายถึงการทำงานของโรงเรียนเจียนหมิ่นก็เช่นเดียวกัน สิ่งที่ทำให้รู้สึกถึงการเป็นพวกเดียวกัน คือความยากลำบากในการจัดตั้งโรงเรียน สิ่งที่มาทดแทนคือ การเน้นย้ำถึงการรวมกลุ่ม

เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน สำนักในความเป็นคนกลุ่มเดียวกัน ทำให้เขาทำเพื่อกันและกัน ตอบแทนซึ่งกันและกันมากกว่าเดิม

...ที่นี้พอสร้างโรงเรียนขึ้นมา คำก็ดูว่าไปรอดไปไม่รอด ที่นี้ผู้ปกครองก็รู้สึกว่ามันมีความมานะ(รุ่นพ่อรุ่นเตี้ยเรา) แล้วครูจีนครูไทย ก็ร่วมมือกัน มันสามัคคีอย่าง
มากนะ...เราพิสูจน์แล้ว...ความมานะของพวกเขา...¹³

การให้ความหมายแก่ตนเองเป็นคนจีนที่สามัคคีและมีความมานะพยายามนั้น ปรากฏผลเต็มที่ในการแสดงพลังเพื่อให้เห็นถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ร่วมกิจกรรมกับทางจังหวัด เช่นเมื่อทางจังหวัดขอกิจกรรมการแสดงให้ไปร่วมในงานของโรงพัก ทางเจียนหมินก็ให้นักเรียนฝึกซ้อมการแสดงส่งไปร่วม โดยส่งไปทั้งแบบไทยแบบจีน แบบไทยส่งรำละครกั๊กหาซาลิไป และแบบจีนก็ส่งรำพัดไป นอกจากนั้น ยังร่วมผลิตทีมบาสเกตบอลแข่งขันกับทีมต่างๆ ในจังหวัด รวมถึงเล่นหมิน ผลัดกันแพ้ ผลัดกันชนะ เมื่อใดที่ชนะก็จะรู้สึกดีใจเป็นอย่างมาก

ไฟไหม้เมืองพิษณุโลกและ ความเปลี่ยนแปลง

สำหรับเรื่องไฟไหม้ปัญหาที่พิษณุโลกประสบบ่อยๆ ก็คือ ปัญหาเพลิงไหม้ จากรายงานการวิจัยเรื่องประวัติศาสตร์สังคมเมืองพิษณุโลกของ จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ ทำให้เราเห็นว่า นับตั้งแต่ก่อตั้งเทศบาลมาจนถึง พ.ศ. 2482 มีรายงานของทางราชการเกี่ยวกับเหตุไฟไหม้หลายครั้ง บางครั้งเกิดขึ้นบริเวณอำเภอรอบนอก บางครั้งเกิดขึ้นในย่านที่อยู่อาศัยของชาวเมือง เช่น บริเวณพักกุฎีรถไฟ ย่านป่าช้าจีน ถนนจุฬามณี (บริเวณสมาคมจีนปัจจุบัน) ข้อมูลจากหนังสือพิมพ์ ทำให้ทราบว่า เทศบาลในเวลานั้นกำลังเรียไ้เงินจากประชาชน เพื่อซื้อเครื่องมือดับเพลิง¹⁴

การเกิดไฟไหม้ในวันที่ 2 มกราคม 2500 นั้น ถือเป็นไฟไหม้ครั้งที่ใหญ่มากสำหรับชาวเมืองพิษณุโลก ในไฟไหม้ครั้งนั้น มีผู้ประสบเคราะห์กรรมจากอัคคีภัย มากถึง 95 หลังคาเรือน ผู้คนจำนวน 6,650 ไม่ปรากฏว่ามีผู้เสียชีวิต แต่มีผู้บาดเจ็บเล็กน้อยประมาณ 50 คน ผลจากไฟไหม้ครั้งนั้นได้ทำลายตลาดหลักของเมือง ทำให้พิษณุโลกมีการวางแผนผังเมืองใหม่ บริเวณย่านริมแม่น้ำนั้น ได้ย้ายออกมาบริเวณการค้าสถานีรถไฟ และ ขยายตัวมายังย่านการค้าบริเวณบ้านโคกมะตูม ซึ่งอยู่ใกล้

¹³ สัมภาษณ์ คุณสิรินันท์ จาตุกัญญาประทีป, 20 พฤษภาคม 2543

¹⁴ จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ , ประวัติศาสตร์สังคมเมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2475 – 2503 : รายงานการวิจัย , หน้า 161.

กับพื้นที่บริเวณส่วน ผังตะวันออกของทางรถไฟ กลุ่มข้าราชการเมืองได้จัดประชุม และมีมติให้จัดตลาดการค้าชั่วคราว โดยจัดให้เป็นท่าหาบเร่หลังสถานีรถไฟและให้ทำการค้าริมถนนเชิงสะพานนเรศวรได้ นอกจากนั้น บริเวณการค้าเป็นของฝ่ายทรัพย์สินพระมหากษัตริย์ ได้เปิดให้ผู้คนเข้าไปจับจอง เพียงแต่ผู้ที่เข้าไปจับจองต้องออกทุนก่อสร้างอาคารขึ้นเอง ในตอนที่เกิดเหตุการณ์ขึ้นใหม่นั้น ความช่วยเหลือมาจากกลุ่มคนในท้องถิ่น จากท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม จากสมาคมชมรมต่างๆ ของรัฐ แต่หลังจากนั้น ในช่วงการปกครองของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ พินธุโลกได้รับการพัฒนาเป็นอย่างมาก เรื่องสำคัญที่คนในเมืองจดจำได้ คือ การสร้างถนนมิตรภาพ โดยความร่วมมือระหว่างรัฐบาลไทยและรัฐบาลสหรัฐอเมริกา จากจังหวัดพินธุโลกถึงอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์¹⁵

ไฟไหม้ทำให้เกิดผลอย่างน้อยสองประการที่กระทบต่อคนจีนในพินธุโลกนั้นก็คือ การที่คนจีนบางส่วนที่ไม่ได้ทำประกันอสังหาริมทรัพย์ ประสบเคราะห์กรรมจนสิ้นเมื่อประคั่วว จนต้องย้ายบ้าน และร้านค้าของคน มีส่วนหนึ่งไปจับจองพื้นที่ด้านฝั่งตะวันออกของทางรถไฟซึ่งมีค่าเช่าที่ถูก และการที่คนจีนในไร่ในสวน ได้มีโอกาสเข้าไปจับจองที่ทางในการทำมาหากินใหม่ๆ การเข้ามาติดต่อสัมพันธ์กันมากขึ้นระหว่างคนจีนในตลาดกับคนจีนในสวน ความสัมพันธ์ดังกล่าวในช่วง 2 – 3 ปีแรกๆ นั้น เป็นไปในรูปแบบที่ไม่ชัดเจน และโรงเรียนเจียนหมินก็ยังคงอยู่ การทำมาหากินในพื้นที่ก็ยังคงถือว่าเป็นที่ของชาวจีนและ การเข้ามาของชาวจีนกลุ่มอื่นๆ ที่ต้องจับจองที่ดินในบริเวณที่ใกล้เคียงกันกับชาวและทำให้เริ่มมีความสัมพันธ์กันโดยตรงระหว่างชาวจีนหลากหลายกลุ่ม

ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดผลในระยะต่อมากับการนิยามตนเองของกลุ่มคนในสวนที่ให้การสนับสนุนโรงเรียนเจียนหมิน ผู้เขียนเชื่อว่า การนิยามตนเองของชาวไร่เริ่มเปลี่ยนแปลงไปมีการนำเอาความเป็นคนจน มาใส่เอาไว้ในการอธิบายว่าพวกเขาตอนนี้ ก็ยังคงแตกต่างจากพวกในตลาดอยู่ หลังไฟไหม้ การปะทะกันในเวทีทางเศรษฐกิจของเหล่าคนในตลาดกับคนในไร่มีมากขึ้นมีคนในไร่มากมายที่มีโอกาสได้เข้าไปทำมาค้าขายในตลาด ความรู้สึกไม่มั่นคงต่อความเป็นตัวของตัวเองจึงเกิดขึ้น การนิยามว่าตนเป็นคนจน เป็นโรงเรียนคนจน จึงเป็นวิถีทางหนึ่งที่จะช่วยให้คนในตลาดที่เข้ามาใหม่ ไม่เอารัดเอาเปรียบเขาในด้านต่างๆ ความหมายของความเป็นคนจน ในระดับหนึ่ง คือกลุ่มคนที่มีโอกาสน้อยกว่าผู้อื่น ภรรยาของผู้ให้สัมภาษณ์ท่านหนึ่ง เล่าให้ผู้เขียนฟังถึงเหตุการณ์ตอนที่เธอเป็นคุณครูอยู่ที่โรงเรียนเจียนหมิน

¹⁵ หาญชัย สงวนให้, *ประวัติศาสตร์เมืองพินธุโลก*, หน้า 134

มีผู้ปกครองเด็กคนหนึ่งมาถามเธอว่า

“คุณครู คนจนเรียนหนังสือได้ไหม”

ซึ่งเธอตอบไปว่า

“ได้... โรงเรียนเรามี คือ โรงเรียนคนจน”

การอธิบายตนเองเป็นคนจีนที่จนนี้ เป็นการตีกันสถานะความเป็นจีนเมื่อคนในตลาดเข้ามาตั้งถิ่นฐานในแถบสวนของชาวและ ความเป็นคนจน การนิยามความเป็นจีนในเหตุการณ์นี้ จึงเป็นการให้ความหมายที่ชุมชนจีนบางส่วนเผชิญหน้าหรือตกอยู่กับปัญหาความไม่เท่าเทียมกันกับชาวจีนกลุ่มอื่นๆ เช่น การต้องถูกนิยามจากคนภายนอกว่าเป็นคอมมิวนิสต์ หรือ การไม่เท่าเทียมกันในเรื่องของฐานะ ทางเศรษฐกิจ

แม้ว่าเมื่อสภาพของการเปลี่ยนแปลงหลังไฟไหม้ จะทำให้เกิดความสับสนร้าวฉานกลุ่มกันมาก ชาวและหลายคน เข้าไปมีบทบาทในชุมชนตลาด ได้รับการยกย่องจากสมาคมจีน หรือ โรงเรียนถิ่นหมิ่นให้เป็นที่ปรึกษาคนเข้า อย่างไรก็ตาม ชาวและในสวนบางส่วนยังคงทำสวนอยู่ คำอธิบายสถานะเช่นนี้ก็คือ

คนและในไร่ในสวนนี่ละ ถือว่าความรู้น้อย...ที่เมืองจีนไม่ได้เรียน ซิมแจะอย่างเจ้าแก่
ซิมเจ้าแก่ลืมนั่นละ ส่วนมากผู้ชายเรียนหนังสือ ผู้หญิงทำไร่ พวกเรามันปู้จั่วแจะ
พื้นที่ต่างกัน ไม่ค้าขาย¹⁶...”

คำอธิบายของซิมแจะ ก็คือ และเล็ก หรือชาวและที่อยู่ในเหมยเยียน ซึ่งเป็นการอธิบายถึงที่มาของคนที่จะทำการค้า เป็น เจ้าแก่ ส่วนพวกที่ยังคงเช่าที่ทำสวนผักอยู่ ก็คือ ปู้จั่วแจะ หรือ และตัน จะอยู่ในเก็กเอี้ยะ และ ฮ่องฮุน ซึ่งสภาพภูมิศาสตร์ในประเทศจีนทำให้เมื่อต้องมาทำมาหากินที่ใด ก็ต้องทำสวน เป็นการอธิบายโดยเน้นภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของชาวและที่เคยเป็นมาเช่นนั้น เพื่อเน้นอัตลักษณ์อันเกิดจากความเป็นมาในอดีต มิใช่จากคุณสมบัติอันไม่ดีต่างๆ ที่ทำให้พวกเขาถูก

¹⁶ สัมภาษณ์ นายเมธา จาตุกัญญาประทีป (เจ้าฮอนผิน) 10 พฤษภาคม 2543

บาตเกตบอด : ความเป็นจีนก๊กมินตั๋ง

ไม่เพียงแต่ เจียนหมินเท่านั้นที่ต้องพยายามนิยามตนเอง สำหรับสิ้นหมิน ช่วงเวลาดังแต่หลัง สงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา ถือเป็นยุคกลางของสิ้นหมิน มีทั้งครูใหญ่ไทยและครูใหญ่จีน เช่น ในปี พ.ศ. 2496 ครูเกศินี จันทรแสง เป็นครูใหญ่ไทย ส่วนครูใหญ่จีนนั้นมีครูเก่งฟ่งสวง และครูจาง กว๊านหนัน นักเรียนสิ้นหมินในสมัยนั้นมีมากเกือบพันคน¹⁷ มีผู้รับใบอนุญาตเป็นคนจีนชื่อนายเกี้ยว แซ่อึ้ง (ระหว่างพ.ศ. 2489 – 2499) หลังจากที่เปิดสอนมาตั้งแต่พ.ศ. 2492 สิ้นหมินสอนภาษาไทย สัปดาห์ละ 20 ชั่วโมง สอนวิชาภาษาจีนสัปดาห์ละ 10 ชั่วโมง นอกจากนั้น แบบเรียนของสิ้นหมิน ทุกวิชา ต้องผ่านการตรวจสอบ จากทางกระทรวงศึกษาธิการ¹⁸ การดำเนินกิจการของสิ้นหมินจึงอยู่ในความดูแลของทางการ

ภาพลักษณ์ของสิ้นหมินนั้น เป็นโรงเรียนที่มีชื่อเสียง เป็นโรงเรียนจีนอันดับหนึ่งของจังหวัด และได้รับการยกย่องมาก

...เป็นโรงเรียนที่มีชื่อเสียงดังมาก โรงเรียนหนึ่งในภาคเหนือตอนล่าง ครูอาจารย์ ก็ตั้งใจสอน นักเรียนก็ตั้งใจเรียน การก๊อปปี้เก่ง วิทยานิพนธ์มีเด็กนักเรียนจากต่างอำเภอ ต่าง จังหวัดใกล้เคียง ได้เข้ามาศึกษาเล่าเรียน... ในปี พ.ศ. 2499 เป็นยุคที่มีนักเรียนมากที่สุด ทั้งนี้ เพราะโรงเรียนมีครูที่เอาใจใส่ในการเรียนการสอน การบริหารของคณะกรรมการ ฝ่ายการศึกษาก็มีความสามารถ จึงทำให้โรงเรียนมีชื่อเสียงดังมากในช่วงนั้น...¹⁹

ด้วยความที่เป็นโรงเรียนที่มีชื่อเสียงและแทบไม่มีสิ่งใดที่ดูเหมือนจะมีปัญหาสำหรับสิ้นหมิน ในช่วงนั้น ความพยายามเป็นกลางของสิ้นหมิน ด้วยการเปลี่ยนชื่อเป็นสิ้นหมินและการตั้งสมาคม จีนอันเป็นสมาคมที่เปิดกว้างสำหรับชาวจีนในพิษณุโลกทุกคนในพ.ศ. 2490 นั้น เป็นความพยายาม ถบถ้างธรรมเนียมเดิมด้านการศึกษาของคนจีนโพ้นทะเลที่ว่า หากเคยเป็นแต่จ้าว จะเรียนโรงเรียน สำหรับแต่จ้าว หากเคยเป็นแคะ จะเรียนโรงเรียนสำหรับแคะ การดำรงตนอยู่ในภาวะที่โรงเรียนจีน

¹⁷ ไพโรจน์ วิชาศิริศิริกุล, "สิ้นหมิน... โชติช่วงรัชกาลย์", ที่ระลึกพิธีเปิดอาคารเฉลิมพระเกียรติ โรงเรียนสิ้นหมิน จังหวัดพิษณุโลก วันที่ 30 มีนาคม 2543.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน.